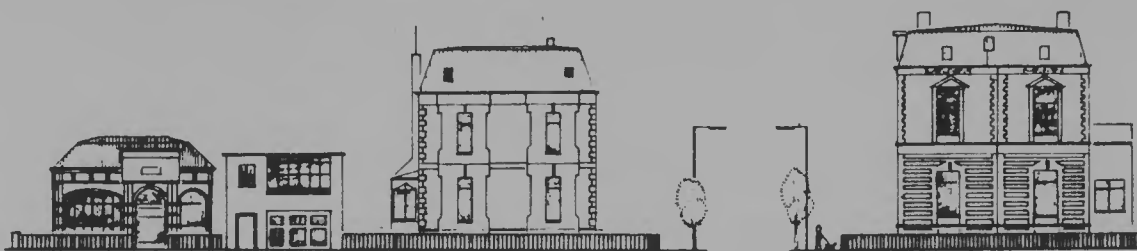

MONUMENTENLIJST

Lijst van beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden

DEELGEBIED 1.1

GEMEENTE ARNHEM 15 november 1988

Boekmanstichting - Bibliotheek

Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam

telefoon ~~24 37 36~~ / ~~24 37 37~~ / ~~24 37 38~~ / 24 37 39

De uitleentermijn bedraagt een maand. Mits tijdig aangevraagd is verlenging met een maand mogelijk, tenzij de publikatie inmiddels is besproken.

De uitleentermijn is verstreken op:

--	--	--

MONUMENTENLIJST

Lijst van beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

dienst stedebouw arnhem

15 november 1988

DEELGEBIED 1.1

gemeente arnhem

VOORWOORD

Dit rapport bevat, naast de resultaten van de monumenten-inventarisatie, tevens de voorstellen tot bescherming van objecten en gebieden in het desbetreffende deelgebied.

Deze voorstellen vormen het tweede gedeelte van de lijsten van gemeentelijke monumenten, gemeentelijke beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden.

Het is de bedoeling om in fasen, per deelgebied, voorstellen voor deze lijsten ter beoordeling aan de Monumentencommissie voor te leggen. Na een discussie, waarin een zorgvuldige afweging van de voorstellen plaatsvindt, kan de Commissie vervolgens haar advies aan het College van Burgemeester en Wethouders uitbrengen.

Het rapport behandelt slechts een beperkt deel van het totale stadsgebied van Arnhem. Om de ontwikkelingsgeschiedenis van dit deelgebied in een ruimere context te plaatsen is daarom in de bijlage een beknopt overzicht van de geschiedenis van de stad Arnhem opgenomen.

Veel dank is verschuldigd aan de medewerkers van het gemeente archief, die door het maken van foto's van objecten en van kaarten een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit rapport.

Het getekende kaartmateriaal, de typewerkzaamheden en de verdere samenstelling is door de Dienst Stedebouw Arnhem verzorgd.

Arnhem, maart 1988

INHOUDSOPGAVE

	Pag.
1. <u>Inleiding</u>	
1. aanleiding	4
2. monumenten-inventarisatie	8
3. beschermingsvormen	13
4. voorstellen	14
2. <u>Beschrijving deelgebied 1.1</u>	
1. ligging en begrenzingen	16
2. subgebieden	17
3. ontwikkeling van het deelgebied	20
3. <u>Inventarisatie deelgebied 1.1</u>	
1. overzicht waardevolle objecten	34
2. overzicht waardevolle ensembles	36
4. <u>Beschermingsvoorstellen</u>	
1. voor te dragen als gemeentelijk monument	
a. overzicht	43
b. beschrijvingen voorgestelde monumenten	44
2. voor te dragen als gemeentelijk beschermd stadsgezicht	80
3. voor te dragen als gevoelig gebied	87
4. lijst van beeldbepalende objecten behorende bij de te beschermen gebieden	88
5. lijst van nader te onderzoeken objecten	103

Bijlagen

- Stadsontwikkeling
- Begripsomschrijvingen
- Overzicht kaartmateriaal
- Straatnamenlijst

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

1.1. Aanleiding

In de concept-monumentennota - inmiddels de definitieve, in januari 1987 vastgestelde, Monumentennota - met de daarbij behorende Monumentenverordening, is uitvoerig uiteengezet op welke wijze de gedachtengang omtrent een monumentenbeleid in Arnhem in gang is gezet en hoe deze zich in de loop der jaren verder heeft ontwikkeld.

Recapitulerend zijn de volgende stappen doorlopen:

in 1975 werd een Monumentencommissie ingesteld; in 1983 volgde de oprichting van de Adviesraad Monumentale Parken en tevens de vaststelling van de lijst van "voorlopig aangewezen gevoelige gebieden". Ook de inventarisatie "gevoelige gebieden" nam een aanvang. Enkele jaren later, in 1987, volgde de vaststelling van de gemeentelijke Monumentennota en Monumentenverordening.

Duidelijk is dat een breed gemeentelijk scala van juridische en financiële instrumenten is geschapen, maar ook dat het essentiële element tot dusverre ontbreekt, namelijk een overzicht, c.q. lijst van gebieden en objecten waarop deze regelingen kunnen en zullen worden toegepast.

Omdat deze lacune reeds in een vroeg stadium werd onderkend, is men begonnen met het vaststellen van een overzicht waarop werd aangegeven van welke gebieden op voorhand kon worden aangenomen dat zij een grote (cultuur)historische waarde vertegenwoordigen. In verband met de veronderstelde kwetsbaarheid of gevoeligheid ten aanzien van toekomstige (stede)bouwkundige ingrepen en de wenselijkheid structurele veranderingen in deze gebieden zorgvuldig te kunnen begeleiden, werd voor deze gebieden de benaming "gevoelig gebied" geïntroduceerd. Met dit begrip wordt inmiddels al enkele jaren in het ambtelijk apparaat gewerkt. Dit houdt onder meer in, dat de beoordeling van (ver)bouwplannen in een dergelijk gebied door de met twee leden van de Monumentencommissie uitgebreide Welstandscommissie worden begeleid. Dit is in de monumentennota uitvoerig behandeld. Vanuit monumenten-oogpunt is aanwijzing tot gevoelig gebied een soort intentieverklaring om bijzonder voorzichtig en zorgvuldig om te gaan met plannen die het karakter van een gebied kunnen veranderen of verstoren. Van deze "voorlopig aangewezen gevoelige gebieden" kunnen twee typen worden onderscheiden. Allereerst de overwegend onbebouwde (of groene) gebieden en in de tweede plaats de bebouwde gebieden.

Besloten werd om de bebouwde gebieden als eerste te onderzoeken, omdat zich daar vermoedelijk de grootste concentratie van waardevolle objecten zou bevinden.

De inventarisatie van deze bebouwde gebieden, die in 1983 is begonnen, is een overwegend stedenbouwkundige inventarisatie.

De oorspronkelijke bedoeling was dat aan deze omvangrijke stedenbouwkundige inventarisatie op een later tijdstip een

historisch onderzoek zou worden toegevoegd. Beide onderzoeken zouden dan voldoende basis vormen om een selectie van te beschermen projecten en een overzicht van te beschermen gebieden uit te destilleren en op te stellen.

Een tweede zeer belangrijke functie van de resultaten van de genoemde stedenbouwkundige inventarisatie, is dat zij zal gaan dienen als een toetsingskader voor de beoordeling van plannen voor (ver)bouwactiviteiten en van bestemmingsplannen in de beschermde gebieden.

De Atlassen

De "Atlassen ten behoeve van monumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden", kortweg de "Atlassen", vormen de uitkomst van de hierboven genoemde stedenbouwkundige inventarisatie.

Van ieder voorlopig aangewezen gevoelig gebied worden, straat-voor-straat, de gevelwanden opgemeten en uitgetekend in de zogenoemde "strips". Bovendien worden de straatprofielen getekend. In een balk onder deze strips wordt een indruk gegeven van ondermeer de gevelritmiek, het materiaalgebruik en de kapvorm. Tevens wordt in deze balk middels een symbooltje aangetekend of ieder individueel gebouw passend wordt geacht in de gevelwand.

De resultaten van de opmetingen in ieder gebied worden afzonderlijk neergelegd in gelijknamige boeken, de "Atlassen". Voor de volgorde van behandeling van de verschillende gebieden is een prioriteitenlijstje opgesteld. De oudere bebouwde gebieden (waaronder de binnenstad en Rijnkade) en de kwetsbare gebieden (het Spijkerkwartier en de Burgmeesterswijk) worden het eerst onderzocht. Daarop volgend zullen de omringende gebieden worden aangepakt.

Inmiddels zijn Atlassen van de volgende gebieden min of meer gereed gekomen: Spijkerkwartier: Centrum deel 1; Centrum deel 2; Burgmeesterswijk; Singels en Rijnkade.

Omdat men bij de uitvoering van de tekenwerkzaamheden afhankelijk is van meestal tijdelijke arbeidskrachten verloopt deze inventarisatie niet continu en stagneert periodiek zelfs. Bovendien is het noodzakelijk om regelmatig de reeds geproduceerde gegevens te controleren en bij te werken.

De "Kleine Commissie"

Het omvangrijke werk van de stedenbouwkundige inventarisatie en het besef dat het tot stand komen van een gemeentelijke monumentenlijst en een lijst van te beschermen gebieden te lang op zich zou laten wachten, was voor de Monumentencommissie reden om een kleine delegatie van terzake deskundigen uit hun midden te verzoeken om de reeds in kaart gebrachte gebieden te beoordelen op architectonische en stedenbouwkundige kwaliteiten en met voorstellen voor dergelijke lijsten te komen.

Deze groep van deskundigen werd in de wandeling de "Kleine Commissie" genoemd. Zij bestond uit vertegenwoordigers van

alle bij monumentenzorg betrokken gemeentelijke diensten en afdelingen.

Het Spijkerkwartier en vervolgens de gehele binnenstad werden in een aantal beoordelingsronden onder de loep genomen. Tijdens de wandelingen werd men zich bewust van het ontbreken van een stelsel van beoordelingscriteria en van de noodzaak van eenduidige criteria.

Tevens kwam een discussie op gang over het aanvaardbare aantal monumenten, waarna besloten werd het reeds bekeken gebied Spijkerkwartier opnieuw te bezien. Deze discussie werd mede veroorzaakt door de landelijk groeiende belangstelling van de Jongere Bouwkunst uit de periode 1850-1945. Voor de stad Arnhem, die in deze periode immers haar grootste groei door maakte, zou naar alle waarschijnlijkheid het grootste aantal waardevolle objecten uit dit tijdvak stammen.

Tevens realiseerde men zich dat ook bekeken zou moeten worden of de voorlopig aangewezen gevoelige gebieden als zodanig moeten worden beschermd, of dat het nodig zou zijn die gebieden uit te breiden of te verkleinen in een definitief voorstel.

Een nieuwe aanpak

Deze aandachtspunten waren aanleiding om enerzijds de aanpak om te komen tot lijsten van monumenten en te beschermen gebieden te herzien en anderzijds de beide lopende onderzoeken in een ruimer kader te plaatsen.

De wens om zo snel mogelijk te komen met monumentale lijsten, om zo een werkbare basis voor de nieuwe Monumentennota en de subsidie verordeningen te creëren, pleitte voor een geleidelijke gefaseerde invoering van voorlopige monumentenlijsten. Na uitvoerig overleg binnen de betrokken gemeentelijke diensten en afdelingen werd tot de volgende nieuwe aanpak besloten.

De langlopende stedenbouwkundige inventarisatie ten behoeve van de "Atlassen" wordt in een zo hoog tempo voortgezet. Daarnaast zal over het gehele stadsgebied, mogelijk in analogie met de methode die landelijk voor de inventarisatie Jongere Bouwkunst wordt gehanteerd (het Monumenten Inventarisatie Project/M.I.P.), een monumenten-inventarisatie worden uitgevoerd. In deze monumenten-inventarisatie worden de gebieden die prioriteit hebben in de behandelingsvolgorde het eerste onderzocht. Bij de beoordeling zullen de gegevens van de inventarisatie in de "Atlassen" en de bevindingen van de Kleine Commissie worden betrokken.

De resultaten van deze monumenten-inventarisatie zullen per deelgebied afzonderlijk worden aangeboden aan de Monumentencommissie, inmiddels in haar nieuwe samenstelling.

Op deze wijze kunnen de uit de inventarisatie voortkomende voorstellen worden ingevoerd als gedeelten van:

- a. een gemeentelijke monumentenlijst;
- b. een lijst van te beschermen gemeentelijke stads- en dorpsgevallen en
- c. een definitieve lijst van gevoelige gebieden.

Wanneer alle gebieden zullen zijn doorlopen zal op deze wijze de volledige lijst van gemeentelijke monumenten zijn vastgesteld.

Zo kunnen de juridische consequenties van aanwijzing en daadwerkelijke gemeentelijke monumentenbescherming, zoals aangegeven in de Monumentennota en -verordening, worden getoetst, bijvoorbeeld in eventuele beroepsprocedures (AROB-procedure).

Bij het inventarisatie-onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen gebieden met overwegend Oudere Bouwkunst (binnenstad) en de gebieden met overwegend Jongere Bouwkunst. Dit onderscheid in leeftijdscategorieën van bebouwing is een hulpmiddel om aan te duiden dat in Arnhem tot nu toe inventarisatie Oudere en Jongere Bouwkunst nauw zijn verweven. Ten opzichte van de landelijke stand van zaken kan immers worden gesteld dat in Arnhem sprake is van een achterstand in het inventariseren, want een lijst van de beschermingswaardige Oudere Bouwkunst ontbreekt, terwijl wel is begonnen aan de inventarisatie van de Jongere Bouwkunst. Enerzijds zal een inhaalmanoeuvre moeten worden uitgevoerd met betrekking tot de Oudere Bouwkunst en anderzijds kan Arnhem door in het onderzoek ook Jongere Bouwkunst mee te nemen een actieve rol gaan spelen door anticiperen op het toekomstige M.I.P.-onderzoek in de provincie Gelderland.

1.2. Monumenten-inventarisatie

De werkwijze

De werkwijze die voor de monumenten-inventarisatie wordt gehanteerd is gedeeltelijk afgeleid uit en ten dele opgezet analoog aan de werkwijze die in het bekende M.I.P.-rapport uiteen wordt gezet.

De deelgebieden

De eerste stap die genomen is, was het indelen van het stadsgebied in deelgebieden (zie kaart no. 1).

De voorlopig vastgestelde gevoelige gebieden vormen slechts een gedeelte van de nieuwe deelgebieden. Bij de vaststelling van de gebiedsgrenzen van de deelgebieden wordt de cultuurhistorische samenhang van een gebied, die voor de begrenzingen bepalend is, als uitgangspunt genomen.

Deelgebieden zijn, kortweg gezegd, gebieden die naar hun historische, sociaal-economische, stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling, alsmede qua karakter, een duidelijk herkenbare eenheid vormen. Deze begrenzingen vallen om praktische redenen samen met de grenzen van de structuurplanning van de stad Arnhem (zie kaart no. 2).

Twee typen deelgebieden worden hierbij onderscheiden.

Type 1:

gebieden die in een vrij korte tijdsperiode tot stand zijn gekomen. Dientengevolge vertonen deze gebieden een meestal vrij beperkt en eenvoudig te overzien scala van ruimtelijke en architectonische kenmerken, vormen en structuren. Het gaat hierbij om bijvoorbeeld planmatige stadsuitleg en specifieke arbeiderswijken.

Type 2:

gebieden die gekenmerkt worden door een (zeer) lange ontstaansgeschiedenis en derhalve, over het algemeen, een zeer breed scala van architectonische uitingen vertegenwoordigen. Dit zijn meestal de oudste bewoningscentra of stadskernen.

Goede voorbeelden in Arnhem zijn: van het eerste type, het Spijkerkwartier en omgeving (deelgebied 3) en van het tweede type, de oude binnenstad (deelgebied 1.2).

Waardevolle ensembles en objecten

Alvorens wordt begonnen met het bijeenbrengen van hetgeen een (cultuur)-historische waarde vertegenwoordigt, in de ruimste zin, dus hetgeen waardevol is, is het noodzakelijk om te bezien wat we hieronder verstaan. Bij deze inventarisatie wordt beoogd een overzicht te geven van enerzijds de waardevolle structuren en ensembles en anderzijds van individuele waardevolle objecten.

Onder waardevolle objecten en ensembles wordt het volgende verstaan: groepering van een aantal gebouwen of gehelen van objecten en structuren; ook wanneer daarbij niet een van die objecten van uitzonderlijke betekenis is. Zo'n geheel kan een grote waarde vertegenwoordigen, namelijk als harmonieus geheel van verschillende cultuurperioden en bouwstijlen. De onderdelen die tesamen dit geheel vormen zijn ondergeschikt aan het geheel, maar wel mede bepalend voor de waarde van het geheel.

Onder waardevolle objecten wordt het volgende verstaan: objecten, al dan niet bouwkundig, die op zichzelf staand een grote waarde vertegenwoordigen.

Met andere woorden een waardevol object kán deel uitmaken van een waardevol ensemble, maar dit behoeft niet noodzakelijkerwijs het geval te zijn. Omgekeerd hoeft een ensemble zijn waarde niet in de eerste plaats te ontleen aan de grote waarde van ieder afzonderlijk onderdeel.

De deelgebiedsbeschrijving

Inzicht in de kwantiteit van de beschermenswaardige (bouwkundige) structuren, ensembles en objecten kan op snelle wijze worden verkregen door, voorafgaand aan het feitelijke inventarisatiewerk voor ieder deelgebied een beschrijving op te stellen. Hierin wordt de ontwikkeling geschetst die het gebied heeft doorgemaakt. Sociaal-economische, architectonische en stedenbouwkundige ontwikkelingen worden zodanig beschreven en met elkaar in verband gebracht dat het noodzakelijke inzicht wordt verkregen voor het inventarisatiewerk in het veld.

De deelgebiedsbeschrijvingen vormen het algemene kader voor de uitvoering van de inventarisatie van waardevolle structuren, ensembles en objecten ter plaatse.

Naast deze beschrijvingen worden, indien aanwezig, de tekeningen uit de Atlassen gebruikt als operationele basis voor de inventarisatie.

De criteria

Het overzicht van waardevolle structuren en ensembles wordt vastgesteld aan de hand van de twee hoofdcriteria: de representativiteit en de gaafheid; hierbij wordt steeds uitgegaan van onvervangbaarheid.

Dit houdt in dat, met behulp van de deelgebiedsbeschrijving, wordt vastgesteld welke ensembles representatief genoemd kunnen worden voor de in de beschrijving geschetste ontwikkelingen en welke ensembles bepalend zijn voor het karakter van het deelgebied.

Hierbij gaat het om voorbeelden van specifieke cultuur-historische en sociaal-economische perioden en architectuur-historische bouwperioden, of specima van typische categorieën als kunstwerken, industriële gebouwen en woningbouwcomplexen. De criteria die hier worden vermeld zijn ontleend aan hetgeen enkele jaren geleden door Denkmalschutz in Hessen is ontwik-

keld en dat later is uitgewerkt en verdiept in het bekende rapport van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, als leidraad bij dergelijke inventarisaties.

Als achterliggende hoofdvoorwaarde voor het bepalen van de mate van representativiteit dient ten allen tijde als eerste criterium de onvervangbaarheid te gelden. Het tweede criterium bij de bepaling van hetgeen tot een waardevolle structuur of ensemble bestempeld moet worden is de mate van gaafheid.

De representativiteit van een ensemble zal in de meeste gevallen gelegen zijn in een combinatie van de volgende waarden: de stedenbouwkundige waarde en de architectonische waarde.

In principe is beoordeling op grond van uitsluitend visuele aspecten (gevelarchitectuur, stijlkenmerken en stijlzuiverheid), onvoldoende voor het vaststellen van de mate van representativiteit. Het is dan ook nodig om een derde waarde in de beoordeling te betrekken, namelijk de (cultuur)historische waarde.

Onder deze drie waarden kan ondermeer het volgende verstaan worden:

De stedenbouwkundig/ruimtelijke kwaliteit:

- de oriëntatie of de ligging in het stadsbeeld, het al dan niet innemen van een dominante, of karakteristieke plaats in een bepaald stadsgedeelte;
- eveneens het in ritmiek aansluiten van de totale bouwmassa aan zijn juiste omgevingen het harmoniëren met het bestaande stadsbeeld, of juist het contrasteren ermee;
- de totale ruimtelijke waardering kan mede worden bepaald door: de mate van beslotenheid -of juist het ontbreken ervan- en de samenhang van bepalende factoren als zichtlijnen, knikken in de straatwanden en sprongen in de rooijlijn;
- in het algemeen het gebruik van de locatie, van de plek, de uitwerking van de relatie die het object met zijn omgeving heeft;
- de relatie -of juist het ontbreken hiervan- van de bebouwing met omringende groenaanleg;
- de bijdrage die geleverd wordt aan de kwaliteit van de openbare ruimte die mede door het object of het ensemble wordt gevormd;
- het object als onderdeel van een structuur, een gebruiksgeschiedenis die langer is dan die van de actuele bebouwing;
- de harmonie met de omgeving.

De architectonisch/ruimtelijke kwaliteit:

- de totale visie: de verwezenlijking van een samenhangend gedachtenpatroon; de samenhang tussen de vorm, de functie en de constructie; de beheersing van de techniek en de

vormgeving als uiting van de eigen cultuur in de totaliteit;

- de uitbuiting van de geboden kwaliteiten van de locatie;
- de inbreng van nieuwe ideeën en (eventueel) het vernieuwingsaspect;
- de praktische bruikbaarheid, c.q. flexibiliteit ten aanzien van nieuwe gebruikseisen;
- de helderheid en afleesbaarheid van het architectonische concept, te vinden in de volgende aspecten: vormgeving, ruimtewerking, silhouet, lichtval, materiaalbeheersing, detaillering, afwerking;
- de plaats van het object binnen een bepaalde architectuurstroming wordt hierdoor vastgesteld;
- architectuur als breuk met de omgeving door geleiding en/of ritmiek van een object (architectonisch hoog gewaardeerde verstoring);
- beoordeling van bijvoorbeeld: de gevel-kap-verhouding en de gevelindeling;
- de uiting van een stijl (krachtig, niet sprekend, samenspel, enz.).

De (cultuur)historische waarde:

- de zuiver historische kwaliteit: bijvoorbeeld als geboortehuis van een plaatselijke of landelijk beroemd persoon; als locatie van een belangrijke plaatselijke historische gebeurtenis, of als uniek ontwerp van een bepaalde architect;
- de educatieve waarde voor de komende generaties, als staalkaart van bouwstijlen of geschiedenisverloop;
- de waarde voor de wetenschap; de zeldzaamheidswaarde van een object;
- object als kenmerk voor de geschiedenis of de ontwikkeling van de stad of een bepaald deelgebied; de waarde van de locatie en ook de onvervangbaarheid van de specifieke gebruiksfunctie van het object.

De historische kwaliteit is onlosmakelijk verbonden met het ouderdom van het object. Ten aanzien van twee hoofdgroepen in leeftijd kan het volgende worden gesteld met betrekking tot de historische waardering:

- De Jongere Bouwkunst uit de periode 1850-heden

Dit bestand is vrij eenvoudig te beoordelen met behulp van landelijk algemeen gebruikelijke normen en criteria. Het is overwegend de stedenbouwkundig en architectonische kwaliteit die hierbij een rol spelen.

Kenmerkend voor het bestand uit deze periode is dat nog veel aanwezig is, er is weliswaar veel bedreiging, maar toch kan percentueel slechts een klein gedeelte beschermenswaardig worden genoemd: deze bebouwing is uitermate gevoelig voor aantasting door functiewijziging en de historische waarde is, op grond van leeftijd een zeldzaamheid over het algemeen vrij gering.

Een deel van dit contingent, uit de periode 1940-heden, de Jongste Bebouwing, is moeilijk te beoordelen. Criteria voor de kwaliteitsbeoordeling bestaand landelijk gezien nog niet. In principe kunnen echter dezelfde criteria als bij de Jongere bebouwing worden toegepast. Deze groep bebouwing voldoet in de meeste gevallen nog aan de functie-eisen waarvoor zij is ontworpen en gebouwd. Daarom zal de Jongste Bebouwing slechts in uitzonderlijke gevallen bescherming nodig hebben.

- De Oudere Bouwkunst uit de periode tot 1850

Dit bestand vergt een zeer gecompliceerde beoordeling. De historische waarde, dat wil zeggen, de bouwhistorische, de archeologische waarde en de zeldzaamheidswaarde, is meestal van groter gewicht, dan de stedenbouwkundige en architectonische ruimtelijke kwaliteit. Dit komt voort uit het feit dat deze bebouwing nog dateert uit een periode waarin nieuwbouw op een vanzelfsprekende manier werd ingebed in de bestaande ruimtelijke structuur. Dus een traditionele wijze van bouwen voortkomend uit het gebruik van eeuwenlang ongewijzigde materialen en bouwtechnieken.

Met behulp van de deelgebiedsbeschrijving wordt aan de hand van de genoemde criteria in een eerste inventarisatie-ronde een overzicht gevormd van de waardevolle ensembles in het deelgebied.

In een tweede ronde wordt vervolgens een overzicht gemaakt van de individuele waardevolle, al dan niet bouwkundige, objecten.

De resultaten van de inventarisatie worden op de deelgebiedskaart aangetekend.

1.3. Beschermingsvormen

Na afloop van de inventarisatiefase en onafhankelijk hiervan wordt in een later stadium overgegaan tot de keuze van de beschermingsvorm voor het geïnterpreteerde -en op kaart en gegevensbestandkaart vastgelegde- waardevolle bestand.

De beschermingsvormen die kunnen worden gekozen zijn vastgelegd en omschreven in de gemeentelijke Monumentenverordening. De beschermingsvormen met een verschillende beschermingskracht zijn:

- het gemeentelijk monument: enerzijds als onderdeel van een beschermd waardevol ensemble (beschermd gemeentelijk stads- of dorpsgezicht) en anderzijds als individueel beschermd waardevol object;
- het gevoelige gebied.

De beschermingsvormen van gemeentelijk monument en beschermd stads- of dorpsgezicht zijn de juridisch sterkste instrumenten voor bescherming. In een gevoelig gebied kan immers niet worden voorkomen dat het voortbestaan van een waardevol object wordt bedreigd of zelfs beëindigd.

Het gemeentelijk monumentenbeleid kan op krachtige wijze worden vormgegeven wanneer bij de keuze van beschermingsvorm de mogelijkheden van bescherming die de Monumentenverordening biedt zo effectief mogelijk worden benut. Voor de begripsomschrijvingen wordt naar de bijlagen verwezen.

Het is zaak om gebouwen en gebieden een zo groot mogelijke bescherming te bieden. In de Monumentennota wordt de wenselijke mate van bescherming afhankelijk gesteld van de mate van bedreiging. Bedreiging in de zin van aantasting van de beschreven kenmerken en samenhang van het geheel door bouwactiviteiten die in de ruimste zin van het woord nu of in de toekomst verwacht kunnen worden.

Als criterium bij de keuze van een beschermingsvorm speelt bovendien de kwetsbaarheid van het ensemble of object een belangrijke rol. Een kwetsbaarheid die toeneemt met de ouderdom van het object en wanneer de oorspronkelijke functie verloren is gegaan en verbouwingen van aanpassing aan nieuwe gebruikseisen noodzakelijk zijn. Dit impliceert eveneens dat in een dergelijk geval ook de gaafheid van het object in het geding komt en bedreigd wordt. Immers het oorspronkelijke architectonisch/ruimtelijk concept wordt dan in steeds ernstiger mate bedreigd.

1.4. Voorstellen

Van ieder geïnventariseerd waardevol object wordt een beknopte beschrijving opgesteld.

Bij de voorgestelde gemeentelijke monumenten wordt hieraan een redegevende omschrijving als motivering voor de voorgenomen plaatsing toegevoegd. Bij deze motivering wordt een standaard formulering gehanteerd, waarnaar in de uiteindelijke aanwijzingsprocedure -uiteeraard met vermelding van het desbetreffende artikel van de Monumentenverordening- zal worden verwezen. De standaardformulering van de motivering luidt als volgt:

"Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn waarde".

In de opengelaten ruimte worden een of meer van de volgende waarderingsgronden aangegeven:

- architectonische waarde;
- stedenbouwkundige waarde;
- (cultuur) historische waarde.

Deze waarderingsgronden worden als gelijkwaardig beschouwd. De motivering wordt in een zeer beknopte toelichting verduidelijkt.

Het zal duidelijk zijn dat in het behandelde deelgebied de (cultuur)historische waarde een geringere rol speelt dan de stedenbouwkundige en de architectonische waarde; de bebouwing bestaat vrijwel geheel uit één leeftijdscategorie, omdat deze uitbreidingswijk in een betrekkelijk korte tijdsperiode tot stand is gekomen.

Uit de beoordeling van de individuele objecten volgt de keuze van de beschermingsvorm voor de gebieden die door de waardevolle ensembles worden gevormd. Aanwezigheid van een groot aantal gemeentelijke monumenten in gebied met een grote onderlinge samenhang, kan er toe leiden dat als beschermingsvorm het gemeentelijk beschermd stadsgezicht wordt gekozen. In de overige gevallen volgt de aanwijzing tot gevoelig gebied.

Aan de lijsten van voorgestelde gemeentelijke monumenten en te beschermen gebieden wordt een lijst van beeldbepalende panden toegevoegd. Deze lijst dient als basis voor het toepassen van de verschillende gemeentelijke subsidieverordeningen. Van beeldbepalende panden die een grotere waarde vertegenwoordigen, maar die geen gemeentelijk monument kunnen worden genoemd, wordt eveneens een beschrijving gegeven.

HOOFDSTUK 2

BESCHRIJVING DEELGEBIED 1.1

(SINGELS-RIJNKADE)

2.1. Ligging en begrenzingen

Het bijgevoegde kaartje (kaart no. 1) toont de ligging van het deelgebied in relatie tot de overige te inventariseren deelgebieden.

De begrenzing van het deelgebied

Het totale deelgebied 1 omvat de volgende gebieden van het structuurplan: 1 en 2.1 (zie kaart no. 2).

Het deelgebied omvat de gehele oorspronkelijke binnenstad, het oorspronkelijke havengebied en het gebied van de oorspronkelijke vestingwerken (ten dele getransformeerd in de huidige singels).

Het gebied wordt begrensd door de spoorlijn Utrecht-Arnhem-Zevenaar in het noorden; de lijn spoorlijn-Gemeentemuseum-rivier de Rijn in het westen; het Velperplein, de Velperbuitensingel en de Eusebiusbuitensingel aan de oostzijde; en de rivier de Rijn aan de zuidzijde.

Aan de oostzijde wordt de gebiedsbegrenzing gevormd door de singels; in dit geval loopt de grens van het gebied achter, de bebouwing langs, dat wil zeggen, ten oosten van de bebouwing. De singels worden dus met de aangrenzende bebouwing als één geheel beschouwd.

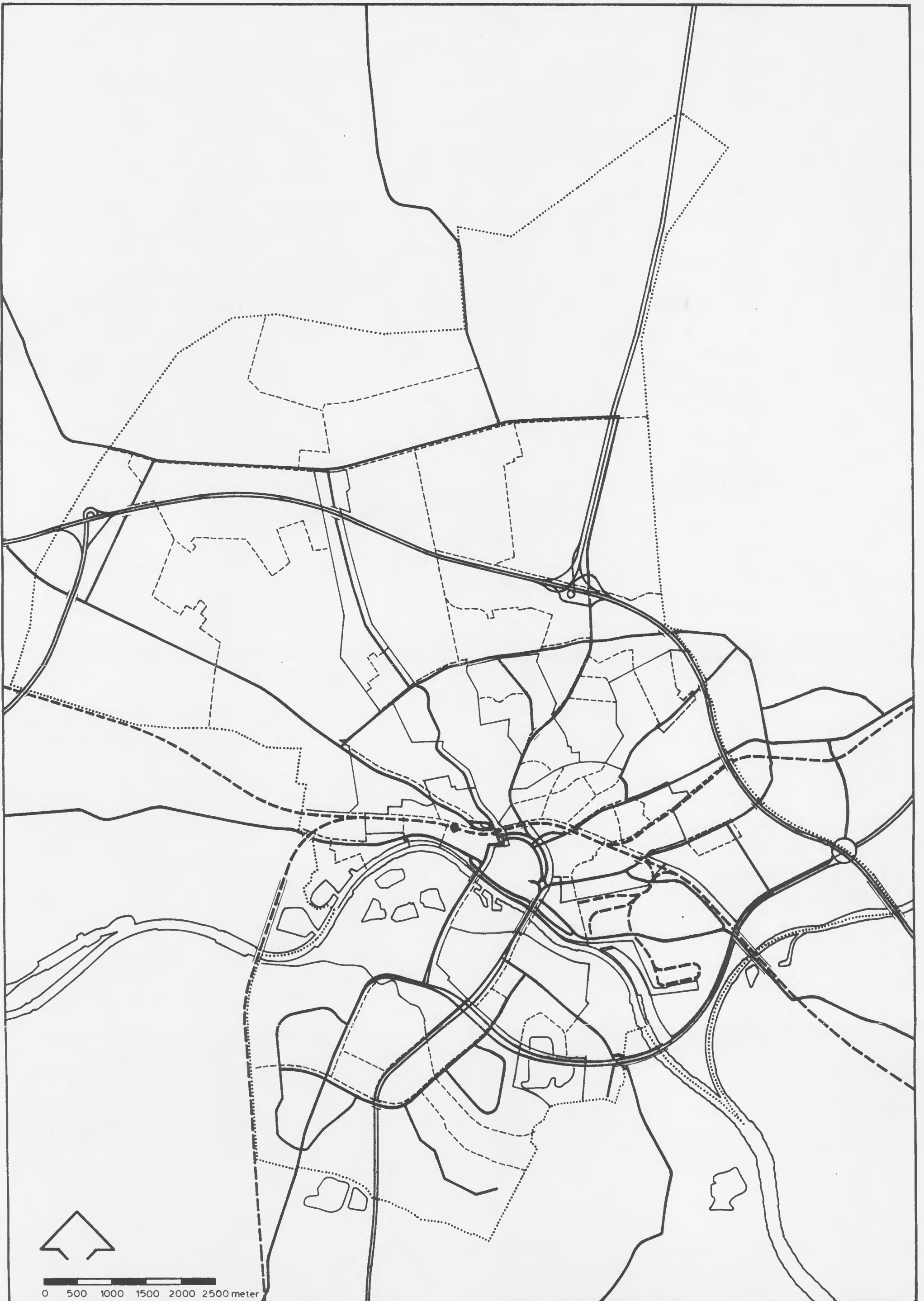
Dit omvangrijke deelgebied zal in twee afzonderlijke delen behandeld worden.

De oorspronkelijke binnenstad, gelegen binnen de ring die door de singels wordt gevormd en ten noorden van de lijn Oude Oeverstaat-Kleine Oord-Broerenstraat-Kerkplein, wijkt qua karakter, ontwikkelingsperiode en complexiteit sterk af van het overige deelgebied. Daarom zal de binnenstad in een afzonderlijke inventarisatie -Deelgebied 1.2 (Binnenstad)- aan de orde worden gesteld.

kaart 1

gebiedsindeling t.b.v. de inventarisatie deelgebieden

kaart 2

2.2. Subgebieden

In het deelgebied 1.1 (Singels-Rijnkade), worden drie subgebieden onderscheiden:

- a. Singels
- b. Nieuwe Weerdjes en Rijnkade
- c. Utrechtsestraat en omgeving

a. Singels

Dit subgebied bevat het gebied van de oorspronkelijke gordel van verdedigswerken, de vestingwerken, rondom de middeleeuwse binnenstad. Aan de zuidzijde vormt de rivier de Rijn de natuurlijke grens van deze ring rond de oude stadskern.

Aan de westzijde begint de gordel bij het Roermondsplein, bij de nieuwe Rijnbrug, de Nelson Mandelabrug. De brede stadsingel begint met een groot verkeersplein ter plaatse van het oorspronkelijke havengebied met aan de oostzijde nog enige XIXd-eeuwse singelbebouwing.

Verder naar het noorden ligt het Nieuwe Plein met de R.K. St.Eusebius, of Kleine Eusebius-kerk, met tamelijk onsamenvangende na-oorlogse bebouwing aan de westzijde en aan de overzijde een aaneengesloten gevelrij van XIXd-eeuwse singelbebouwing die naar het oosten afbuigt in de richting van het Willemsplein. Aan de westzijde de na-oorlogse bebouwing bij en rondom het station.

Het westelijk deel van de stadsring wordt aan de noordkant beëindigd door een redelijk gave gevelwand met overwegend bebouwing uit XIXd-eeuwse periode.

Het noordelijk deel van de stadsring wordt gevormd door het Willemsplein, enerzijds overgaand in de Zijpsepoort, de doorgang onder de spoorlijn en anderzijds overgaand in brede stadssingels, de Jansbuiten- en Jansbinnensingel met het tussenliggende plantsoen. De bebouwing aan de westkant van het Willemsplein bestaat vrijwel geheel uit XIXd-eeuwse bebouwing. Aan de noordzijde van het plein bevindt zich het spoorwegviaduct, ofwel "poort", de Zijpsepoort en de bebouwing langs de Jansbuitensingel. Deze bebouwing bestaat voor het grootste deel uit na-oorlogse, grootschalige kantoorgebouwen.

Aan de zuidzijde is in de, sterk in leeftijd verschillende, bebouwing nog redelijk de ruimtelijke samenhang met de gave, goed onderhouden, negentiende-eeuwse plantsoenaanleg te herkennen.

Het totaal beeld is, te wijten aan oorlogsschade en na-oorlogse vernieuwingen, tamelijk verbrokken. De Janssingels eindigen in het noord-oosten bij het volgende spoorwegviaduct, met de naam Apeldoornse "poort". Hier alleen aan de oostzijde nog een herkenbare XIXd-eeuwse gevelwand. Overwegend bebouwing uit de periode 1950 - heden. Door de drukte op de grote verkeerswegen die de singels tegenwoordig herbergen, is de sfeer van een groen wandelgebied, het karakter dat de singels in de eerste helft van de vorige eeuw moeten hebben gehad, goeddeels verdwenen.

Dit oorspronkelijke karakter is weer even herkenbaar bij het Velperplein waar een sober plantsoen met enkele kapitale bomen zich met moeite, te midden van het verkeersgeweld, lijkt te handhaven. Op het Velperplein wordt de verkeersstructuur, van wegen aan weerszijden van een breed plantsoen, doorkruisd door de Steenstraat, de weg vanaf de binnenstad, die in de richting van Velp gelegen in het verlengde van de drukke wandelpromenade ligt.

Hier lijken aan de oostzijde van de binnenstad de singels te eindigen bij het theater-restaurant Muis Sacrum.

Zowel aan de west-, als aan oostzijde, tamelijk onsamenvangende bebouwing in een gesloten gevelwand. En aan de westzijde de grootschalige winkelbebouwing met een grote parkeergarage van recente datum.

De oostzijde van de singelgordel begint echter weer naar de versteende ruimte ten zuiden van Muis Sacrum. Bij de Eusebiusbuiten- en de Eusebiusbinnensingel is de ruimtelijke samenhang met het tussengelegen brede plantsoen waarin een negentiende-eeuwse waterpartij en karakteristieke singelbeplanting nog goed behouden gebleven. Langs de buitensingel tot aan de singelstraat zeer gave karakteristieke, rijke singelbebouwing uit XIXc en XIXd. In de richting van de Boulevard Heuvelink en verder tot aan de Rijn is vrijwel niets overgebleven van deze laat XIXd-eeuwse bebouwing. Aan de oostzijde gaat dit gebied over in het reeds eerder beschouwde industriegebied langs de Westervoortsedijk (zie deelgebied 3). De Eusebiusbinnensingel heeft een meer harmonieus karakter behouden.

Dominant is hier de St. Walburgskerk met haar beide torens en de na-oorlogse bebouwing er omheen die de overgang vormt tot het St. Walburgisplein.

In het verkeersplein Airborneplein eindigt de nog herkenbare eenheid van de stadsgordel, als een brede verkeersweg die uitkomt bij de oude Rijnbrug, de John Frost brug.

b. Nieuwe weerdjes en Rijnkade

Dit subgebied, gelegen ten oosten van het Roermondsplein en ten zuiden van de oorspronkelijke middeleeuwse binnenstad, wordt naar de oostzijde begrensd door de oude Rijnbrug en het Airborneplein en aan de zuidzijde door de rivier de Rijn. Het gebied bevat de van oorsprong laaggelegen en drassige terreinen van de Nieuwe Weerdjes. Bebouwing bestaat in hoofdzaak uit na-oorlogse industriële bebouwing en kantoren. Bij het Kerkplein en Marktplaatsplein overwegend na-oorlogse kantoorbebouwing en gebouwen van overheidsdiensten. De St. Eusebius, of Grote kerk en de Sabelspoort zijn de als enige exemplaren van oudere bebouwing overgebleven.

In de Tweede wereldoorlog is dit gebied vrijwel geheel vernietigd.

Uitzondering vormt hierop een gedeelte van de bebouwing langs de Rijnkade, gelegen tussen de Rodenburgstraat en de Oranjewachtstraat; bij het Eusebiusplein en een stukje gevelwand in de Nieuwstraat. In deze bebouwing is nog het oorspronkelijke negentiende-eeuwse karakter van de Rijnkade herkenbaar.

Deze bebouwing is overwegend van een XIXd-eeuws karakter met invullingen uit na-oorlogse periode. Weinig ruimtelijke samenhang.

c. Utrechtsestraat en omgeving

Dit subgebied, gelegen ten westen van de singels, het Nieuwe Plein en het Willemsplein, heeft de spoorlijn als noordelijke begrenzing en de Rijn aan de zuidzijde.

Als grens van het inventarisatiegebied is de lijn Gemeentemuseum-Rijn genomen. Tot hier ongeveer heeft zich het uiterste gedeelte van de stadsverdedigingswerken uit de achttiende eeuw uitgestrekt.

Het gebied wordt in west-oost richting doorsneden door de Utrechtseweg-Bovenover en de Oude Kraan-Onderlangs.

Van oost naar west gezien bevat dit gebied het oorspronkelijke havengebied, nu het verkeersplein en overwegend XX bedrijfsbebouwing.

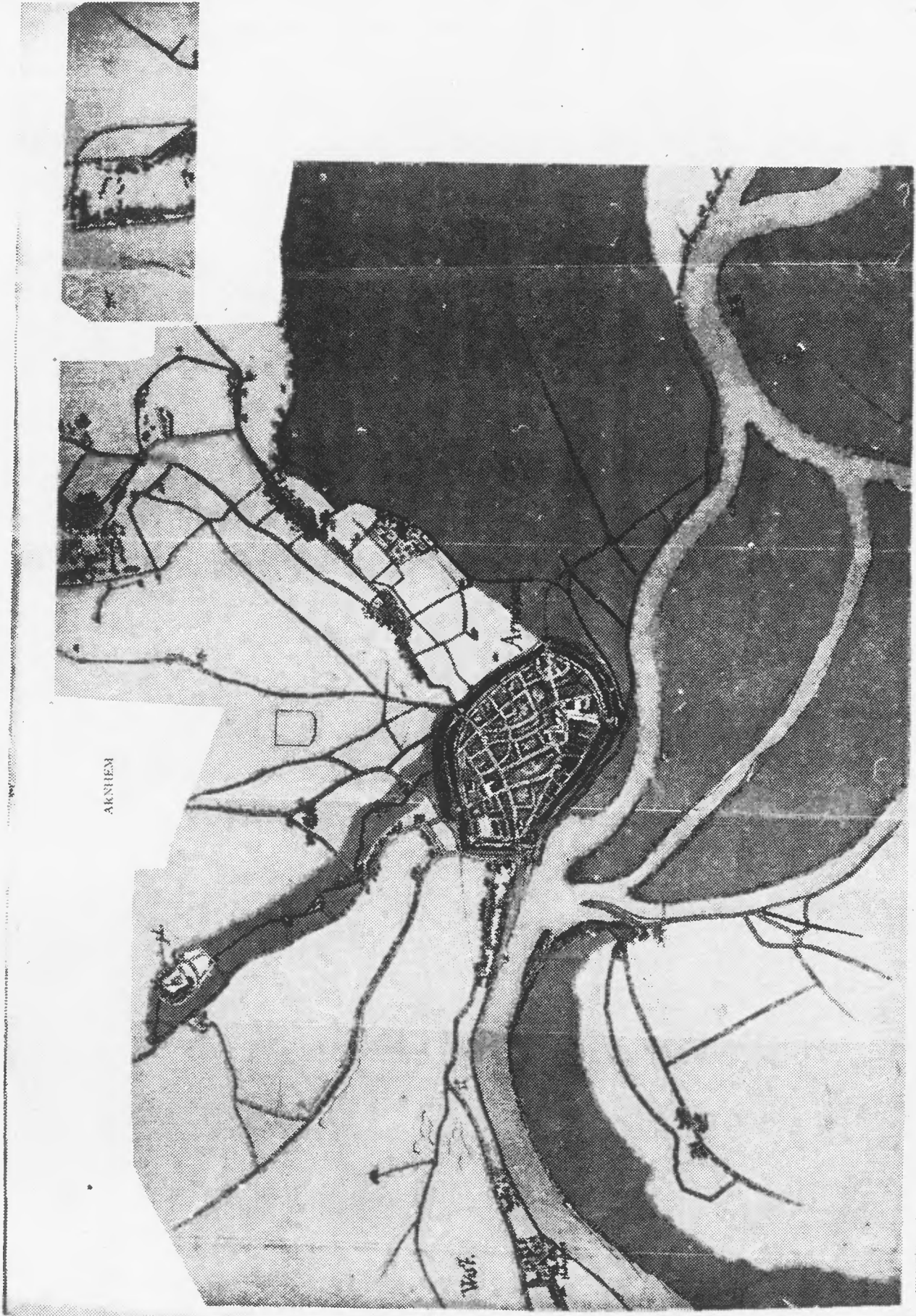
Het gebiedje Bergstraat-Vijfzinnenstraat is nog duidelijk herkenbaar als klein, gaaf, handel- en nijverheidsbuurtje uit XIXd.

Twintigste eeuwse bebouwing rondom het Stationsplein. Weinig ruimtelijke samenhang.

Halverwege dit gebied de overgang van stedelijke bebouwing naar het open gebied bij Onderlangs, bij de Akademie van Beeldende kunsten. Duidelijk herkenbaar is de hoge stuwwal. Grote niveauverschillen tussen Onderlangs en de Utrechtsestraat, als een groot groen gebied, soort wandelparkje vormgegeven.

Langs de Utrechtsestraat, vanaf de Betuwestraat, is het oorspronkelijke laat negentiende-eeuwse karakter nog redelijk herkenbaar. De ruimtelijke samenhang is op veel plaatsen ernstig verstoord door na-oorlogse ingrepen, zowel in structuur als in bebouwing.

Ook bij Bovenover en bij de Utrechtsestraat de overgang van aaneengesloten overwegend laat negentiende-eeuwse bebouwing naar landelijke vrijstaande villabebouwing in het open groengebied. Belangrijke zichtlijnen naar de binnenstad, de toren van de Grote Kerk en het uitzicht over de Rijn naar de polder Meinerswijk.

kaart no.3 Situatie anno (±) 1550

2.3. Ontwikkeling van het deelgebied

Situatie ca. 1550

Sinds Graaf Otto II in het jaar 1233 aan Arnhem stadsrechten verleende, heeft de plaats zich ontwikkeld tot een middelgrote middeleeuwse stad.

Het stedelijke wordt aangegeven door de versterkingen die in de loop van de dertiende eeuw werden aangebracht. In eerste instantie houdt dit niet meer in dan een hoge muur met een viertal versterkte torens. Later wordt het aantal torens uitgebreid, een tweede ommuring opgetrokken en het stadje omgeven door een, gedeeltelijk droge, stadsgracht.

Bekend is dat ca. 1360 een tweede gracht buiten de oude gracht wordt gegraven, aan weerszijden van de Sabelspoort. De stad heeft dan aan de zuidzijde en de zuid-oostzijde een dubbele gracht.

Stadspoorten geven vanaf de belangrijkste wegen toegang tot de stad: de Rijnpoort voor ieder komend vanaf de wegen in de richting van Wageningen en langs de oever van de Rijn, via het Onderlangs; de St. Janspoort voor verkeer vanaf de "Harderwijkerweg" en de weg vanaf Apeldoorn; de Velperpoort, of Spijkerpoort, voor verkeer komend vanaf de weg naar Velp; en de Sabelspoort voor verkeer uit de richting Westervoort of verder.

Op de kaart van Jacob van Deventer (kaart no.3) uit ca. 1550, is goed te zien dat Arnhem geen Rijnstad is, maar een stad gelegen bij deze rivier. De landwegen zijn van groter belang voor het stadje dan de rivier. Een vaste oeververbinding met de overzijde van de Rijn is nog niet aanwezig. Wel is het zo dat de rivier, economisch gezien, een belangrijker rol gaat spelen, wanneer Arnhem, in het jaar 1443, toetreedt tot het Hanzeverbond. Vervoer van handelsgoederen over water wordt dan van groter belang dan eeuwen lang het geval is geweest.

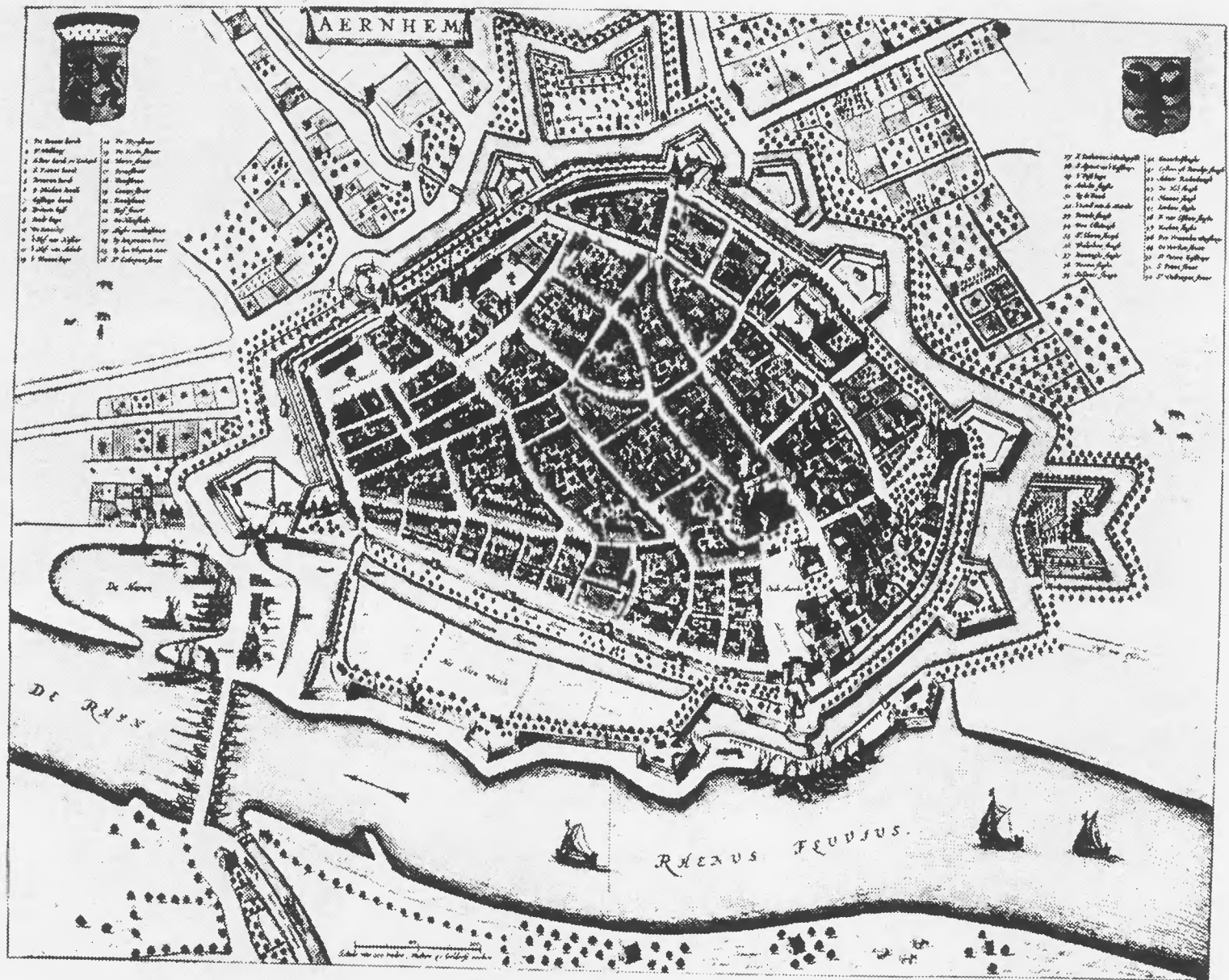
De ligging van de stad is echter niet werkelijk gunstig, zo blijkt uit de problemen die de toenemende verzanding van de Rijn met zich mee brengt. De stad dreigt zelfs steeds verder van de rivier verwijderd te raken. Deze toestand noopt in 1530 Karel van Gelder er toe om bevel te geven de Rijn te vergraven en, deze weer langs de stad te leiden.

Deze kaart geeft verder duidelijk aan dat in het midden van de zestiende eeuw vrijwel de gehele bevolking binnen de stadsmuren was gehuisvest. Langs de grote uitvalswegen, dicht bij de stadspoorten, zijn nog enkele kleine concentraties van huizen zichtbaar.

Zoals iedere middeleeuwse stad werd ook Arnhem in de verschillende eeuwen regelmatig geteisterd door stadsbranden die vaak in zeer korte tijd kleinere of grotere delen van de stad in de as legden. Grote stadsbranden vonden plaats in 1364, 1419 (tweemaal achtereenvolgend), 1425 en 1525.

Pas na deze laatste stadsbrand besluit het stadsbestuur, de stadsregering, om aan haar burgers "de derde pan" te geven.

Dit hield in dat in bouwmetaal, als dakpannen, gesubsidierd werd om de zo brandbare houten huizen met rieten daken langzamerhand te vervangen door stenen huizen waarop daken belegd met steenachtige materialen.

Aarnhem - Situaties van Blaeu (1649)

kaart no.4 Situatie anno 1649

Situatie anno 1649

De kaart van Joan Blaeu (kaart no.4), uit diens Stedenatlas, geeft de situatie omstreeks het jaar 1649 weer.

In de periode 1550-1649 heeft de stad twee fasen van uitbreiding van de verdedigingswerken doorgemaakt.

De eerste belangrijke uitbreiding van de fortificaties vindt plaats in de Spaanse tijd. Onder toezicht van de Spaanse ingenieur Caballiero Horologico wordt, in drie jaar tijd, tussen 1572 en 1775, een ring van bastions rond de stad aangebracht.

Handel over het water floreert in deze tijd, dit is te zien in de aanleg van een tamelijk grote haven aan de zuid-west zijde van de stad.

In het begin van de zeventiende eeuw zijn de handelsbetrekkingen met de stad Nijmegen dermate belangrijk geworden dat een "vaste" oeververbinding over de Rijn gewenst is. Het stadsbestuur slaagt er in om het veer over de Rijn, tot dan toe eigendom van het Kapittel St.Pieter te Utrecht, aan te kopen en een eerste zogenaamde schipbrug te leggen.

Een verbinding over land is echter niet voldoende, enkele jaren later wordt vanaf de Rijn bij de schipbrug, tussen de stad Arnhem en de stad Nijmegen een vaart gegraven, het grifkanaal.

Ongeveer vijftig jaar na de eerste belangrijke uitbreiding van de verdedigingswerken sluit de stad met Prins Maurits een overeenkomst tot aanleg van het zogenaamde "Nieuwe Werk". Dit nieuwe werk, met drie bolwerken, moet op een laaggelegen terrein - vroeger de Franse Stoof genaamd - aan de zuidzijde van de stad bij de Rijn, tussen de Sabelspoort en de Rijnpoort, worden aangelegd.

Aan deze kant beschikte de stad tot dusverre eigenlijk niet over verdedigingswerken van enige betekenis, omdat immers altijd de noodzaak tot verdediging aan de Rijnzijde had ontbroken.

Op de kaart is goed zichtbaar dat het grondgebied van de stad door de nieuwe ommuring aanzienlijk werd vergroot.

Behalve een nieuwe ommuring omvat de uitbreiding van de fortificatie ook het aanbrengen van een tweetal hoornwerken, het ene aan de noordzijde bij de Velperpoort en het tweede aan de oostzijde bij de weg naar Westervoort.

Deze ingrijpende uitbreiding van de weerbaarheid van de stad wordt in een zeer korte tijd, van 1619 tot 1623, gerealiseerd.

Situatie anno 1741

Vijf en zeventig jaar lang zullen de versterkingen die aan- gebracht werden op bevel van Prins Maurits voldoen. In deze periode vinden in stede- bouwkundig en ruimtelijk opzicht wei- nig opzienbarende ingrepen plaats.

Na hevige storm stort een deel van de Santberg (de hoge stuw- wal bij het huidige Gemeentemuseum, de voormalige Buiten sociëteit) in de Rijn. Deze berg krijgt dan de, tegenwoordig niet meer gebruikte, naam van Sinkelenberg.

Het nieuwe terrein van de stad binnen het Nieuwe Werk, de Weerdjes, wordt in tuinen verdeeld en enkele jaren later (na 1685) in erfpacht uitgegeven.

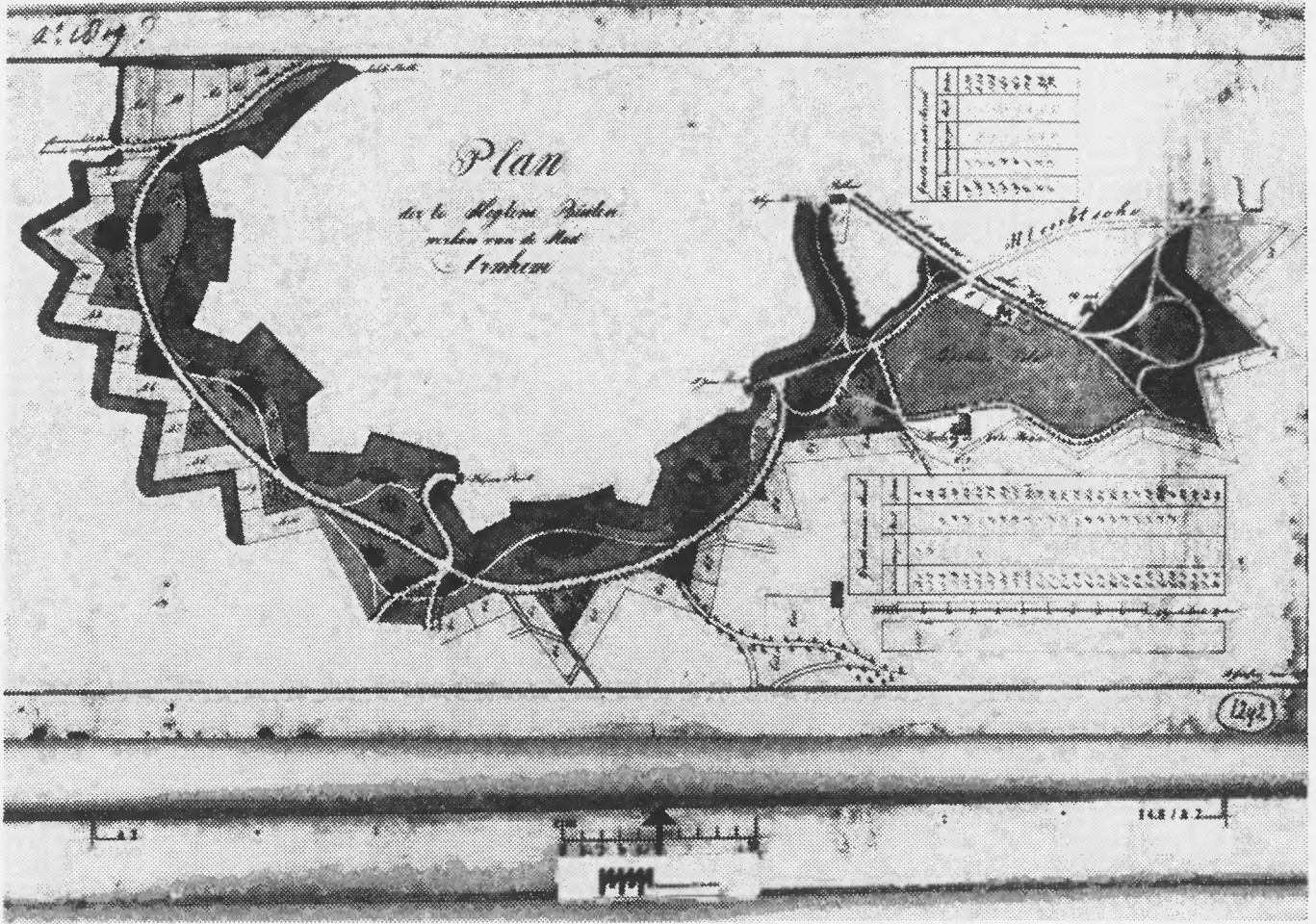
In het begin van de achttiende eeuw worden de fortificaties van de stad in haar uitgebreidste vorm voltooid. Dit is te zien op de kaart van Isaak Tirion (kaart no.5). De beroemde vestingbouwkundige Menno van Coehoorn belast zich met het aanleggen van een uitgestrekt retranchement aan de westzijde van de stad. Dit is ongeveer de uiterste westgrens van dit deelgebied, ongeveer bij het Gemeentemuseum, gerekend vanaf de Rijnpoort. De verdedigingswerken aan deze kant van de stad bestonden tot nu toe slechts uit een hoge muur met één enkel bastion tussen de St. Janspoort en de Rijnpoort.

Het retranchement bestond uit vier aarden lunetten en een bedekte weg, van de Velper- langs de St. Janspoort en van de Rijnpoort tot aan de Rijn.

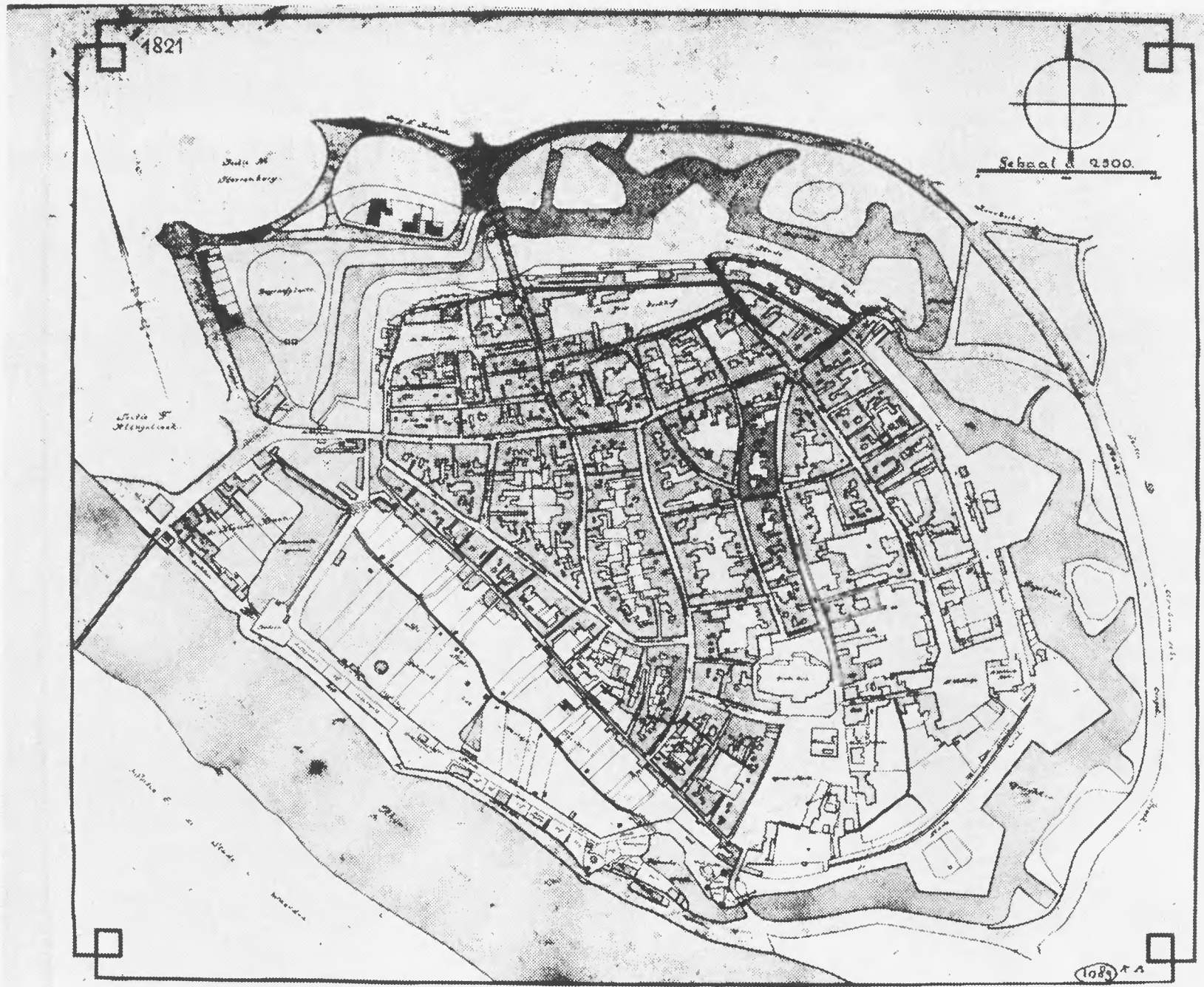
Met deze toevoeging werden de fortificaties van de stad Arn- hem in alle richtingen afgerond.

In de jaren volgend hierop richt de aandacht zich weer op vreedzamer zaken, zoals de handel met Nijmegen. Herhaaldelijk verzanden van het griftkanaal is hierbij een groot probleem. In 1735 wordt na veel vijven en zessen het kanaal, een grote financiële last voor de stad, uitgediept. De haven heeft ook met verzanding te kampen en wordt in hetzelfde jaar verdiept, vergroot en beschoeid.

Het is begrijpelijkerwijs dan ook een opluchting voor het stadsbestuur dat de provinciale rekenkamer enkele jaren later bereid wordt gevonden om het beheer van het kanaal van het stadsbestuur over te nemen.

kaart no.6 Plan Zocher (vermoedelijk)

kaart no.7 Situatie anno 1821

Situatie anno 1821

De tweede helft van de achttiende eeuw is een periode van rust. Er vinden geen belangrijke structurele ingrepen plaats. De verdedigingswerken worden steeds minder goed onderhouden en een langzaam verval begint zichtbaar te worden. Enkele gebeurtenissen die betrekking hebben op dit deelgebied worden genoemd.

In 1755 vraagt de Joodse gemeente om een "...convenabel stukje land op den Zandberg, ... om hare nakomelingen tot begraafplaats voor de doden geappropriëert ... en met eene schutting, invoege in andere steden gebruikelijk, op hare private kosten geseperieert te mogen worden...".

Het stadsbestuur geeft toestemming om daar een kerkhof, breed 40 en lang 50 voet, aan te leggen. Wellicht is dit het kerkhofje dat aan de zuidzijde van de Utrechtseweg, ten westen van het museum nog te vinden is (zie deelgebied 2 Lombok) en niet de Joodse begraafplaats, die vroeger ten noorden van diezelfde weg, achter Bellevue was gelegen.

Aan het uiterlijk van de stad wordt gedacht wanneer het stadsbestuur, de Magistraat, in 1778 besluit om de wandeling onderlangs dezelfde Zandberg te verfraaien door de rijswaard uit te roeien, de bomen te kappen en de grond langs de rivier tot uiterwaard te maken.

In 1783 is de begraafplaats bij de Grote Kerk vol en wordt buiten gebruik gesteld. Een nieuwe begraafplaats, buiten de Velperpoort, wordt in gebruik genomen.

De binnenste Velperpoort wordt, is de eerste stadspoort die, wegens bouwvalligheid, wordt afgebroken.

Het begin van de negentiende eeuw kan worden geïllustreerd met behulp van de overzichtskaart van de kadastrale minuut (kaart no.7) en de bijbehorende deelkaarten (kaart no.8a t/m 8c). Op deze kaarten is de situatie anno 1821 weergegeven.

Duidelijk te zien is dat de verdedigingswerken buiten de gracht, vanaf het noorden in oostelijke richting, tot aan de zuidkant van de stad zijn geslecht en dat rondom de gracht een stadssingel is aangelegd.

Langzamerhand is het verlangen ontstaan naar fraaie wandelwegen rond de stad, de knellende banden van de omsluitende vesting kwijt te raken en aldus een open stad, een representatieve stad, een lustoord voor de welgestelden te vormen.

Het prinsenhof, vanouds de verblijfplaats van de hertogen en prinses, wordt afgebroken en een gebouw voor het gewestelijk bestuur wordt gebouwd, het Gouvernementsgebouw.

Op 21 juni 1808 bepaalt Koning Lodewijk Napoleon dat de buitenwerken, inclusief de grond ervan, in volle eigendom van de stad worden gegeven. Deze buitenwerken dienen echter vóór 1 januari 1810 te zijn geslecht en tot openbare wandelwegen te zijn omgevormd. Hiertegenover stond dat de stad de hoofdwal moest onderhouden. Men begint onmiddellijk met de afbraak van het ronduit en de brug bij de Sabelspoort.

De tuinarchitect Zocher jr. wordt in opdracht van de koning naar Arnhem gestuurd. Hij maakt vervolgens een ontwerp om de

buitenwerken van de vesting in wandelwegen te veranderen. Van dit plan is evenwel geen tekening bekend. Wel kennen we de tekening van Godefroij (ca. 1818) die mogelijk een copie van Zochers ontwerp (kaart no.6) is. Een beschrijving van een tijdgenoot vertelt het volgende over het plan: "... Uit de St. Janspoort was een breede singelweg ontworpen die voorbij de Velperpoort tot bij de Broeksluis doorliep. Wat binnen dezen weg lag, werd plantsoen: grasvlakte, heesters e.a. Grooter was dit plantsoen voor de Velper- en St. Janspoort, maar wat verder buiten den singel nog overschoot werd bestemd om in perceelen te worden verkocht. Van het retranchement, dat zich langs den Amsterdamschenweg een eind uitstreckte, bleef een deel exercitieterrein, een ander deel zou beplant worden en verdere stukken verkocht. Het werk was dus bestemd om zich zelf te betalen: de te verkopen gronden, getaxeerd op fl. 8.500, brachten wel fl. 16.893 op, zoodat daaruit de noodige grondwerken en beplantingen ruim konden worden betaald en spoedig voleindigd."

Het plan blijkt echter vervolgens financieel niet haalbaar te zijn.

Toch begint men aan de noord- en oostzijde van de stad met het slechten van de muren. Binnen één jaar worden ook de revetementsmuren buiten de Velperpoort en het Gaijmsbolwerk afgebroken.

Van dit ambitieuze voornemen komt verder niet veel terecht, want voor het eind van het jaar, in september, wordt besloten om de slechting van de fortificatiewerken te schorsen.

In politiek roerige tijden komt enkele jaren niets meer van voortzetting van de plannen.

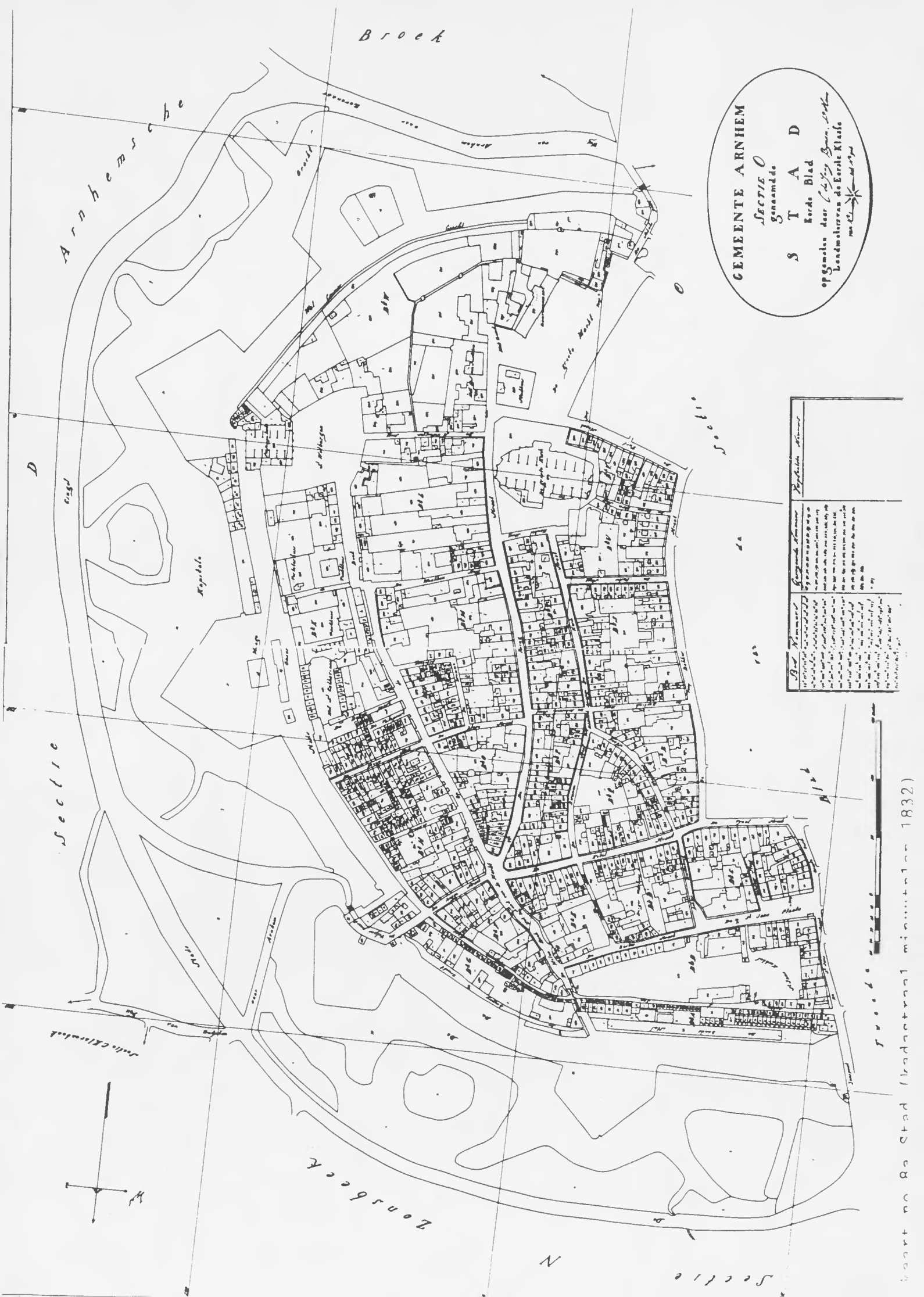
Begin 1812 geeft de Keizer Napoleon zelfs opdracht om de stad weer in weerbare staat te brengen en in november 1813 zal de vesting voor de laatste maal dienst doen. Over deze gebeurtenissen zijn uitgebreide en vaak zeer bloemrijke bloederige ooggetuigenverslagen en verhalen voorhanden.

Na de Franse Tijd keert de rust weer en worden oude plannen om de vestingwerken te slopen weer opgenomen.

In het jaar 1817 bevestigt koning Willem I dat koning Napoleon de vestingwerken aan de stad heeft geschonken en geeft toestemming om de vestingwerken te slechten.

Bij de Velperpoort worden "verfraaiingen" aangelegd en buiten de Sabelspoort wordt een vismarkt gebouwd.

De stadssingel wordt aangelegd, evenals straatwegen naar Zutphen en Wageningen (de Utrechtseweg).

Broek

Arnhemsche

D

Sectie

Zonsbeek

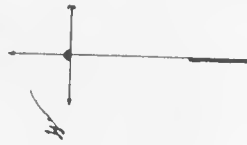
GEMEENTE ARNHEM
 SECTIE O
 genaamde
 S T A D
 Korte Blad
 opgesteld door G. J. van Boven, L. J. van
 Landmeter van de Eerste Klasse
 van 1832

Bevat de kadastrale kaart van de Sectie O van de Gemeente Arnhem, opgemaakt door G. J. van Boven, L. J. van Landmeter van de Eerste Klasse, van 1832. De kaart is op schaal 1:50,000 opgemaakt en is in 1832 uitgegeven. De kaart is in 1832 uitgegeven en is in 1832 uitgegeven.

1:50,000

kaart van de Stad (kadastraal ministerie 1832)

GEMEENTE ARNHEM
 Sectie 0
 gemaakte
 S T A D
 Tweede Blad
 opgemaakt door *Ch. J. van Byren*
 Landmeter van de Eerste Klasse.
 van 1832 tot 1833

Area	Number	Area	Number
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31
32	32	32	32
33	33	33	33
34	34	34	34
35	35	35	35
36	36	36	36
37	37	37	37
38	38	38	38
39	39	39	39
40	40	40	40
41	41	41	41
42	42	42	42
43	43	43	43
44	44	44	44
45	45	45	45
46	46	46	46
47	47	47	47
48	48	48	48
49	49	49	49
50	50	50	50
51	51	51	51
52	52	52	52
53	53	53	53
54	54	54	54
55	55	55	55
56	56	56	56
57	57	57	57
58	58	58	58
59	59	59	59
60	60	60	60
61	61	61	61
62	62	62	62
63	63	63	63
64	64	64	64
65	65	65	65
66	66	66	66
67	67	67	67
68	68	68	68
69	69	69	69
70	70	70	70
71	71	71	71
72	72	72	72
73	73	73	73
74	74	74	74
75	75	75	75
76	76	76	76
77	77	77	77
78	78	78	78
79	79	79	79
80	80	80	80
81	81	81	81
82	82	82	82
83	83	83	83
84	84	84	84
85	85	85	85
86	86	86	86
87	87	87	87
88	88	88	88
89	89	89	89
90	90	90	90
91	91	91	91
92	92	92	92
93	93	93	93
94	94	94	94
95	95	95	95
96	96	96	96
97	97	97	97
98	98	98	98
99	99	99	99
100	100	100	100

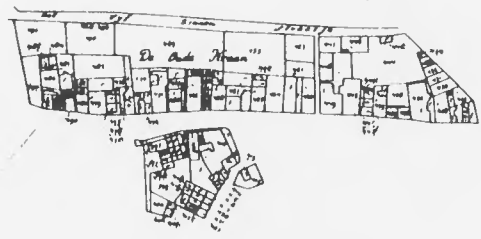
Kaart no. 8b Stad (kadastraal minuutplan 1832)

Sterrenberg

Sectie

Elden

GEMEENTE ARNHEM
Serie F
 Grond
KLINCELBEEK
 Tweede Blad
 Opgemeten door *J. J. J. J.*
 Landmeter van de Beroep Kamer
 van 1816 tot 1840

<i>De Aard</i>	<i>De Water</i>	<i>De Lucht</i>
100	100	100
100	100	100

kaart no.9 Situatie anno 1853

Situatie anno 1853

In 1822 blijkt dat de raad de verkregen toestemming van de koning niet verstrekkend genoeg acht. In dat jaar verzoekt zij de koning om op de wal tussen de St. Eusebiuspoort en de St. Walburg ook het parapet te mogen slechten, omdat "...wanneer men van de eene zijde der stad door betoverende gezichten wordt verrukt, dezelve van de andere zijde, een blik op de wallen slaande, nog te wenschen overlaten...".

Men gaat voort met de afbraak van de vestingwerken.

De St. Janspoort (1825) wordt afgebroken; de gebouwen van de voormalige Kommanderie van St. Jan (1825) worden aangekocht, nodig om het St. Jansplein te maken; aanleg van een algemene begraafplaats op het gedeeltelijk geslechte buitenbastion de Vliegerberg, ten westen van de stad; aanleg van de straatweg naar Apeldoorn; vervanging van de Rijnpoort (1827) door barrièrehuisjes.

Stadsarchitect Aijtkink presenteert in 1828 een plan om de stad aan de zijde van de Velperpoort uit te breiden en om een kazerne te bouwen bij de voormalige Kommanderij.

Eindelijk, in 1829, krijgt de stad de volledige vrijheid om de stad in alle richtingen te kunnen uitleggen. Koning Willem I geeft alle vestingwerken aan de stad in eigendom en geeft toestemming om hiermee naar eigen goeddunken te handelen.

Nu kan het ideaal beeld van Arnhem als woonstad worden gerealiseerd. Uitleg is bovendien noodzakelijk, omdat de binnenstad door een bijzonder sterk groeiende bevolking in hoog tempo wordt volgebouwd. Met name de arbeidersklasse neemt zo snel in getal toe, dat hun ongewenste behuizing, vaak niet meer dan krotten, het ideale beeld dreigt te verstoren. Het gebied rond de Langstraat in de Weerdjes, wordt volgebouwd met tientallen arbeidershuisjes.

Het stadsbestuur reageert op dit verschijnsel, door haar volle aandacht te richten op verfraaiing, singelaanleg, het vormen van een ideale woonstad voor de welgestelden.

Op de kaart van 1853 (kaart no.9) is goed te zien welke ruimtelijke ontwikkelingen sinds 1821 plaats hebben gevonden.

In een periode van ongeveer tien jaar, tot 1840, worden bastions en wallen geslecht, stadspoorten afgebroken, grachten gedempt en binnen- en buitensingels aangelegd. Fraaie wandelingen worden aangelegd vanaf het huidige Willemsplein tot aan de Sabelpoort. De St. Janssingels worden, gedeeltelijk, aangelegd, evenals het Koningsplein, de Walstraat, de Nieuwstad, de Velperbinnensingel en het Velperplein. Vanaf 1834 worden de eerste herenhuizen langs de Velperbinnensingel gebouwd.

Deze ontwikkelingen worden geleid door de stadsarchitect Anthonij Aijtkink van Falkenstein, de man die ook de ontwerpen voor onder meer het Paleis van Justitie, de Willemskazerne en de Koepelkerk op het Jansplein op zijn naam heeft staan.

Onderhandelingen en overleg zijn gaande om de spoorlijn Amsterdam-Utrecht tot Arnhem te verlengen. Met deze mogelijkheid wordt bij de verfraaiing van de stad, al in 1828, rekening gehouden. Het tracee zal naar verwacht wordt langs de

Rijn worden gesitueerd. Hiervoor wordt de oever van de Rijn bij Onderlang's bekribd, de weg verbreed, het terrein opgehoogd en beplant met bomen in fraaie lanen.

In 1842 krijgt de stad een nieuwe stadsarchitect, H.J. Heuvelink. Deze gaat verder in het voetspoor van zijn voorganger met de stadsuitleg.

Dan besluit het Rijk, tot groot ongenoegen van het stadsbestuur, om het tracee van de Rijnspoorweg niet bij Onderlang's te situeren, maar juist aan de noordzijde van de stad, op een verhoogd dijklichaam. Dit besluit heeft grote gevolgen voor de verdere ontwikkeling van Arnhem, omdat de spoorbaan de staduitbreiding in uitgerekend die richting die het meest welkom is, ontnemt. De spoorlijn neemt als het ware de rol van de, nog zo kort geleden opgeruimde, gordel van verdedigingswerken over.

Arnhem wordt wederom een stad binnen de veste, binnen de poorten.

De nieuwe Rijnspoorweg wordt in 1845 in gebruik genomen.

In 1847 wordt binnen enkele maanden het concertgebouw Musis Sacrum gebouwd naar de plannen van H.W. Fromberg.

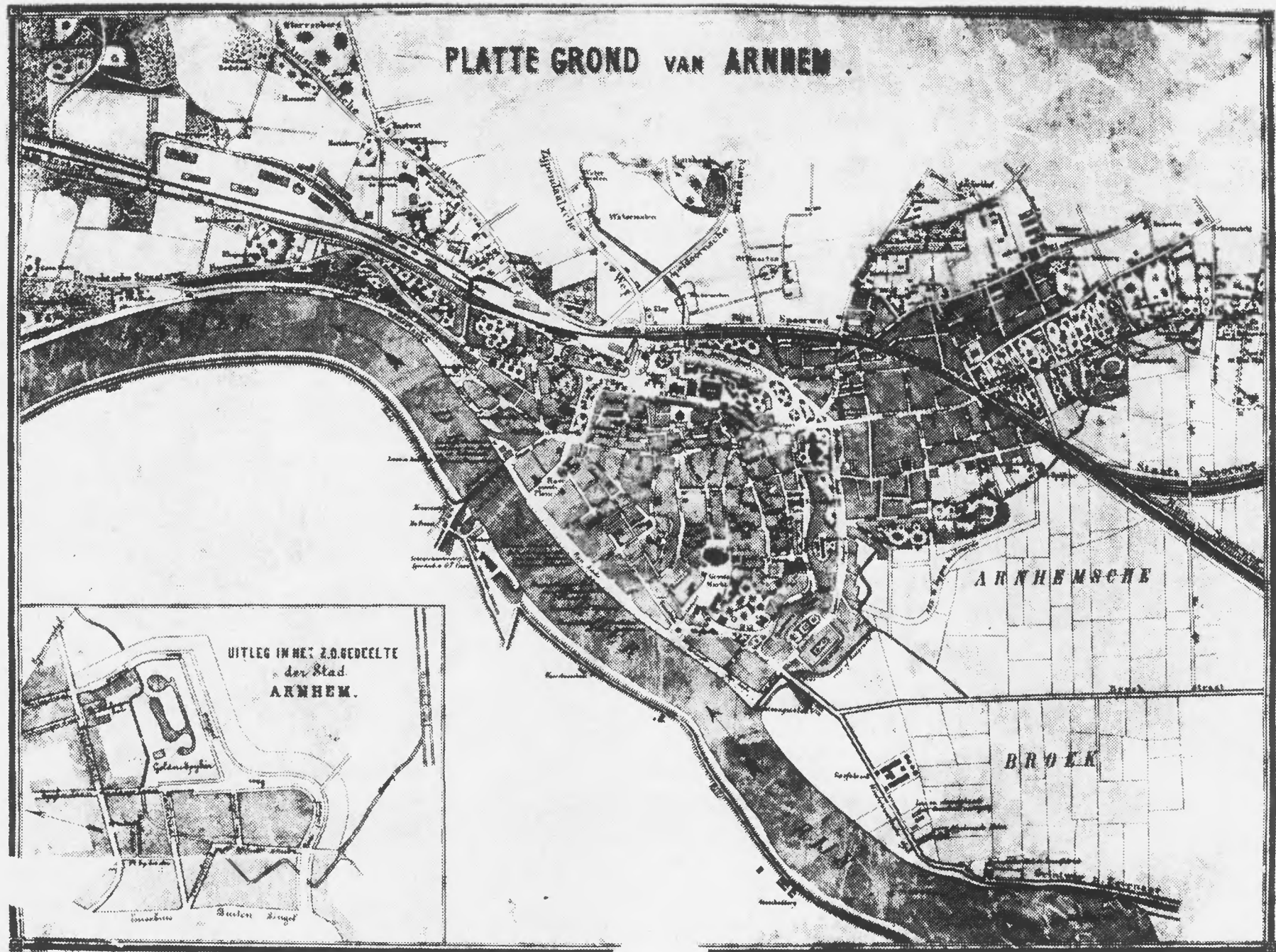
Een paar jaar later wordt de Eusebiusbuitensingel aangelegd, evenals het Willemsplein.

Na de demping van de Palmboomgracht bij de Sabelspoort is de singelaanleg in hoofdlijnen voltooid.

Zoekend naar nieuwe mogelijkheden voor stadsuitbreiding presenteert stadsarchitect H.J. Heuvelink in 1853 een plan tot uitleg van de stad aan de oost en aan de zuidzijde. Het eerste gedeelte betreft de aanleg van het huidige Spijkerkwartier. Op dit plandeel wordt uitvoerig ingegaan in het ontwikkelingsverhaal van Deelgebied 3 (Spijkerkwartier).

Het tweede gedeelte betreft een uitleg op het voormalige Nieuwe Werk, de huidige Weerdjes tot aan de Rijnkade. Om de stad ook hier als fraai woonoord in te richten zal langs de Rijn een kade worden aangelegd, met een drietal zijstraten die deze kade met de oude stad zullen verbinden.

Ook in dit gebied is het de bedoeling om door middel van coulissen gevormd door herenhuizen de misère en wantoestanden van de arbeidersbehuizing aan het oog te onttrekken, te camoufleren.

kaart no.10 Situatie anno 1878

Situatie anno 1878

De kaart van 1878 (kaart no.10) waarop architect H.J. Heuvelink jr. zijn Boulevardplan presenteert, toont dat de singelstructuur is voltooid en bovendien dat ten westen van het station een aantal nieuwe straten zijn geprojecteerd. Dit plan is uitvoerig behandeld in het rapport Deelgebied 3 "Spijkerkwartier en omgeving".

In dit gedeelte van de negentiende eeuw is de stad Arnhem op het hoogtepunt van haar groei, althans wat het deelgebied dat nu aan de orde is, betreft.

Twee perioden kunnen worden onderscheiden. Tussen ca. 1853 en 1864 ligt het accent van de bouwactiviteiten op het voltooiën van de singels aan de noord- en oostzijde van de stad, het volbouwen van die singels met herenhuizen en het voltooiën van de Rijnkade, haar zijstraten met het Eusebiusplein en het eveneens volbouwen van dit gebied.

De barrière huisjes bij de voormalige St. Janspoort en de Velperpoort worden, respectievelijk in 1854 en 1859, afgebroken.

De Lauwersgracht wordt in 1858 gedempt vanaf de Westervoortsedijk tot aan de Sabelspoort en een jaar later het laatste stuk van de St. Jansgracht bij het Velperplein. Rond Muis Sacrum wordt een fraai wandelpark aangelegd.

In 1862 verkoopt de gemeente grond aan het Nieuwe Plein voor de bouw van de St. Eusebiuskerk. Deze kerk wordt gebouwd naar het ontwerp van architect H.J. van den Brink en in 1865 gewijd.

In deze periode wordt de stedelijke ontwikkeling gekarakteriseerd door een ordeloze aaneenrijging van straten en door grote bouwwoede. Particulieren leggen op eigen terrein straten aan, bebouwen deze en bieden de straten vervolgens aan de gemeente ter overname aan.

Op deze manier ontstaat ook de nieuwe villawijk aan de westzijde van de stad, langs de Utrechtsestraat, in de tweede belangrijke periode, van 1860-1875.

In deze laatste periode wordt de singelbebouwing in hoog tempo tot ontwikkeling gebracht. De stad verkoopt grond buiten de Rijnbarrière voor de bouw van huizen. Binnen zeer korte tijd worden in deze omgeving, rond de Steenstraat, ruim zestig huizen gebouwd. De gevelwand tussen Velperplein en de Jansbinnensingel krijgt de huidige gebogen vorm. In 1863 worden de Jansbuitensingel en de Eusebiusbuitensingel verrijkt met 65 woonhuizen.

Belangrijk voor de stadsontwikkeling aan de noordzijde van de stad is - in 1864 - de opening van de Staatsspoorweg tussen Arnhem en Zutphen.

De nieuwe spoordijk vormt dan vanaf dat moment in wezen de nieuwe ruimtelijke begrenzing van de stad.

De omgeving ten westen van het station begint zich te ontwikkelen. Nieuwe straten, waaronder de Stationsstraat en de Coehoornstraat, worden aangelegd.

Rond 1865 worden gedempt: het westelijk gedeelte van de St. Jansgracht en het paardewed bij de voormalige St. Jansbar-

rière. De St. Janssingels worden aangelegd en het Willemsplein bij de Zijpsepoort - toen Zijpendalse spoorwegpoort genoemd - wordt vergroot en verfraaid.

Aan de zuidzijde van de stad wordt het mogelijk om na aankoop en sloop van een blok huizen tussen de Rijnkade en de Palmsteeg de Rijnkade in één lijn met de kort daarvoor aangelegde Verlengde Rijnkade door te trekken.

In 1866 wordt voor de eerste maal vanuit de overheid aandacht geschonken aan het verband dat bestaat tussen de slechte woonomstandigheden van de arbeiders en het regelmatig uitbreken van epidemieën van besmettelijke ziekten, als cholera, in met name de arbeidersbuurten. Een gezondheidscommissie wordt dan van gemeente wege ingesteld. De toenmalige gemeente-architect F.W. van Gendt maakt een plan voor een rioleeringsstelsel voor de gehele stad. Typerend voor het laissez-faire beleid van de plaatselijk overheid is dat dit plan wordt verworpen. In hetzelfde jaar verliest de gemeente-architect zijn zelfstandigheid en wordt uitvoerend ambtenaar. De eerste ambtelijke architect wordt A. van Cuylenburgh jr.

Na 1864 richt men de aandacht vooral op het ontwikkelen van het Stationsplein en omgeving. De Bovenbergstraat wordt gedeeltelijk afgestaan om bij het Stationsplein te worden getrokken. De Bovenbrugstraat en de Brugstraat, gescheiden door de aanleg van de spoorlijn, zullen weer met elkaar worden verbonden door een aan te leggen brug.

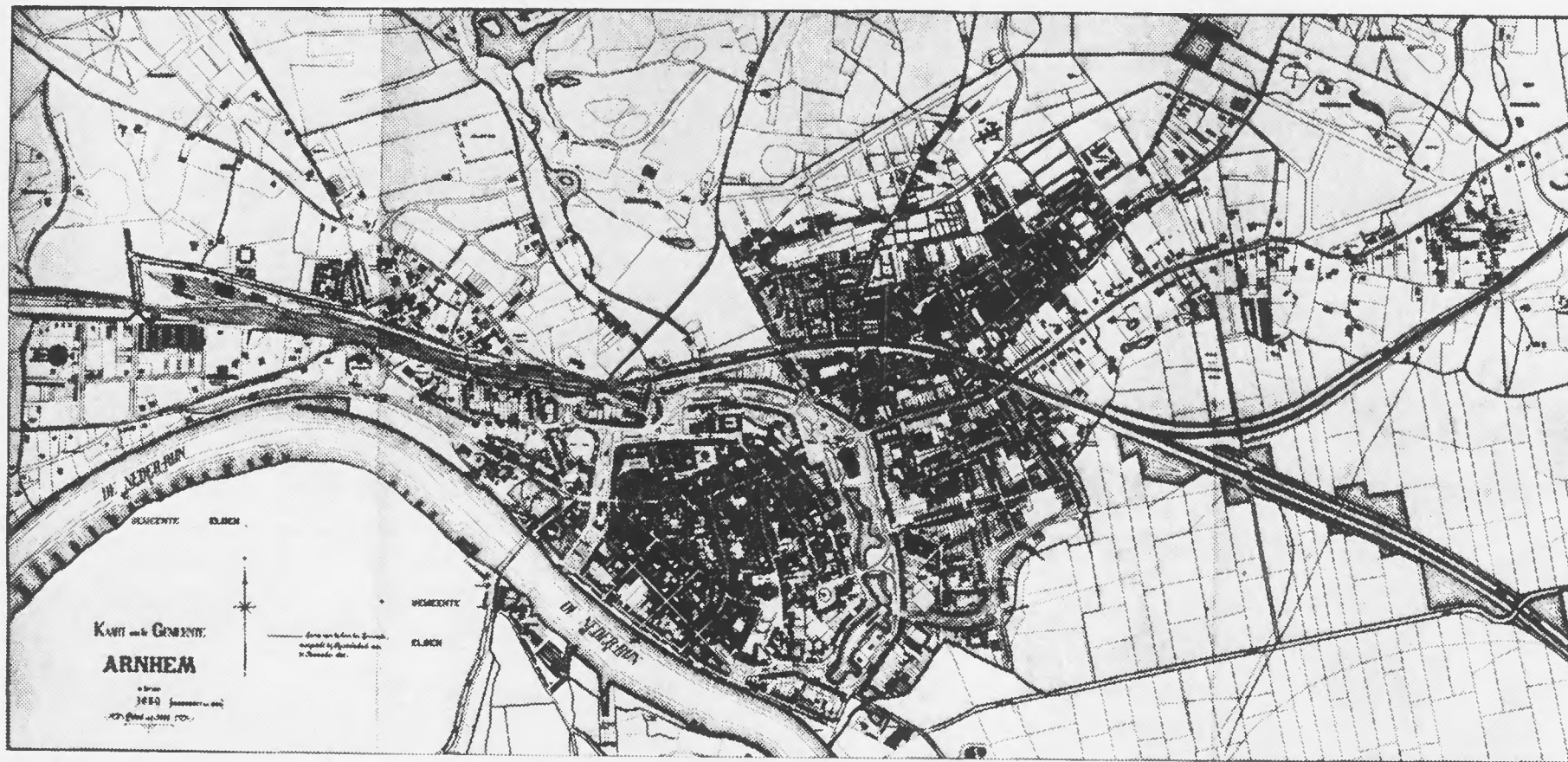
De Staat- en Rijnspoorweg neemt in 1867 op zich om deze brug voor eigen rekening te bouwen en te blijven onderhouden. De nieuwe ijzeren brug wordt een jaar later in gebruik genomen. In dat jaar wordt ook het Stationsplein uitgebreid, grote gebouwen voor goederen en wagons worden gebouwd en men start met de bouw van een nieuw stationsgebouw (voltooid in 1869). Het westelijk deel van het Willemsplein wordt bebouwd.

In het jaar 1869 wordt de gemeentelijk Commissie van Bijstand ingesteld, als advieslichaam van Burgemeester en Wethouders voor zaken van stedenbouwkundige aard. Vanaf dit moment is de gemeente-architect dus niet langer alleen verantwoordelijk voor stedenbouwkundige planontwikkeling.

Om de wildgroei van straten pleinen enigszins in toom te houden en te leiden, wordt aan de bouwverordening de bepaling toegevoegd dat vanaf dat jaar - 1875 - alleen de gemeente de aanleg van nieuwe straten en pleinen mag bepalen, zowel wat betreft de richting als wat betreft de afmetingen.

Dit is een zeer belangrijk punt in de stadsplanning, het ogenblik waarop de overheid besluit om haar laissez-faire politiek te wijzigen in een meer leidende en actievere rol. Binnen enkele jaren zal dit blijken door het begin van de aanleg van een rioolstelsel.

Belangrijk in deze periode is het plan dat architect H.J. Heuvelink jr. in 1878 aan de gemeenteraad voor legt. Het betreft een plan, gebaseerd op het ontwerp van zijn vader (uit 1853), om aan de zuid-oostzijde van de stad een uitleg te maken. De spoordijken verhinderden immers expansie in noordelijke richting. Op dit plan is uitvoerig ingegaan in rapport Deelgebied 3. "Spijkerkwartier en omgeving".

kaart no.11 Situatie anno 1889

Situatie 1889

De stadskaart van 1889 (kaart no.11) laat zien dat zich in de periode 1878-1889 stedenbouwkundig weinig opzienbarende ontwikkelingen in dit deelgebied hebben voorgedaan. De aandacht van de stadsontwikkelaars richt zich dan voornamelijk op de uitleg aan de zuid-oost kant van de stad, naar het ontwerp van H.J. Heuvelink jr.

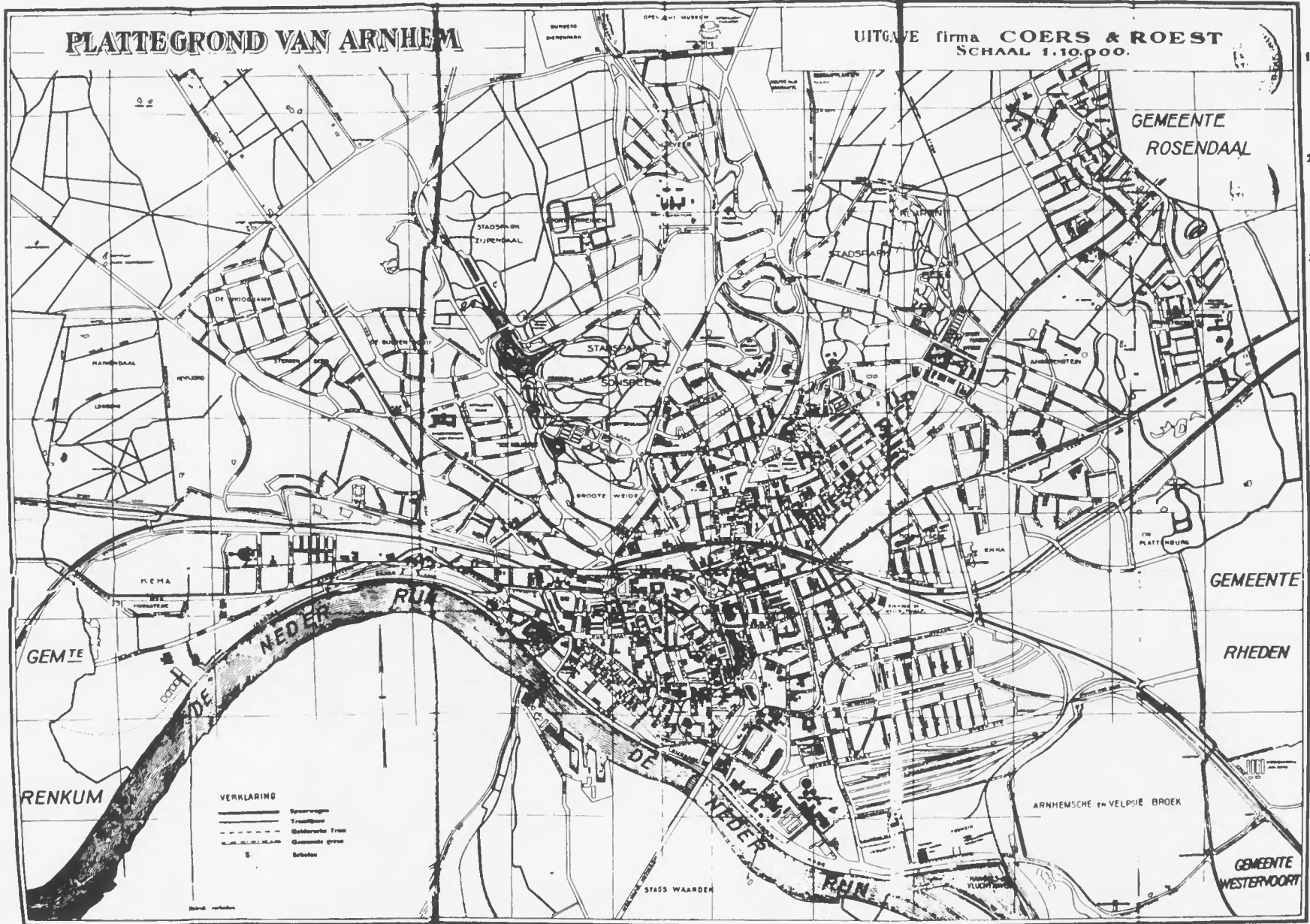
In het laatste kwart van de negentiende eeuw neemt de bouwactiviteit sterk af. Opmerkelijk is dat juist op het moment dat het stadsbestuur besluit om de stadsontwikkeling te gaan leiden, het hoogtepunt van de uitbreidingen reeds achter de rug is en een periode van betrekkelijke rust volgt.

Het laatste gedeelte van de St. Jansgracht, het middelste deel, wordt gedempt en het plantsoen tussen de St. Janssingels wordt aangelegd.

Verder worden straten en wijken die in de voorliggende periode aangelegd zijn volgebouwd.

Het bureau van Gemeentewerken wordt in 1886 gereorganiseerd en J.A. Lindo wordt directeur. Onder diens leiding wordt dan eindelijk begonnen met de afschaffing van het open rioolstelsel in de stad.

De opvolger van Lindo, J.W.C. Tellegen neemt de aanleg van een rioleringsstelsel voor de gehele stad voor zijn rekening en begint - voor het eerst in de stadsgeschiedenis - met het saneren, zij het op heel beperkte schaal, van de krotten in de arbeidersbuurt Klarendal, een krottenwijk .

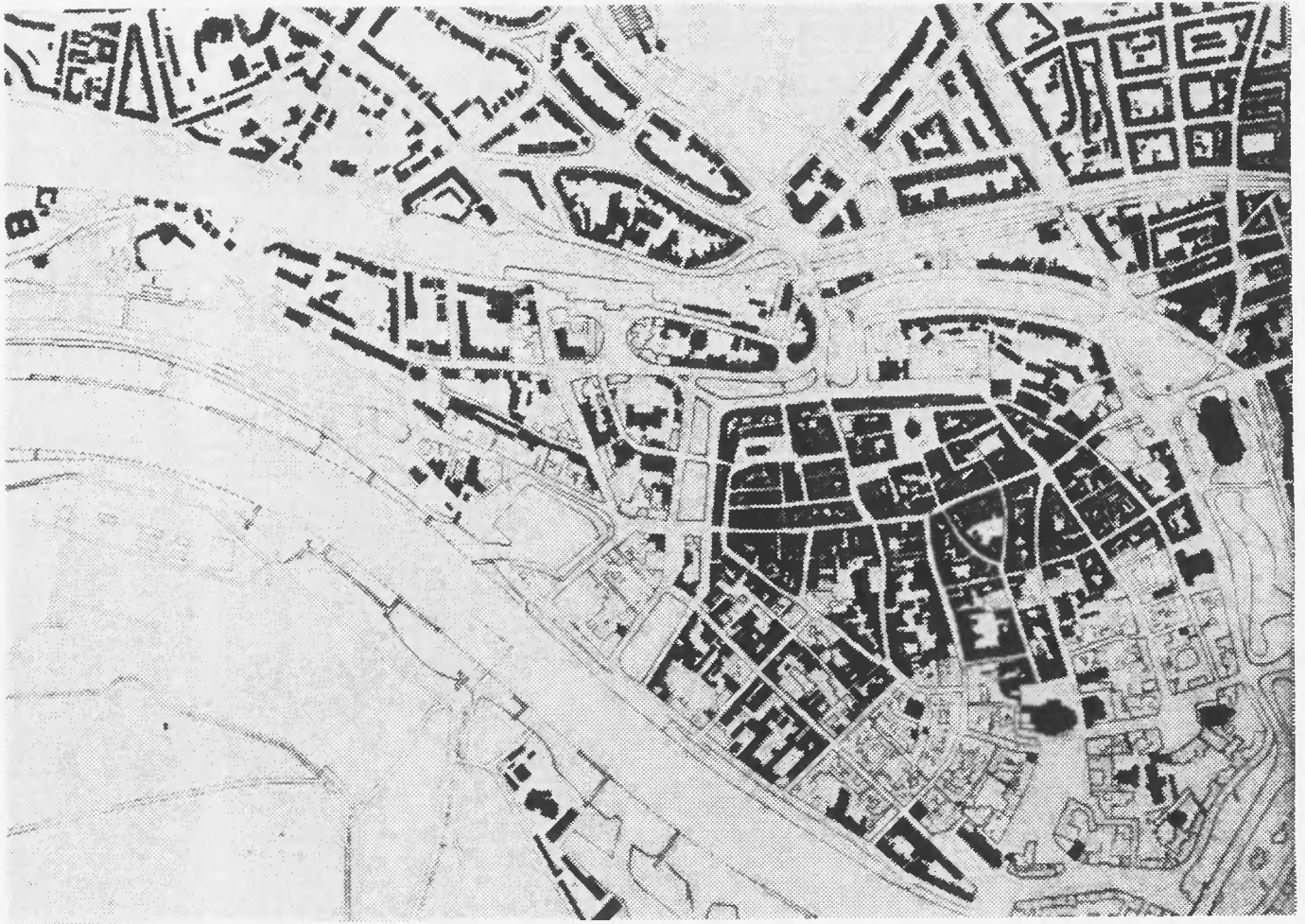
kaart no.12 Situatie anno 1937

Situatie 1937

Rond de eeuwwisseling ontstaan nieuwe wijken ten noorden van de spoorlijn, de Burgemeesterswijk en de Transvaalbuurt bijvoorbeeld.

In de jaren twintig en dertig worden uitgebreide woonwijken voor de arbeiders en later voor de ambtenaren gebouwd. Vogelwijk en Geitenkamp zijn hier een voorbeeld van.

In het deelgebied Singels-Rijnkade beperken de veranderingen zich echter tot invulling in de reeds bestaande anfrastructuur. Dit is de situatie zoals globaal op de stadsplattegrond van 1937 (kaart no.12) is weergegeven. Deze toestand blijft vrijwel ongewijzigd tot aan de Tweede Wereldoorlog.

kaart no.13 Situatie anno 1945

Situatie 1945-heden

Op de kaart van het Stadsplan (kaart no.13) is de situatie aangegeven van na 1945. Globaal is op deze kaart te zien waar in de slag om Arnhem de grootste verwoestingen zijn aangericht.

De meest getroffen gebieden zijn: de omgeving van het stationsplein; het gebied in de omgeving van de oude haven, aan de westzijde van het Roermondsplein; het gebied ten westen van de Nieuwstraat tot aan het huidige Airborneplein en ten zuiden van de Broerenstraat, aan de zuidzijde van de oude binnenstad, dat het volledige Marktpllein met de bebouwing daaromheen omvatte; het gebied ten noord-oosten van de Grote Kerk tot aan de schouwburg.

Met name het bestuurscentrum, vanouds gelegen rondom de Markt, werd vrijwel geheel verwoest. De oude, middeleeuwse stadskern bleef echter voor het overgrote deel gespaard.

Vergelijking van deze overzichtskaart met de bij dit rapport gevoegde inventarisatiekaart geeft een indruk van de na-oorlogse ontwikkelingen in dit deelgebied.

In de wederopbouw-periode is met name het gebied ten zuid-oosten van de Grote- of St. Eusebiuskerk qua infrastructuur ingrijpend gewijzigd.

Een intensief gebruikt verkeersplein, het Airborneplein, wordt aangelegd, voor de afwikkeling van het verkeer langs de singels en naar het zich snel uitbreidende stadsdeel aan de overzijde van de Rijn.

De gevelwand van de St. Janssingel is vrijwel geheel vernieuwd.

Een nieuw station is gebouwd en hoge gebouwen omsluiten het Stationsplein. Een zeer ingrijpende verkeermaatregel is verder de aanleg van het huidige verkeersplein Roermondsplein geweest. Dit plein leidt het verkeer naar Arnhem-zuid over de nieuwe Rijnbrug, de tegenwoordige Nelson Mandelabrug.

Door de aanleg van beide verkeerspleinen is de singelstructuur aan weerszijden van de oude stad, oorspronkelijk als een band rond de stad gelegen, als het ware doorgeknipt en aan twee kanten door middel van bruggen met het zuidelijk stadsdeel aan de overzijde van de Rijn verbonden.

In het gebied rondom de Utrechtsestraat wordt in deze periode op enkele plaatsen het profiel verbreed om aan deze weg een grotere capaciteit te geven als belangrijke verkeersweg richting stad. Deze geplande verbreding is tot op heden echter niet uitgevoerd.

HOOFDSTUK 3

INVENTARISATIE DEELGEBIED 1.1

(SINGELS-RIJNKADE)

3.1. Overzicht waardevolle objecten

De nummers verwijzen naar de waardevolle objecten zoals die zijn aangegeven op de bijgevoegde overzichtskaart. Tussen haakjes is de voorgestelde beschermingsvorm vermeld.

Object

no.:

- 1.1 Velperbuitensingel 20 (beeldbep.)
- 1.2 Velperbuitensingel 25 (gem. mon.)
- 1.3 Velperbinnensingel 7 (gem. mon.)
- 1.4 Velperplein 10 (gem. mon.)
- 1.5 Apeldoornsestraat (zonder no.) (gem. mon.)
- 1.6 Velperplein 9 (gem. mon.)
- 1.7 Jansbinnensingel 23 (beeldbep.)
- 1.8 Jansbinnensingel 22 (beeldbep.)
- 1.9 Jansbinnensingel 19a-20 (gem. mon.)
- 1.10 Jansbuitensingel 5 (gem. mon.)
- 1.11 Willemsplein 1 (gem. mon.)
- 1.12 Willemsplein 2-3-4 (beeldbep.)
- 1.13 Willemsplein 5-6-6a/hoek Oude Stationsstr.
(gem.mon.)
- 1.14 Willemsplein 38 (gem. mon.)
- 1.15 Willemsplein 7-8-9/Oude Stationsstraat 1 (gem.mon.)
- 1.16 Willemsplein 10 (gem. mon.)
- 1.17 Willemsplein 20-21 (gem. mon.)
- 1.18 Oude Stationsstraat (zonder no.) (gem. mon.)
- 1.19 Rijnstraat 80-80a-81 (gem. mon.)
- 1.20 Roermondsplein 26-27 (gem. mon.)
- 1.21 Roermondsplein 32 (beeldbep.)
- 1.22 Rijnkade 22 (gem. mon.)
- 1.23 Rijnkade 56 en 56¹ (gem. mon.)
- 1.24 Eusebiusplein 29 t/m 33 (beeldbep.)
- 1.25 Renssenstraat 6-6a (beeldbep.)
- 1.25a Renssenstraat 8-8a/Brugstraat 16 (beeldbep.)
- 1.27 Utrechtsestraat 68 (gem. mon.)
- 1.28 Utrechtsestraat 85 (gem. mon.)
- 1.29 Utrechtsestraat 77 (gem. mon.)
- 1.30 Utrechtsestraat 75 (gem. mon.)
- 1.31 Utrechtsestraat (naast 61) (gem. mon.)
- 1.32 Brugstraat 7 (gem. mon.)
- 1.33 Renssenstraat 12/hoek Betuwestraat (gem. mon.)
- 1.34 Vijfzinnenstraat 16 (gem. mon.)
- 1.35 Bergstraat 14/hoek Vijfzinnenstraat (gem. mon.)
- 1.36 Bergstraat 8 (gem. mon.)
- 1.37 Coehoornstraat 4 (gem. mon.)
- 1.80 Nieuwstad 60 (beeldbep.)
- 1.81 Nieuwstad 62 (beeldbep.)
- 1.82 Nieuwstad 64-66 (beeldbep.)
- 1.102 Nieuwstraat 56 t/m 64 (beeldbep.)
- 1.103 Rijnkade (zonder no.) (gem. mon.)
- 1.104 Velperplein 19 (gem. mon.)
- 1.105 Velperbinnensingel 8-9 (gem. mon.)

1.106 Velperbinnensingel 6 en 5 (gem. mon.)
1.107 Velperbinnensingel 4 (gem. mon.)
1.109 Velperbinnensingel 3-2b (gem. mon.)
1.110 Jansstraat 1-3/Willemsplein 39 (gem. mon.)
1.111 Onderlangs 9 (beeldbep.)

3.2. Overzicht waardevolle ensembles

1. Ensembles gelegen in het gebied dat wordt voorgedragen als gemeentelijk beschermd stadsgezicht. Zie hoofdstuk 4.2 voor beknopte beschrijvingen.
2. Ensembles gelegen in - al dan niet reeds aangewezen - gevoelige gebieden:

Roermondsplein gezien in zuidelijke richting

no. 26 t/m 32 en no. 37 t/m 38

Deze oostelijke gevelwand van het Roermondsplein kan als de afsluiting van het gebied tussen de Nieuwe Weerdjes en de Rijnkade worden beschouwd. Een reeks sobere panden uit XIXc. Op de hoek van de Nieuwe Weerdjes een laag blokje middenstandswoningen.

Bouwhoogte meestal twee of drie verdiepingen met een kap. Onderling sterk verschillende gevelindelingen. Veelal gepleisterde of gecementeerde gevels. Beeldbepalend in deze gevelrij is het roodgesausde schoolgebouw. Dit is de eerste school die gebouwd werd achter de Rijnkade in het plan Heuvelink.

Door de brede oprit naar de nieuwe brug over de Rijn, de Nelson Mandela brug, is van de oorspronkelijke brede singel-aanleg slechts een smalle groenstrook beplant met jonge bomen overgebleven. De indruk dat het hier om een restgebiedje gaat wordt versterkt door de hoge voetgangersovergang met een loopbrug op verdiepinghoogte.

Rijnkade gezien in oostelijke richting

no. 21 en 22

Twee witgepleisterde woonhuizen, het uiterst sobere hoekpand Rijnkade-Roermondsplein en het vrijstaande, rijk geornamenteerde, Venetiaans ogende herenhuis (objectno. 1.22) aan de Rijnkade, geven nog de indruk van het beeld dat de gehele Rijnkade in de tweede helft van de vorige eeuw moet hebben opgeleverd. Statige herenhuisen aan een brede straat die aan de kant van de rivier met een rij bomen en een lage stenen muur werd afgebakend met daaronder de kade langs de Rijn. Van dit romantische straatbeeld is weinig overgebleven door het oorlogsgeweld in de Tweede Wereldoorlog en de tot standkoming van kantoren in de na-oorlogse periode.

Op enkele plaatsen is nog aan het straatmeubilair, de negentiende-eeuwse hoogwaterschuiven zichtbaar dat een goede waterbeheersing in dit laaggelegen gebied een absolute noodzaak is.

Nieuwstraat gezien in noordelijke richting

no. 56 t/m 50

De enige redelijk gave, negentiende-eeuwse gevelwand die in dit gebied is overgebleven. Bakstenen gevels met hoge afgeplatte schilddaken.

Zuiver functionele vormgeving met soms een aandoenlijke poging tot verfraaiing, zoals bij het tweede - zeer slecht onderhouden- huis (obj.no. 1.102), gezien vanaf de Rijnkade, zichtbaar is. Eigenaardige schelpvormige versieringen bekronen de grote rechthoekige vensteropeningen. De naastgelegen panden worden gekenmerkt door een heel eenvoudige baksteen architectuur met vlakke gevels, waarin hoge, langgerekte openingen en een brede kroonlijst met ovale vensters.

Rijnkade

no. 63 t/m 93

De gevelwand vanaf de Rodenburgstraat vertoont de laat negentiende-eeuwse karakteristiek nog in redelijk goede staat. Eenvoudige ongeschilderde bakstenen gevels. Twee hoge en een lagere verdieping met een schilddak. Reeksen woningen achter lijstgevels, meestal met een breedte van drie traveeën. Enige verfraaiing door smalle balkons met gietijzeren hekwerken. Bijzonder is, op het punt waar de Rijnkade in noordelijke richting afbuigt, het royale uitzicht over de Rijn in de richting van de oude Rijnbrug, de John Frost brug. Juist ter plaatse van deze knik is echter in de gevelwand het oorspronkelijke karakter volledig verloren gegaan. Verderop komt in de gevelrij het beeld van witgesausde gepleisterde woonhuizen, zoals we gezien hebben aan het begin van de Rijnkade, wel weer terug. Bebouwing met een geringe kwaliteit. De gevelrij eindigt, vrij abrupt, bij het Eusebiusplein en de Oranjewachtstraat, in de vorm van een vierkant woonhuis dat uitziet naar drie richtingen. Hier eindigt ook de muur van de Rijnkade en begint de Oranjewachtstraat met een grastalud dat naar de kade toe afloopt.

Eusebiusplein gezien in westelijke richting

no. 29 t/m 33

Het karakter van dit pleintje wordt in de eerste plaats bepaald door het rechthoekige bouwblok aan de zuidzijde. Laat negentiende-eeuwse woonhuizen (obj.no. 1.24) achter één, lichtgrijs gepleisterde, gevel met de ingangen in portieken. Daarnaast nog enkele eenvoudige bakstenen geveltjes en verderop veel hogere, recenter gebouwde, kantoren en woningen. Het tweede karakter bepalende gebouw is de middeleeuwse stadspoort, de Sabelspoort. Deze poort vormt een belangrijke drager van het karakter van dit pleintje, ondanks het feit dat het gebouw -ruimtelijk gezien- in een tamelijk ondergeschikte positie is geplaatst door de bouw van het na-oorlogse Provinciehuis en de overige, te lage, na-oorlogse bebouwing.

Bergstraat gezien in zuidelijke richting

no. 8 t/m 14

Gevelrij laat negentiende-eeuws, vormt een gaaf en oorspronkelijk geheel. Witgepleisterde woonhuizen met pannen daken. Rijk geornamenteerd woonhuis op de hoek (obj.no. 1.36). Baksteen architectuur met uitbundig verfraaide topgevel en een overvloed aan witgeschilderde sierbanden en witte sluitsteentjes. De lange

zijgevel heeft uitzicht op een grote zijtuin, oorspronkelijk een siertuin. Op de achtergrond een hoog negentiende-eeuws pakhuis behorende bij het hiervoor genoemde woonhuis. Het straatniveau loopt sterk af naar de Rijn toe. Op de laaggelegen hoek met de Vijfzinnenstraat een veel kleiner woonhuis (obj.no. 1.35) met een zijgevel die onder een scherpe hoek op de voorgevel aansluit. Bakstenen gevels, waarvan alleen de voorgevel witgesausd is. Merkwaardig is de halfronde indeling van de bovenlichten van de onderste schuifvensters. Deze rij panden herinnert samen met het hoge pakhuis (obj.no. 1.34), dat als enige is overgebleven, aan de kleinschalige industriële bedrijvigheid in dit stadsdeel. Dit gebied lag oorspronkelijk achter de haven, nu het verkeersplein Roermondsplein.

Vijfzinnenstraat gezien in westelijke richting
zonder nummer (objectno. 1.34)

Groot pakhuis, behorend bij het hiervoor genoemde woonhuis aan de Bergstraat, vermoedelijk daterend uit het midden van de vorige eeuw. Laatste pakhuis dat is overgebleven in deze straat, waarvan de naam herinnert aan de oorspronkelijke vijf pakhuizen, de vijf "zinnen", die hier veel eerder zouden hebben gestaan.

Dit pakhuis vormt met de genoemde gevelrij langs de Bergstraat een hechte eenheid die, zelfs door de sloop van het tussenliggende blokje arbeiderswoningen, zelfs nu nog goed herkenbaar is.

Utrechtsestraat gezien in westelijke richting
links naast no. 61 t/m 67 en no. 75 t/m 79

Gevelrij aan de zuidzijde van de Utrechtsestraat, beginnend naast de beeldverstorende hoge flat aan de voet van de hoger gelegen Brugstraat.

Herenhuizen uit het einde van de negentiende eeuw. Gepleisterde gevels gesausd in kleuren variërend van donkergrijs tot gebroken wit. Hoge afgeplatte schilddaken met hoge houten dakkapellen. Sobere gevelindelingen, overwegend asymmetrisch van opzet. Het meest oostelijk gelegen pand is het karakteristiekste, het gaafste en het rijkst gedetailleerde woonhuis in deze gevelwand (obj.no. 1.31).

Na een onderbreking ter plaatse van een recente invulling wordt de gevelwand verder voortgezet. Een tweetal panden (obj.no. 1.29 en 1.30) wordt een iets hogere kwaliteit toegekend, ondanks de sterke verwaarlozing van deze panden. Na enkele weinig sprekende gebouwen wordt aan de oostzijde de gevelwand beëindigd door het zogenaamde Kratongebouw (obj.no. 1.28), een witgepleisterd kantoorgebouw dat meer door zijn dominante bouwmassa, dan door een bijzondere architectuur het straatbeeld bepaalt.

no. 54 t/m 66

De tegenoverliggende noordelijke gevelwand heeft over een grote lengte, vanaf de hoek met de Brugstraat, zijn samenhang

verloren door de in de rooilijn teruggeplaatste na-oorlogse kantoorbebouwing.

Alleen tegenover Kraton is de laat negentiende-eeuwse karakteristiek nog herkenbaar aanwezig. Hier geen witgepleisterde gevels, maar sobere baksteengevels, soms versierd met witgeschilderde sierbanden. Het naar het westen oplopende straatniveau wordt benadrukt in de in tegengestelde richting oplopende hardstenen plinten. De onderdoorgang naar het achterterrein bij het tweede pand herinnert, door consoles in de vorm van paardekoppen, aan de (vermoedelijk oorspronkelijke) functie van stalhouderij. Hoge, dwarsgeplaatste, bordestrappen leiden naar de bel-étages.

no. 68

De hierboven beschreven gevelwand eindigt abrupt. Een aanmerkelijke verbreding van het straatprofiel. Hier zien we aan de noordzijde, ter plaatse van het PGEM-hoofdkantoor (obj.no. 1.27). Dit gebouw dateert uit de dertiger jaren en werd ontworpen door architect J.H. Oosterhuis. Dit gebouw met zijn buitengewoon fraaie, evenwichtige architectuur en zijn -eveneens fraaie- interieur geeft de Utrechtsestraat in deze zône een totaal ander karakter. Een verademing na alle witgepleisterde geveltjes die, hoe aardig ook, overwegend minder alure en een geringere architectuur-historische kwaliteit bezitten dan dit kantoorgebouw. Het gebouw voegt zich door zijn strakke en sobere ritmering op eminente wijze in het totaalbeeld. Mede door het wijdse uitzicht over de Rijn en met de begroeide stijle helling van het Onderlangs krijgt de Utrechtsestraat hier meer een landelijk karakter. Dit beeld wordt verderop nog versterkt door vrijstaande grote witgepleisterde herenhuizen, vaak dubbelpanden, en de aanwezigheid van enkele grote bomen.

Bij het Gemeentemuseum, de voormalige buitensociëteit, buigt de Utrechtsestraat in zuidelijke richting af, waardoor de rij, wit gesausde neo-classicistische, herenhuizen die tegenover het museum staat, optisch weer een -beeldbepalende- gesloten gevelwand lijkt te vormen.

Renssenstraat gezien in oostelijke richting

no. 4 t/m 8a / Brugstraat no. 16

Gesloten gevelrij met laat negentiende-eeuwse witgepleisterde woonhuizen aan de zuidzijde. Tegenover deze straatwand ligt, veel lager, de spoorbaan die visueel door veel beplanting wordt afgeschermd.

Eenvoudige panden, tweeënhalve verdieping hoog met doorlopende schilddaken. Aardige, bruingeschilderde vensteromlijstingen van sierstucwerk, zogenaamd plakwerk. Kenmerkend zijn de, enkele meters teruggelegen, voorgevels. Hierdoor was het mogelijk om kleine voortuintjes aan te leggen. Een enkel balkon rust op drie ranke gietijzeren kolommetjes (obj.no. 1.25). Op de plaats waar de gevels weer aan de straat zijn geprojecteerd is een uitbouw aangebracht met een fijn vormgegeven afdakje dat wordt ondersteund door een ranke gietijzeren kolom.

Op de hoek van de Brugstraat is een groot bouwblok (obj.no. 1.25a) van een sobere architectuur met de erkerachtige, in dit gebied op vrijwel iedere straathoek aangetroffen, verdiepinghoge, driezijdig gesloten, stenen uitbouw. De tegenhanger van dit pand heeft evenwel vrijwel geen architectonische kwaliteit.

no. 9 / Brugstraat no. 1 en Renssenstraat no. 10 t/m 13

Enige hoge bakstenen gevels met witte sierbanden en dito blokjes.

Het pand op de hoek van de Betuwestraat (obj.no. 1.33) springt, in kwaliteit, royaal boven de overige panden uit. In deze straat verder nog enkele witgepleisterde woonhuizen van zeer geringe kwaliteit. Karakteristiek is de zijtuin bij het woonhuis gelegen op de hoek van de Betuwestraat.

Betuwestraat gezien in noordelijke richting

no. 1 t/m 4a

De oostelijke gevelrij bestaat uit woonhuizen, drie verdiepingen hoog, met schilddaken waarop grijze pannen. Hoge rode bakstenen lijstgevels met veel versiering in de vorm van witgepleisterde sierbanden en sluitsteentjes. Kleine balkons boven de ingangsportieken.

Betuwestraat

no. 10 t/m 16

De westelijke gevelrij bestaat uit een serie hoge laat negentiende-eeuwse dubbelpanden. Voorgevels opgetrokken uit rode baksteen met witte sierbanden en sluitstenen. Soms een hoge stenen driezijdig gesloten erkervormige uitbouw. Hoge schilddaken gedekt met grijze leien. Brede kroonlijsten met gemetseld boogfries uitgevoerd in gekleurde baksteen. In het midden gaat een hoge brede, rechthoekig gesloten, dakkapel op vanuit de voorgevel. Brede en hoge hardstenen bordestrappen leiden naar de bel-étages. Ondiepe, vrijwel overal nog groene, voortuinen.

Brugstraat gezien in noordelijke richting

no.5 t/m 1

De oostelijke gevelwand toont hoge sobere gepleisterde en witgesausde woonhuizen in een rij. Architectonisch van geringe kwaliteit.

no.9 t/m 15

De tegenover liggende gevelrij is van een iets hogere ruimtelijke en architectonische kwaliteit. Karakteristiek zijn de verspringde gootlijsten, ontstaan door het sterk oplopen van het straatniveau in de richting van de spoorlijn. Ook hier bakstenen gevels, verlevendigd door de overvloedige toepassing van witte sierbanden en sluitsteentjes.

Brugstraat
no.7

Het pand gelegen op de oostelijke hoek van de Brugstraat (obj.no. 1.32) en de Utrechtsestraat domineert, mede door de afwezigheid van zijn oorspronkelijke tegenhanger op de tegenovergelegen hoek, het straatbeeld. Hoog grijs gecementeerd woonhuis in sobere neo-classicistische stijl met de -in dit gebied- zo karakteristieke erkervormige uitbouw.

HOOFDSTUK 4

BESCHERMINGSVOORSTELLEN

4.1. Voor te dragen als gemeentelijk monument

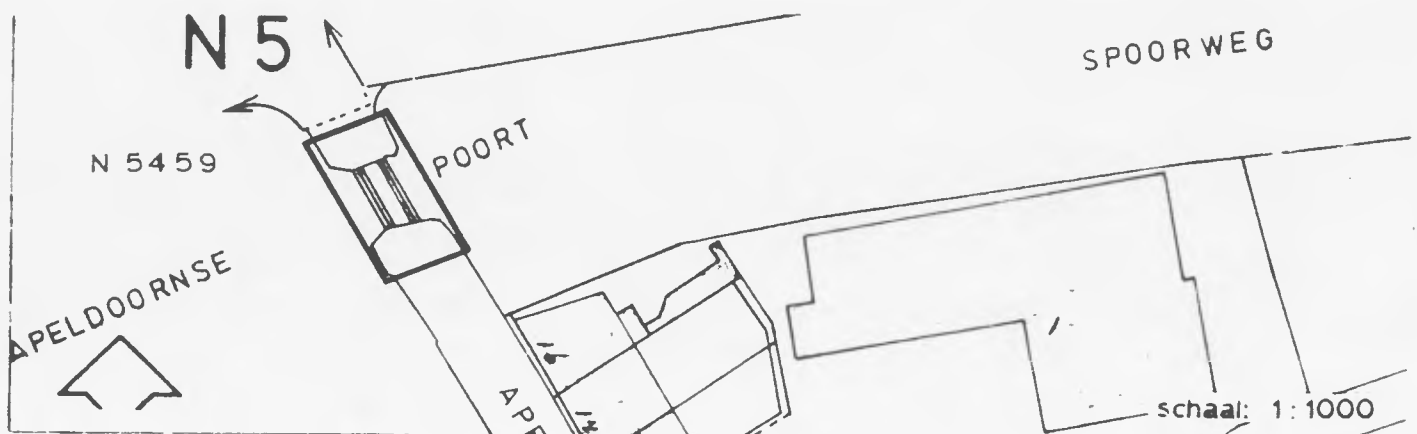
a. Overzicht

Apeldoornsestraat (zonder nummer) (obj. no. 1.5)*
Bergstraat 8 (obj. no. 1.36)
Bergstraat 14/hoek Vijfzinnenstraat 9 (obj. no. 1.35)
Brugstraat 7 (obj. no. 1.32)
Coehoornstraat 4 (obj. no. 1.37)
Jansbinnensingel 19a-20 (obj. no. 1.9)
Jansbuitensingel 5 (obj. no. 1.10)*
Jansstraat 1-3/Willemsplein 39 (obj. no. 1.110)
Oude Stationsstraat (zonder nummer) (obj. no. 1.18)
Renssenstraat 12/hoek Betuwestraat (obj. no. 1.33)
Rijnkade (zonder nummer) (obj. no. 1.103)
Rijnkade 22 (obj. no. 1.22)*
Rijnkade 56 en 56¹ (obj. no. 1.23)
Rijnstraat 80-80a-81 (obj. no. 1.19)
Roermondsplein 26-27 (obj. no. 1.20)
Utrechtsestraat (naast 61) (obj. no. 1.31)
Utrechtsestraat 68 (obj. no. 1.27)
Utrechtsestraat 75 (obj. no. 1.30)
Utrechtsestraat 77 (obj. no. 1.29)
Utrechtsestraat 85 (obj. no. 1.28)
Velperbinnensingel 3-2b (obj. no. 1.109)
Velperbinnensingel 4 (obj. no. 1.107)
Velperbinnensingel 6 en 5 (obj. no. 1.106)
Velperbinnensingel 7 (obj. no. 1.3)
Velperbinnensingel 8-9 (obj. no. 1.105)
Velperbuitensingel 25 (obj. no. 1.2)*
Velperplein 9 (obj. no. 1.6)
Velperplein 10 (obj. no. 1.4)
Velperplein 19 (obj. no. 1.104)
Vijfzinnenstraat 16 (obj. no. 1.34)
Willemsplein 1 (obj. no. 1.11)
Willemsplein 5-6-6a/hoek Oude Stationsstraat (obj. no. 1.13)*
Willemsplein 7-8-9/Oude Stationsstraat 1 (obj. no. 1.15)
Willemsplein 10 (obj. no. 1.16)*
Willemsplein 20-21 (obj. no. 1.17)
Willemsplein 38 (obj. no. 1.14)*

* Dit object is reeds op de eerste gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Het besluit hiertoe werd door B&W op 13 september 1988 genomen. De vaststelling van deze eerste monumentenlijst houdt evenwel geen verband met de lopende monumenten-inventarisatie. Volledigheids-halve is dit object echter ook in dit voorstel opgenomen.

adres : Apeldoornsestraat (zonder nummer)
objectno.: 1.5
kad.aand.: N5459

APELDOORNSESTRAAT (zonder nummer) (Apeldoornsepoort)

objectno.: 1.5
bouwjaar : ca. 1910
bouwstijl: Art Nouveau
architect: N.V. Maatschappij voor Staatsspoorwegen

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en historische waarde.

toelichting

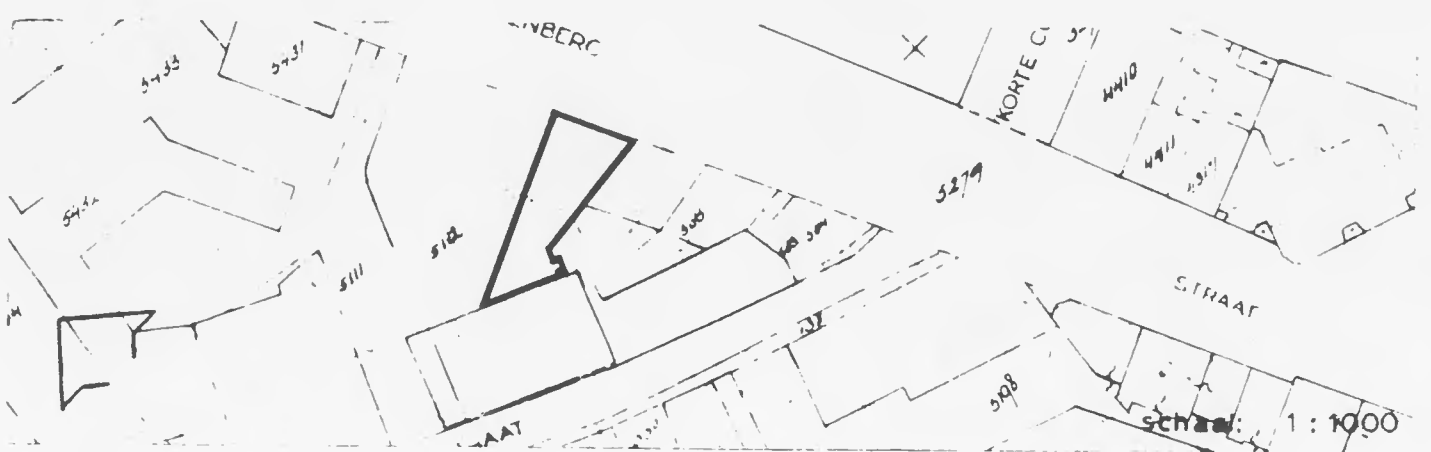
Van historisch belang als afsluiting van de singel: als negentiende-eeuwse nieuwe "stadspoort"; enige nog resterende architectonische gave "poort".

beschrijving (25-10-'87)

Spoorwegviaduct bestaande uit een grote, drie rijstroken beslaande, overspanning voor de spoordijk, geflankeerd door twee kleine overspanningen. De overspanning wordt gevormd door geklonken stalen I-profielbalken, opgelegd op dikke steunmuren, bekleed met witte steentjes. Als basement grote graniet-blokken. Tussen de overspanningsbalken met gele baksteen gevulde troggewelfjes. Bij de oplegging zijn de balken geornamenteerd met gestyleerde bloemmotieven. Boven de overspanningsbalken ter plaatse van de spoordijk een brede betonnen strook waarop een balustrade met siersmeedijzerwerk in bandversiering en granieten versierde hekpalen.

adres : Bergstraat 8
objectno.: 1.36
kad.aand.: P5112

BERGSTRAAT 8

objectno.: 1.36
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl: eclecticisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

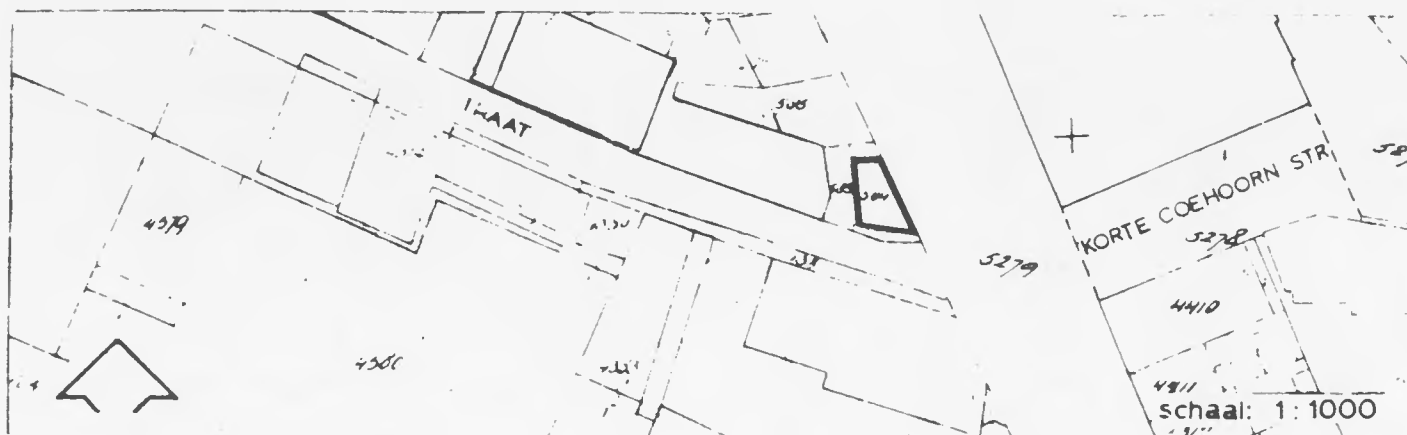
Uitgesproken, volledig gave eclectische architectuur; rijke ornamentiek; bijzonder is de zijgevel uitziend op de grote zijtuin; voormalig woonhuis van Arnhemse tabakshandelaar Frowein; achterbouw sluitend op - een oorspronkelijk bijbehorend - pakhuis (objectno. 1.34).

beschrijving (8-12-'87)

Woonhuis, op rechthoekige plattegrond. Twee hoge bouwlagen en afgeplat schilddak gedekt met grijze industriële pannen. Kleine houten dakkapel met steil zinken dakje en piron. Tegen achterzijde een lange rechthoekige aanbouw van één bouwlaag met afgeplat schilddak; aansluitend op het pakhuis aan de Vijfzinnenstraat (obj.no. 1.34). Asymmetrische voorgevel in rode baksteen en laag hardstenen plint. Drie traveeën: linker risalerend en breder, bevat de ingangspartij. Gevel met sterk horizontale geleiding: brede geprofileerde witgepleisterde band verdiepingen; kroonlijst met siertegelversiering en smalle eenvoudige gootlijst; witgepleisterde sierbanden; waterslaglijst die de onderdorpels koppelt. Gevel verlevendigd door, onder meer: diamantkoppen langs de vensters; hoge witgepleisterde, soms geornamenteerde, siersluitstenen en hoekblokken; blauw-witte tegelmosaïeken. Linker travee bekroond met hoge rijk geornamenteerde topgevel en klauwstukken. Topgevel met twee smalle boogvormige openingen, afgesloten door smalle kroonlijst waarop een soort, met driehoekig fronton afgesloten, tempelportaal, geflankeerd door siervazen. Verdiepingvensters rechtgesloten met twee smalle openingen waarboven twee velden met boogvormige afsluiting. Rijke ingangspartij bestaande uit: opening met gestucte bloklijst; geprofileerd entafelement met portaalje waarop gebroken fronton en zuiltje met bal, aan weerszijden liggende voluten; klein, rond venster. Deels in trottoir verzonken stoep treden leiden naar fraai bewerkte, witgeschilderde, dubbele deur. Iedere travee bevat opening: begane grond boogvormig gesloten; verdieping rechtgesloten met smalle kroonlijst, gemetselde segmentboog en tegelmosaïek-invulling. Oorspronkelijk witgeschilderde t-ramen. Zijgevel een reeks boogvormig gesloten openingen en één brede rechtgesloten opening met twee hoge smalle vensters, afgesloten door entafelement en segmentboog met geornamenteerde boogvulling. Aanbouw met identieke openingen.

adres : Bergstraat 14/hoek Vijfzinnenstraat
objectno.: 1.35
kad.aand.: P584

BERGSTRAAT 14/HOEK VIJFZINNENSTRAAT

objectno.: 1.35
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl: soort neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Eenvoudig, maar karakteristiek woonhuis; bijzonder is de scherpe hoek; belangrijk onderdeel van het laatste stukje laat negentiende-eeuwse bebouwing van de Bergstraat- Vijfzinnenstraat; herinnering aan nijverheid en handelsbuurtje.

beschrijving (8-12-'87)

Woonhuis gebouwd in eenvoudige neo-classicistische stijl. Als hoekpand opgetrokken vanuit een schegvormige plattegrond, met twee bouwlagen en een schilddak gedekt met grijze oud-Hollandse pannen.

De voorgevel van witgesausd rode baksteen, bestaat uit vijf traveeën, is symmetrisch van opzet en heeft een met het straatniveau oplopend hardstenen plint waarboven een geschilderde strook is aangebracht. De gevel wordt beëindigd door een tamelijk brede -momenteel wit en rood geschilderde- gootlijst met een eenvoudige profilering.

De middentravee is licht risalerend. Twee hardstenen treden leiden naar de ingangsopening waarin een, niet oorspronkelijke, blankgelakte getoogde voordeur met een rechthoekig paneel erboven. Het bovenlicht, wel oorspronkelijk, is uitgevoerd als een rondboog-indeling met een vork-tracering, opgenomen in een rechthoekig gesloten paneel.

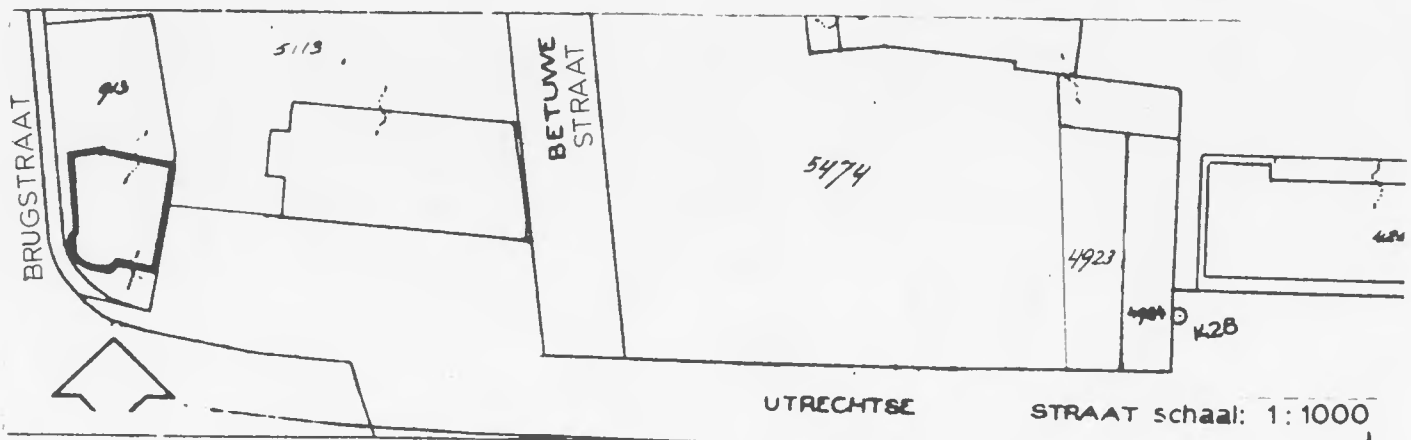
Iedere travee bevat een opening die door een gemetselde strek wordt afgesloten. Vensterindeling op de begane grond bestaat uit hoge Empire schuiframen. Het vaste deel heeft dezelfde indeling als het bovenlicht van de voordeur. Kozijnhout is nu rood, de houten onderdorpels grijs geschilderd.

De openingen van de verdieping bevatten iets lagere schuiframen, met een twee-deling in het bovenraam.

Naast het woonhuis bevindt zich een houten deur die toegang geeft tot het achterterrein.

adres : Brugstraat 7
objectno.: 1.32
kad.aand.: P913

BRUGSTRAAT 7

objectno.:1.32
bouwjaar :ca. 1890
bouwstijl:neo-classicisme

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische, stedenbouwkundige en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Stedenbouwkundig zeer belangrijk; enig overgebleven hoekpand van de Brugstraat, samen met tegenovergelegen pand Utrechtsestraat (naast 61) (objektno. 1.31); rustige, zeer eenvoudige architectuur; oorspronkelijk interieur: plafonds, trappenhuis en entree en souterrain met keukentje met gietijzeren kolommetje.

beschrijving (25-10-'87)

Hoekpand, opgetrokken vanuit een vrijwel vierkante plattegrond. Twee hoge en een lage bouwlaag op een souterrain, onder een afgeknot, met pannen gedekt, schilddak.

Oorspronkelijk slechts aan één zijde vrijgelegen woonhuis.

Op de hoek, als een soort hoektoren, een erkervormige uitbouw op een drie-achtste gesloten plattegrond. Deze erker geeft een hoogte als de hoofdmassa en wordt afgesloten door een kapje dat aansluit op de hoofdkap.

De eenvoudige grijs gecementeerde asymmetrische gevel op een hardstenen plint waarin de souterrainvensters zijn opgenomen word afgesloten door eenvoudige witgeschilderde tandlijst en gootlijst, gedragen door rijk gesneden gootklossen. Sobere horizontale geleiding door smalle waterslaglijst tussen bel-étage en verdieping.

Iedere travee bevat een venster opgenomen in een opening met afgeronde hoeken. T-raam-indeling bij verdieping nog aanwezig.

Vensters van de bel-étage zijn omgeven door een eenvoudig geprofileerde houten lijst met afgeronde hoeken.

Kleine stenen trap van later datum leidt naar ingang in de derde travee van de gevel aan de Brugstraat. Gedeeltelijk blinde zijgevel. Grote zijtuin met enkele kapitale bomen en smalle voortuin aan de Utrechtsestraat.

Vermeldenswaard in het interieur zijn ondermeer: het souterrain met schouwtje met een gietijzeren kolommetje; het ingangsportaal; twee grote stucplafonds op de bel-étage; het trapportaal met deuren en lambri; de kapconstructie.

adres : Coehoornstraat 4
objectno.: 1.37
kad.aand.: P4215

COEHOORNSTRAAT 4

objectno.: 1.37
bouwjaar : 1880-1890
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Volledig gaaf XIXd-eeuws woonhuis met erker en aanbouw gelegen in tuin omgeven door oorspronkelijk hekwerk; sobere architectuur; bijzondere ornamentiek: onder meer gekleurde vossekoppen boven de vensters.

beschrijving (7-12-'87)

Vrijstaand herenhuis. Twee en halve bouwlaag, op een rechthoekige plattegrond, met een afgeplat schilddak. Voorgevel, met laag hardstenen plint waarin souterrainvensters, is gecementeerd en gelig van kleur. Schijnvoegen met blokverdeling op de hoeken bij de begane grond; schijnbanden boven en tussen verdiepingsvensters. Tussen begane grond en verdieping een band gevormd door twee waterslaglijsten. Eenvoudig geprofileerde kroonlijst. Voorgevel vier traveeën breed. Iedere travee bevat een opening. Tweede en derde travee vormen een risaliet, op de begane grond gemarkeerd door schijnblokken op de hoeken. In de tweede travee de ingang met inpandige trap. Balkon over de volle breedte van de risaliet, gedragen door drie gesneden consoles. Houten balustrade met sierlijk gietijzeren hekwerk. Hoge Franse deuren met bovenlicht -nu zonder middenspijl-, bekroond door een gesneden witgeschilderde fantasie-rand met blad- en bloemmotieven en, op de hoeken, gekleurde gesneden vossenkopjes. Daarboven verdiepingvensters, gekoppeld door een doorlopende onderdorpel. Risaliet beëindigd door risalerende goot, gesteund door drie hoge gesneden consoles, met gekleurde mannenkoppen. Boven de risaliet dakopbouw met rond venster. Openingen in risaliet met witgeschilderde, geprofileerde omlijstingen en afgeronde hoeken en schuifvensters. Kozijnhout wit en raamhout groen geschilderd. Overige openingen zonder omlijsting en op begane grond getoogd.

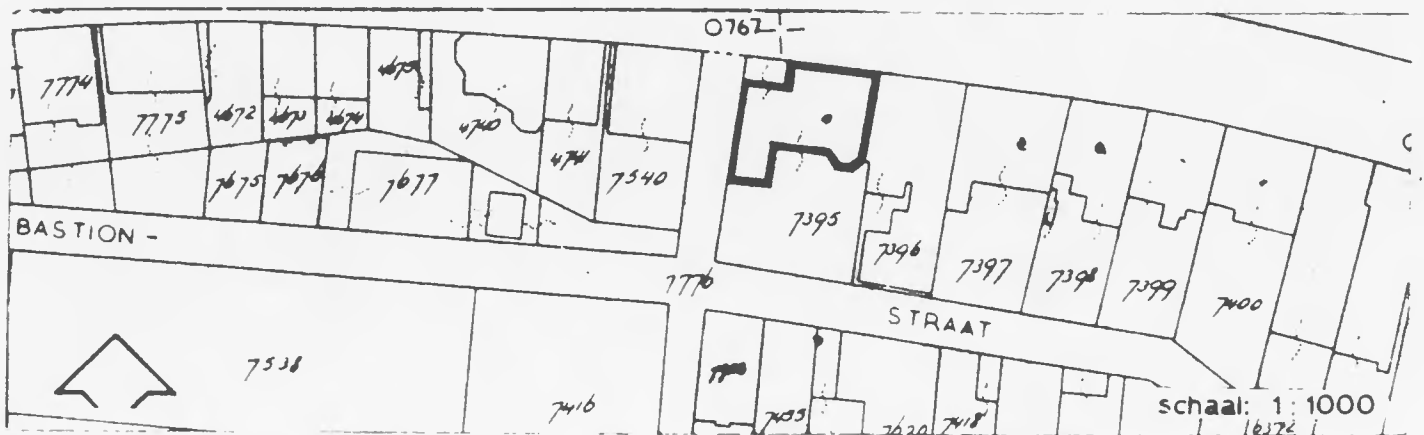
Zijgevel drie traveeën. Tegen de gevel een, authentieke, smalle houten waranda, met leeuwenkop-ornamenten. Boven de waranda een balkon (zie voorgevel), overdekt met een licht gebogen dakje.

Haaks op de gevel een, later toegevoegde, lage rechthoekige aanbouw, met een gecementeerde gevel met schijnvoegen en getoogde openingen.

Zijtuin omgeven door laag, groengeschilderd, smeedijzeren hekwerk met eikelvormige sierknoppen.

adres : Jansbinnensingel 19^a-20
 objectno.: 1.9
 kad.aand.: 07395

JANSBINNENSINGEL 19a-20

objectno.:1.9
bouwjaar :ca. 1870
bouwstijl:neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische waarde.

toelichting

Bijzondere detaillering: balkonnetje op fijne gietijzeren kolommetjes en volledig gave Empire-vensters; het enige herenhuis met deze hoofdvorm in dit deelgebied.

beschrijving (23-11-'87)

Herenhuis op rechthoekige plattegrond met twee bouwlagen en een -niet oorspronkelijke- attiekverdieping. Aan de rechterzijde een terugliggende ongewijzigde aanbouw, met afgeplat schilddak gedekt met grijze Hollandse pannen.

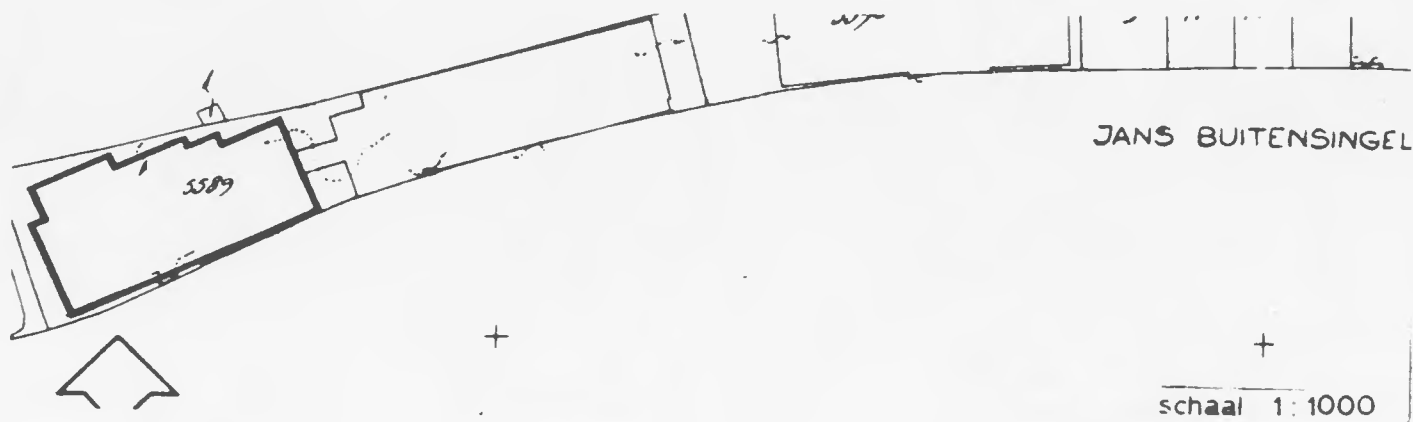
De donkergrijs gepleisterde vlakke symmetrische voorgevel heeft vijf traveeën en een hoog donkergrijs gesausd plint. De gevel bevat hoge witgeschilderde Empire-vensters. Tussen de verdiepingen een geprofileerde cordonband. In de middentravee de ingang met lage hardstenen stoep, geflankeerd door twee ranke gietijzeren bruingeschilderde kolommen in een bruine kleur. Een klein balkonnetje wordt hierdoor gedragen. Aan het balkonhek een schuin uitstekende bruingeschilderde vlaggemast.

Voor de terugliggende aanbouw staat, als restant van een tuintje, een grote boom.

Tegen de achtergevel van het hoofdgebouw een over twee traveeën uitgebouwde drie-achtste gesloten stenen erker.

adres : Jansbuitensingel 5
objectno.: 1.10
kad.aand.: N5589

JANSBUITENSINGEL 5 (Vesta)

objectno.: 1.10
bouwjaar : 1930-1931
bouwstijl: eigen stijl
architect: W. Diehl (1876-1959); beeldhouwwerk: G. Jacobs van den Hof (1889-1965)

motivering

Object van belang wegens zijn architectonische, stedenbouwkundige en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Gaaf voorbeeld van eigen architectuur van plaatselijke architect; bijzonder beeldhouwwerk van G. Jacobs van den Hof; stedenbouwkundige dominant aan Willemsplein en Janssingel; belangrijk interieur.

beschrijving (23-11-'87)

Groot vrijstaand kantoorgebouw in baksteen opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond. Basement waarin lage rechthoekig gesloten souterrainvensters, twee hoge bouwlagen en steil schilddak met de nok evenwijdig aan de straat. De zijgevels zijn beëindigd door gemetselde topgevels waarachter zadeldak aansluitend op het hoofddak. De symmetrische voorgevel bestaat uit middenpartij, waarin de ingangspartij, die ver boven de goot uitsteekt en twee zijvleugels, waarin op iedere verdieping een vensterstrook van zes vensters gekoppeld door blankgelakt lijstwerk.

De ingangspartij heeft blankgelakte deuren waarboven een ver uitstekende luifel op ver uitkragende gebeeldhouwde consoles. Dit geheel wordt bekroond door een rijk gebeeldhouwd paneel waarin de Vestaalse maagden met het eeuwig vuur zijn uitgebeeld. Daarboven drie gekoppelde vensters en een boven de smalle gootlijst uitstekende gevel beëindigd met een natuurstenen balustrade met de naam "Vesta", geflankeerd door twee gebeeldhouwde figuren.

Boven de zijvleugels bevinden zich twee gekoppelde brede houten dakkapellen, waarvan de zadeldaken zijn opgenomen in de hoofdkap.

De centrale as in de gevel wordt geaksentueerd door een lage acht-hoekige dakruiter met een fraai uurwerk. Deze dakruiter wordt bekroond door een samengesteld dakje.

De gevel krijgt een vertikaal aksent door de, op de hoeken van de voorgevel, visueel door de gootlijst stekende, verticaal geplaatste, vlaggemasten.

Voor het gebouw zijn vier kleine bomen op het trottoir geplaatst.

In het interieur is, ondermeer, de trappartij vermeldenswaard.

adres : Jansstraat 1-3\Willemsplein 39
 objectno.: 1.110
 kad.aand.: 06900

JANSSTRAAT 1-3\WILLEMSPLEIN 39

objectno.: 1.110
bouwjaar :
bouwstijl:
architect:

motivering

Object van belang wegens zijn stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Hoekpand vormt belangrijke afsluiting van de Jansstraat, met als tegenhanger het dominante pand Riche National (obj.no. 1.14; eveneens belangrijk als afsluiting van de noordelijke gevelwand van het Willemsplein.

beschrijving (19-5-'88)

Groot hoekpand, als winkel-woonhuis opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond. Drie bouwlagen onder een afgeplat schilddak gedekt met pannen. De grijze, gecementeerde gevel is overwegend vlak. Alleen bij de bovenpui, aan het Willemsplein, risaleert de gevel in twee brede gevelvlakken. Gevel is afgesloten door een hoge, eenvoudig geprofileerde, witgeschilderde, kroonlijst.

Op begane grond zijn de hoeken van het pand afgeschuind en bij de bovenverdiepingen zijn de hoeken licht inspringend en afgerond.

De begane grond bevat een rondgaande asymmetrische winkelpui die door een brede, geprofileerde lijst van de bovenpui gescheiden is. De winkelpui geeft toegang tot diverse winkels en bestaat uit een reeks grote, getoogde, etalage-openingen van verschillende breedte en is versierd met witgeschilderde, gestucte schijnblokken en zware sierbanden met diamantknoppen. Gestucte rondstaafbanden vormen de omlijsting van de openingen. Boven de ingangen op de hoeken zijn gebeeldhouwde witgeschilderde hoofden aangebracht.

De indeling van de openingen is in later tijd gewijzigd.

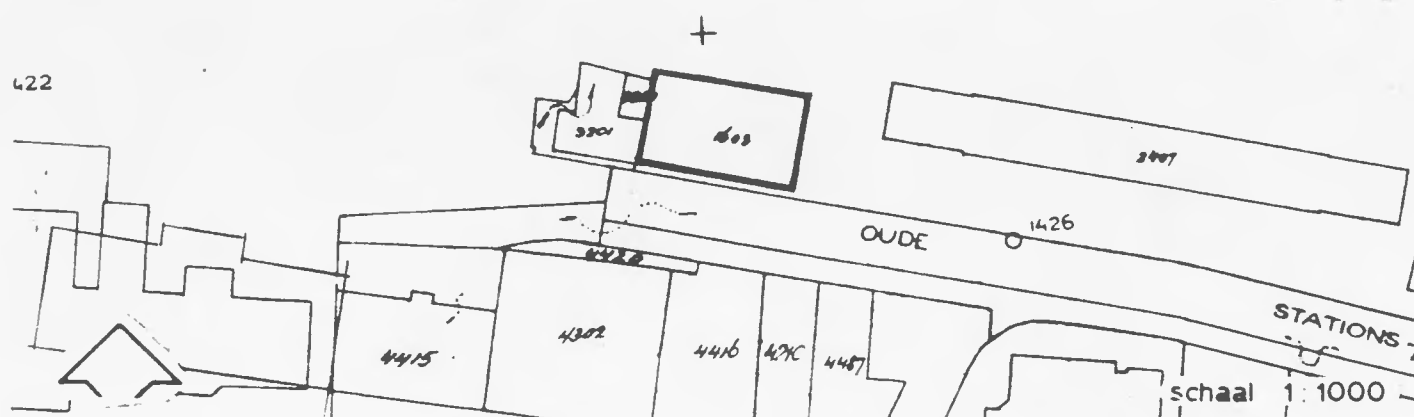
De bovenpui aan het Willemsplein heeft een symmetrische indeling die niet correspondeert met de indeling van de winkelpui eronder. Rechtgesloten openingen met oorspronkelijk- witgeschilderde schuifvensters met een traam-indeling. Twee vensters van de tweede verdieping hebben het oorspronkelijke ijzeren hekwerk behouden.

De bovenpui aan de Jansstraat is vlak en bevat eveneens rechtgesloten openingen.

Bijzonder detail is de gevelsteen, die ingemetseld in de gevel aan de Janslangstraat, aan de plaats van de voormalige Catharijndoelen herinnert. Het opschrift luidt: "CATHARINEN" "DOELEN" "AN_o MDCLXV".

adres : Oude Stationsstraat (zonder nummer)
objectno.: 1.18
kad.aand.: P1603

OUDE STATIONSSTRAAT (zonder nummer) (voormalig postkantoor)

objectno.: 1.18
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl: Hollandse Renaissance
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Oorspronkelijk, gaaf voorbeeld van sobere Hollandse Renaissance-architectuur; unicum in deelgebied; goed voorbeeld van postkantorenbouw in de negentiende eeuw; zorgvuldige en gave detaillering; bijzonder ornamentiek (wapenschilden).

beschrijving (7-12-'87)

Voormalig stationspostkantoor gelegen aan de spoorlijn in de nabijheid van het huidige stationsgebouw.

Rechthoekige plattegrond, twee hoge bouwlagen, onder een hoog zadeldak, gedekt met grijze Hollandse pannen. In het dakvlak aan de straatzijde vier hoge stenen dakkapellen met topgevels en zadeldaken die op het hoofddak aansluiten. Rijk versierde smeedijzeren ankers en sluitstenen in de vorm van saterskoppes. Ingang aan de spoorbaan.

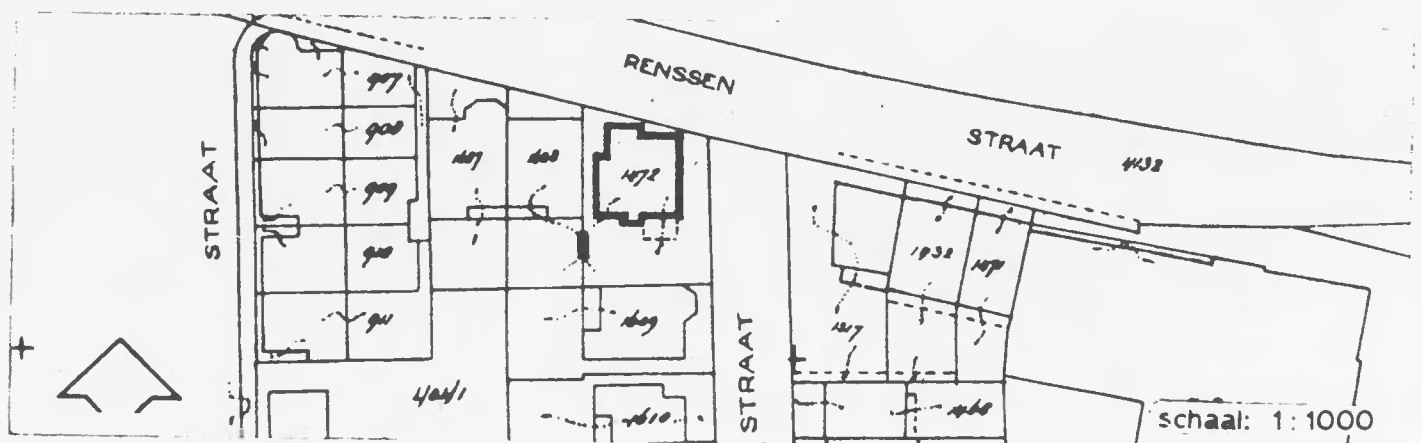
De gevels zijn opgetrokken in rode baksteen. Lange gevels negen traveeën, symmetrisch van opzet. Horizontale geleiding door: een hoog plint; hardstenen waterslaglijst tussen de verdiepingen; speklagen; smalle bakgoot rustend op gemetselde rand met mezekouw-detaillering in helder rode baksteen. Sierlijke smeedijzeren muurankers. Tussen de zesde en zevende travee een ingemetselde staande rechthoekige gevelsteen waarop het landswapen in basreliëf is aangebracht.

Iedere travee bevat een hoog venster. Vensteropeningen zijn omlijst met een rondstaaf in helder rode baksteen en afgesloten door een segmentboog met hoek- en sluitsteentjes; onderdorpels met gemetselde afzaten. In de opening een hoog, rechtgesloten venster met t-raam-indeling. Kozijnhout wit en raamhout grijs-groengeschilderd.

Zijgevels worden beëindigd door topgevels afgedekt met gemetselde laag. Topgevels met getrapte rondboog fries. De boogjes worden gesteund door colonnetten van rode baksteen, met fraai behakte kapiteeltjes. De basementjes rusten op een gevelbrede waterslaglijst. De boogjes twee-aan-twee versierd met een erboven aangebrachte smeedijzeren keten van vijf grote ovale schakels. In de top een kruisvormig siersmeedijzeren muuranker. In de hoeken, net boven de waterslaglijst, twee ingemetselde geornamenteerde wapenschilden. Bij de verdieping, in het midden van de gevel, drie smalle hoge vensteropeningen. Tegen zuidelijke zijgevel recentere aanbouw met plat dak.

adres : Renssenstraat 12/hoek Betuwestraat
objectno.: 1.33
kad.aand.: P1472

RENSENSTRAAT 12/HOEK BETUWESTRAAT

objectno.:1.33
bouwjaar :ca. 1890
bouwstijl:eclecticisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Voorbeeld van eclectische baksteen-architectuur; unieke, curieuze ornamentiek; dominant hoekpand.

beschrijving (8-12-'87)

Herenhuis, als hoekpand gebouwd op een rechthoekige plattegrond. Voorgevel aan de Renssenstraat.

Souterrain met twee hoge bouwlagen, vanaf een grijsgeschilderd plint in rode baksteen opgetrokken, onder een schilddak gedekt met grijze pannen.

Asymmetrische gevelindeling. De voorgevel heeft een breedte van vier traveeën. De zijgevel is twee traveeën breed.

De derde travee omvat, ongeveer, de halve gevelbreedte, springt over de volle hoogte uit en bevat de -niet meer oorspronkelijke- ingangspartij met een eigentijdse betonnen omlijsting en glaspui.

Zware, geblokte, hoeklisenen met curieuze ornamentiek: kleine boogjes gedragen door gebeeldhouwde kopjes.

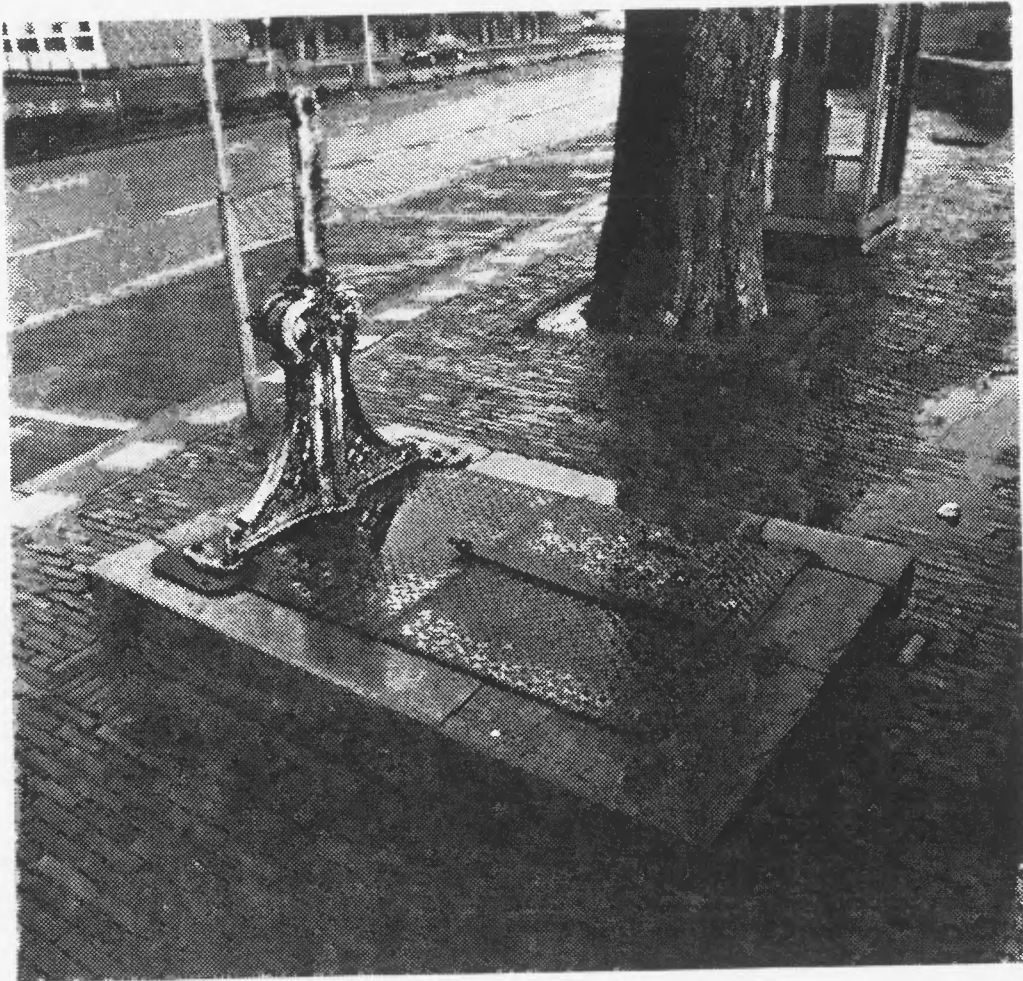
Het dak sluit op nokhoogte op de hoofdkap aan.

De gevel kent een horizontale geleiding door: geprofileerde waterslaglijst tussen de verdiepingen; vlakke witgepleisterde sierband ter hoogte van de wisseldorpels van de schuifvensters; brede witgepleisterde sierband met boogjesversiering onder de smalle geprofileerde gootlijst.

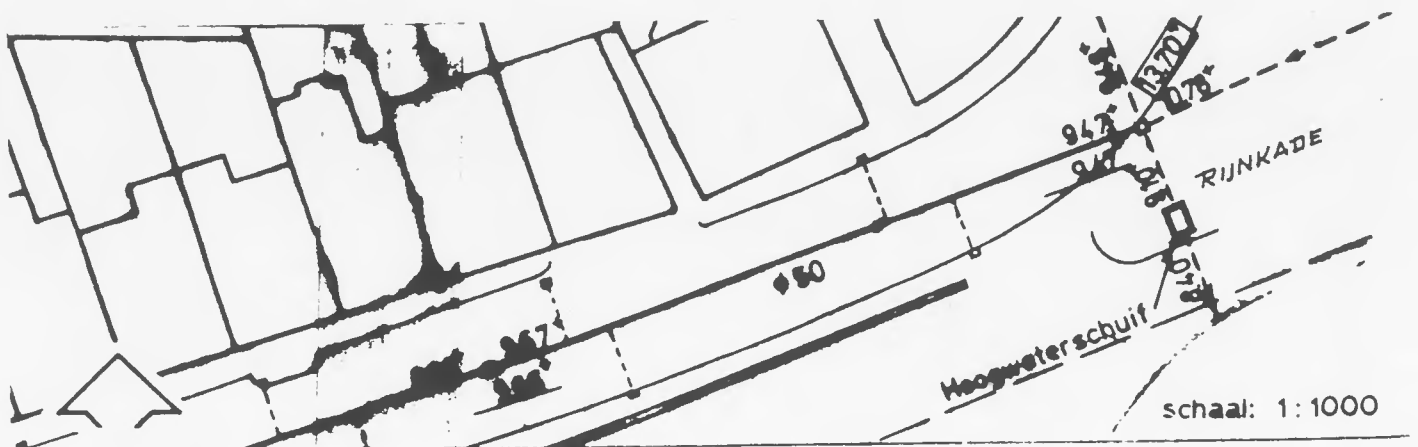
Openingen begane grond onderling verbonden door een doorlopende witgepleisterde sierband; geornamenteerde en geprofileerde raamomlijstingen. Hoge getoogde groengeschilderd schuifvensters.

Openingen verdieping beëindigd door een stompe spitsboog, gevormd door een brede witgepleisterde sierband, die de openingen onderling verbindt. Boogvormige omlijsting is ingevuld met witgestucte driepasmotieven met -deels nog aanwezig-rozetten. De hoge rechtgesloten schuifvensters hebben hun oorspronkelijke t-raam indeling behouden.

In de gevel sierlijk gesmede muurankers.

adres : Rijnkade (zonder nummer)
objectno.: 1.103
kad.aand.: zonder kad.aand.

RIJNKADE (zonder nummer)

objectno.: 1.103
bouwjaar : negentiende eeuw
bouwstijl:
architect:

motivering

Objecten van belang voor de gemeente Arnhem wegens hun (cultuur)historische waarde.

toelichting

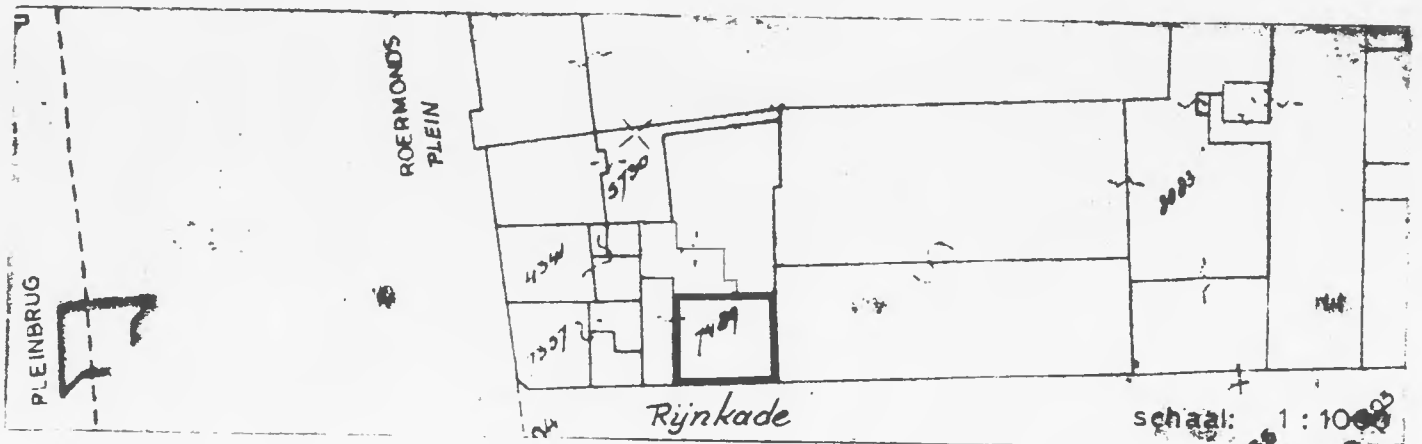
Kenmerkende onderdelen van de waterbeheersingsgeschiedenis; industriële gietijzerprodukten.

beschrijving (8-12-'87)

Aangetroffen zijn twee exemplaren van deze laatnegentiende-eeuwse hoogwaterschuiven. De eerste schuif bevindt zich bij de uitmonding van het riool van het Eusebiusplein in de rivier de Rijn en de tweede bij de uitmonding van het riool door de Vossenstraat in de rivier de Rijn. Bovengronds bestaat de hoogwaterschuif uit hardstenen banden rond een rechthoekige put die is afgedekt met een plaat. Aan de landzijde staat het gietijzeren mechaniek. Deze eenvoudige zuiver functionele civiel-technische elementen vormen bijzonder kenmerkende onderdelen van het laat negentiende-eeuws straatmeubilair van de Rijnkade.

adres : Rijnkade 22
objectno.: 1.22
kad.aand.: 07489

RIJNKADE 22

objectno.: 1.22
bouwjaar : ca. 1860
bouwstijl: eclecticisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Eén van de eerste herenhuizen aan de Rijnkade en één van de weinig overgebleven; rijk geornamenteerd herenhuis in eclectische stijl; bijzonder zijn de Venetiaanse en Barokke ornamenten; imposant begin van de Rijnkade.

beschrijving (8-12-'87)

Herenhuis opgetrokken vanuit oorspronkelijk nagenoeg vierkante plattegrond. Souterrain waarboven twee hoge en één lagere bouwlaag, met een nu verdwenen afgeknot schilddak. De vlakke gepleisterde voorgevel is symmetrisch van opzet en vijf traveeën breed. Iedere travee bevat een opening. Een laag lichtgrijs geschilderd plint bevat hoge souterrainvensters.

Verticale geleiding in de gevel door: gestucte lisenen op de hoeken; begane grond met schijnvoegen; bel-étage met Lodewijk XIV-motieven; verdieping vlak; de middelste travee licht risalerend, met de ingangspartij.

De gevel is horizontaal geleed door: een lijst die de vensterbanken van de vensters op de bel-étage verbindt; een cordonlijst tussen de verdiepingen; de gestucte kroonlijst; de smalle goot op kleine gootklossen met de ondergelegen eier-lijst.

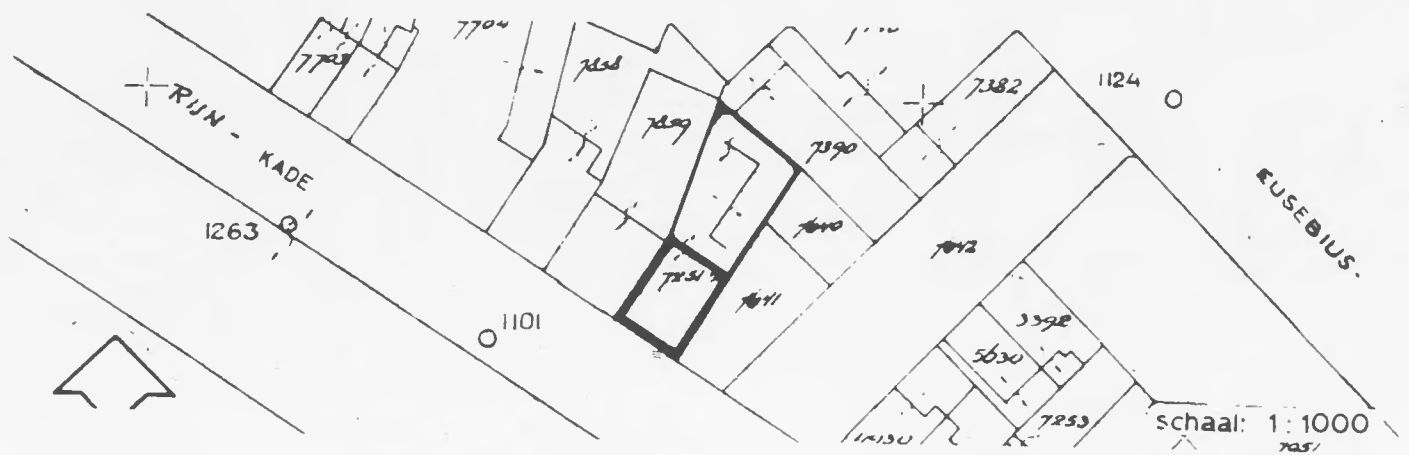
Middentravee bevat een inpandige trap naar de bel-étage. Boven de ingang twee hoge gietijzeren Atlanten die een uitstekend balkon met een fraai gietijzeren hekwerk dragen. Boven het balkon een tentvormig zinken dakje steunend op ranke dubbele gecanneleerde zuiltjes. Ook op de tweede verdieping van oorsprong een klein geflankeerd door stuc-zuiltjesbalkon waarop Franse deuren uitkomen. Hierboven de eveneens licht risalerende goot, gesteund door rijk gesneden, vermoedelijk gietijzeren, consoles.

Vensteropeningen van de bel-étage afgesloten door gestucte geprofileerde gebogen lijst. Op de verdieping afgesloten door een entafelement gedragen door dunne zuiltjes, rustend op een klein Frans balkon op bladmotiefconsoles. Rijk geornamenteerde gietijzeren hekwerken.

Op de tweede verdieping openingen met binnen- en buitenvensters; buitenvenster heeft een tweedeling door gietijzeren roeden; binnenvensters vermoedelijk van hout met een getoogd raam.

adres : Rijnkade 56 en 56¹
objectno.: 1.23
kad.aand.: 07251

RIJNKADE 56 EN 56A

objectno.: 1.23
bouwjaar : 1855-1875
bouwstijl: eclecticisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Een van de weinige nog resterende herenhuizen in eclectische stijl langs de Rijnkade; zeer eenvoudige baksteenarchitectuur; bijzonder is het balkon over de volle gevelbreedte.

beschrijving (7-12-'87)

Woonhuis in rij, opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond.

Drie bouwlagen onder afgeknot schilddak.

De gevel is van rode baksteen, in hoofdzaak symmetrisch van opzet en vier traveeën breed.

De gevel van de onderste bouwlaag is witgestuct met schijnvoegen en geeft een laag grijs gestuct plint. De eerste travee bevat de toegang naar de bovenverdiepingen en de tweede travee een breede deur uit latere periode. De beide andere traveeën bevatten vensters. De ingang en de vensters worden afgesloten door licht getoogde geprofileerde banden.

In de eerste verdieping hoge Franse deuren met geprofileerde kroonlijst afgedekt. Een smal over de volle gevelbreedte aangebracht balkon steunend op rijk gesmede gietijzeren consoles. Rijk versierd doorlopend gietijzeren hekwerk.

In de tweede verdieping lagere vensters omgeven door eenvoudig lijstwerk met elkaar verbonden door een smalle waterslaglijst.

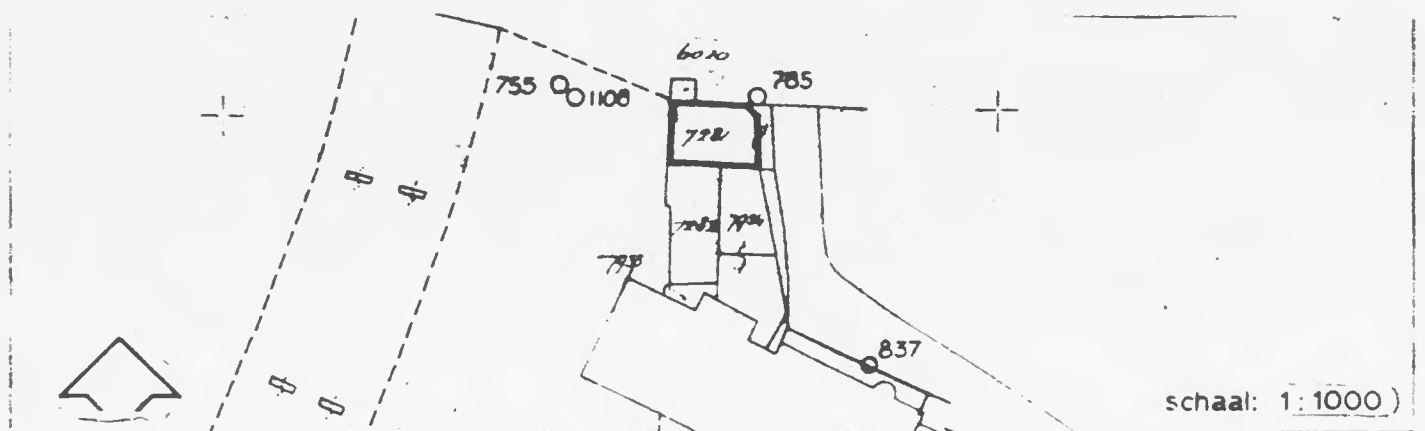
De gevel wordt afgesloten door een hoge kroonlijst met een eenvoudige profilering op eenvoudige gootklossen.

De gevel krijgt een verticaal accent door de toepassing van brede witgestucte hoeklisenen. De kroonlijst risaleert enigszins ter plaatse van de lisenen.

Op het dak, in het midden van de voorgevel, een eenvoudige plat afgedekt houten dakkapel van recenter datum.

adres : Rijnstraat 80-80^a-81
objectno.: 1.19
kad.aand.: 07281

RIJNSTRAAT 80-80a-81

objectno.:1.19
bouwjaar :1890-1900
bouwstijl:neo-rennaissance
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Voorbeeld van winkelpand in gave neo-rennaissance-stijl; bijzondere detaillering: onder andere, de houten erker in de vorm van torentje en de gevelsteen bestaande uit geglazuurde tegels.

beschrijving (7-12-'87)

Half vrijstaand bouwblok op een rechthoekige met twee winkelwoonhuispanden, georiënteerd op drie straten: het Nieuwe Plein, de Rijnstraat en de Oeverstraat.

De lange zijde van de rechthoekige plattegrond is gelegen aan de Rijnstraat, ter plaatse van de twee andere straten is de hoek afgeschuind.

Het gebouw bevat drie bouwlagen met een steile plat afgedekte Franse kap, gedekt met paarse leien, beëindigd door een brede geprofileerde daklijst.

In de schuine hoeken zijn de winkel-uitgangen geprojecteerd en in het midden van de tussenliggende gevel de uitgang van de bovenwoning. Boven de winkelingangen twee verdiepingen gedragen door stenen consoles bevinden zich hoge houten erkers. Op de eerste verdieping heeft deze erker een rechthoekige vorm en op de tweede verdieping een drie-zijdig gesloten vorm. Aan het Nieuwe Plein bekroond met een achthoekig gesloten open torentje met een bolvormig dakje. Bij de andere hoek is deze bekroning verdwenen.

De gevels uit rode baksteen hebben licht risalerende velden, een asymmetrische indeling en een laag zwart geschilderd plint waarin de keldervensters zijn opgenomen. Gave hekwerken voor de keldervensters.

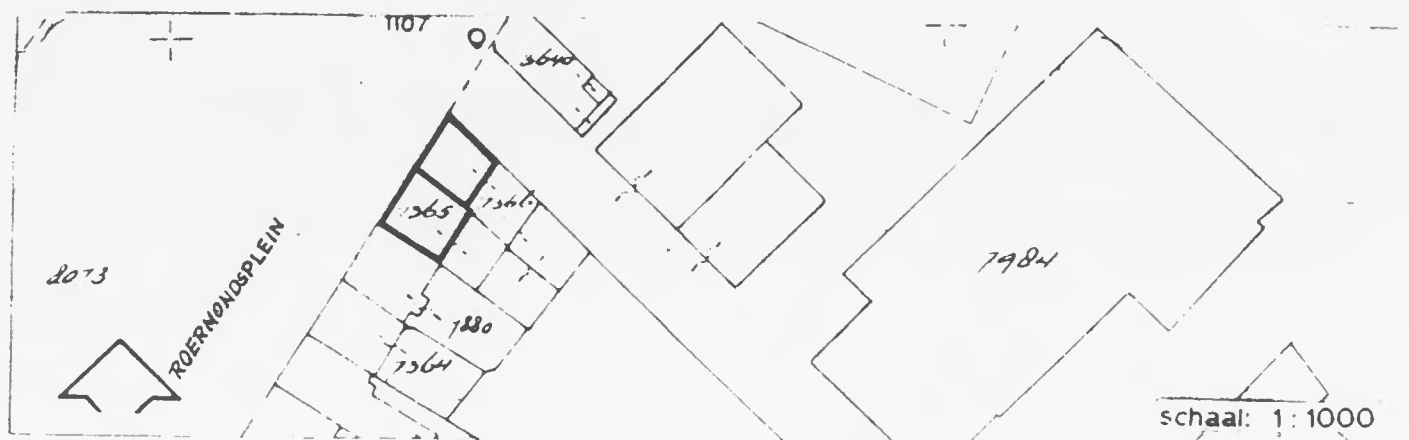
Boven de ingang van de bovenwoning een fraai gedetailleerde gevelplaquette bestaande uit rood, blauw en groen geglazuurde tegels. Afgebeeld zijn onder meer een dorsvlegel en een karn-ton.

Diverse Renaissance-elementen, zoals de toepassing van speklagen, raamomlijstingen met baksteen rondstaafprofileringen in helder rode baksteen en schijnbalustrades met ruit-motieven.

Vensteropeningen met rechthoekige, halfronde en getoogde beëindiging. De winkelpuien hebben brede getoogde openingen.

adres : Roermondsplein 26-27
objectno.: 1.20
kad.aand.: 07366/07365

ROERMONDSPLEIN 26-27

objectno.:1.20
bouwjaar :ca. 1870
bouwstijl:neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Goed voorbeeld van eenvoudige kleine woonhuisjes; goed geproportioneerde architectuur; eenvoudige geornamenteerde deuromlijstingen middenstandswoningen; opvallende ligging gezien vanaf de brug.

beschrijving (7-12-'87)

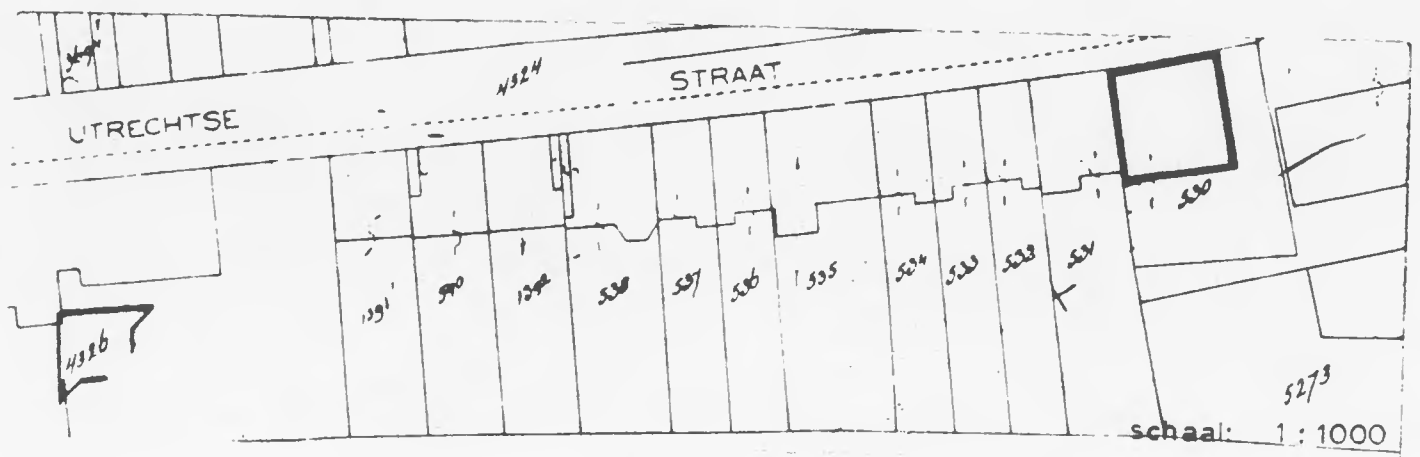
Twee kleine middenstandswoningen, opgetrokken van een rechthoekige plattegrond. Souterrain en bel-étage, met een kapverdieping in steil afgeplat schilddak, gedekt met rode kruispannen. De vlakke gecementeerde gevel heeft een laag hardstenen plint en een waterslaglijst tussen de verdiepingen en wordt beëindigd met een brede niet geornamenteerde kroonlijst en smalle goot. De voorgevel van elk pand bevat vier traveeën met een asymmetrische, onregelmatige indeling. Achter de beide voordeuren leidt een steile trap naar de hooggelegen bel-étage.

Het linker pand (no. 26) heeft een venster in iedere travee en de ingang in de rechtse travee. Het souterrain heeft liggende rechthoekige vensters met een rooster. De vensters van de bel-étage zijn rechtgesloten en omgeven door een eenvoudige geprofileerde, witgeschilderde lijst. De schuiframen zijn de oorspronkelijke indeling verloren; in de bovenlichten glas-in-lood. De vierde travee bevat de rijk gedetailleerde groen en witgeschilderde paneeldeur, omgeven met lijstwerk en bekroond met een geprofileerd entafelementje op gesneden consoles. Hierop boven de hal een hoog vier-ruits schuifvenster en bovenlicht met middenspijl. Boven de vensters, tegen de kroonlijst aan, vier fijn gesmede ankers. Boven de tweede en derde travee bevinden zich in het dakvlak twee smalle hoge houten dakkapellen beëindigd met een driehoekige frontonlijst. Vensters met een twee-deling en vier-deling in bovenlicht.

Het rechter pand (no. 27) heeft hoge vensters met een twee-deling in het souterrain. Vensters bel-étage identiek aan die van het naastgelegen pand. Muurankers ontbreken. De ingang is gelegen in de tweede travee; oorspronkelijk de zelfde opzet als bij het linkerpand. Voordeur is gewijzigd en het schuifvenster boven de hal ontbreekt. In het dakvlak drie hoge dakkapellen van dezelfde vorm als bij het linker pand; deze zijn echter veel breder. Het kozijnhout bij beide panden is witgeschilderd en alle raamhout groen.

adres : Utrechtsestraat (naast nummer 61)
objectno.: 1.31
kad.aand.: P530

UTRECHTSESTRAAT (naast 61)

objectno.:1.31
bouwjaar :ca.1890
bouwstijl:neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Gaaf en rijk geornamenteerd herenhuis in neo-classicistische stijl; belangrijk begin van gable laat negentiende-eeuwse gevelwand aan de zuidzijde van de Utrechtsestraat; belangrijk als ondersteuning van het pand Brugstraat 7 (objektno. 1.32).

beschrijving (8-12-'87)

Hoekpand, in eclectische stijl gebouwd als herenhuis. Inwendig verbonden met het naastgelegen pand Utrechtsestraat 61. Dit is zichtbaar doordat de oorspronkelijke toegang in de voorgevel is verwijderd en vervangen door een, veel te breed, venster.

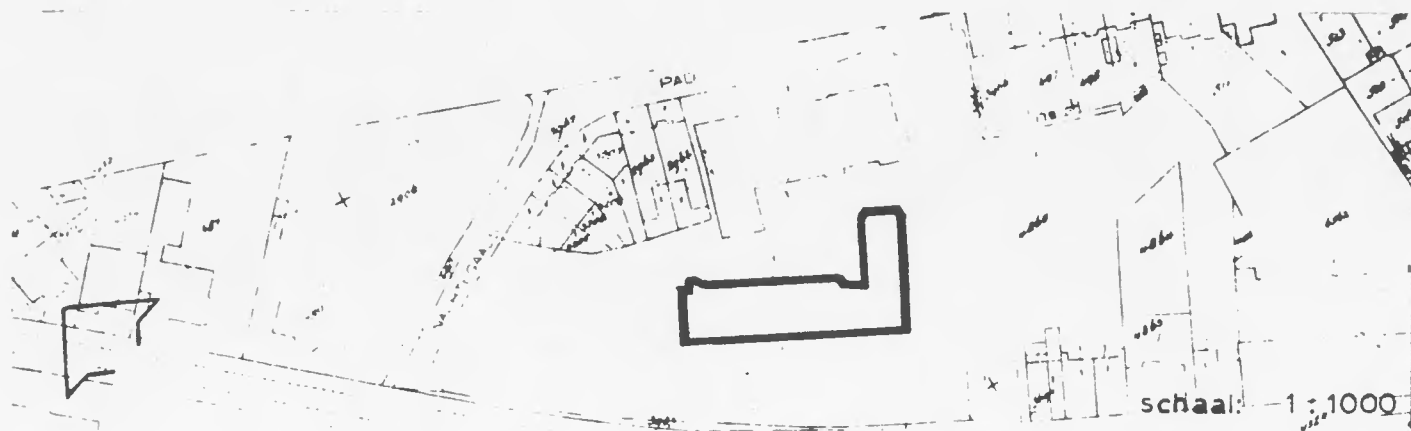
Vanuit een rechthoekig, vrijwel vierkante, plattegrond opgetrokken, statig herenhuis. Twee hoge bouwlagen met een afgeplat schilddak, gedekt met grijze leien in Maasdekking. Grote, in het dakvlak opgenomen en later toegevoegde, dakramen.

Voorgevel is vlak, symmetrisch van opzet, vijf traveeën breed, en heeft in de middelste travee een risaliet waarin oorspronkelijk de ingangspartij was opgenomen. De gevel is gepleisterd, grijs-groen gesausd. Horizontale accenten zijn, het hoge oplopende, in velden onderverdeelde hardstenen plint en de lichtrisalerende kroonlijst met tandlijst. Vertikale geleiding door: hoeklisenen, beneden geblokt en er boven gecanneleerd met Ionisch kapiteel; koppeling van beneden met bovenvensters middels een rijk geornamenteerd veld; middenrisaliet waarop een boven de kroonlijst uitstekende getoogde dakkapel. Iedere travee bevat een venster. Openingen op bel-étage boogvormig gesloten. Hierboven het gestucte veld met een médaillon waaruit een guirlande neerhangt. Het verdiepingvenster is getoogd beëindigd met een rondlopende geprofileerde lijst. De risaliet bevat een, veel te breed venster, op de plaats van de voormalige ingang, geflankeerd door gestucte lisenen met schijnvoegen. Hierboven een opening met Franse deuren en een voornaam gedetailleerd balkon met stenen balustrade, met ronde balusters. Het balkon wordt gedragen door dubbele fijn gesneden consoles. De opening is opgenomen in een breed gestuct veld met aan weerszijde voluten en bloemranken en is bekroond met een getoogd entafelement op schijnconsoles met een kuif als bekroning.

De zijgevel heeft hoge rechthoekig gesloten openingen en een hoge, vermoedelijk later aangebrachte, dakkapel.

adres : Utrechtsestraat 68
objectno.: 1.27
kad.aand.: P4865

UTRECHTSESTRAAT 68 (PGEM hoofdkantoor)

objectno.: 1.27
bouwjaar : 1938
bouwstijl: funktionalisme
architect: ir. J.H. Oosterhuis

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische, stedenbouwkundige en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Bijzonder gaaf en goed voorbeeld van een kantoorgebouw in funktionalistische stijl; grote betekenis als hoofdkantoor van een plaatselijk belangrijke industrie; ook het interieur is intact en oorspronkelijk.

beschrijving (8-12-'88)

Hoog kantoorgebouw bestaand uit twee rechthoekige, aan de lange zijde tegen elkaar geplaatste, bouwmassa's van ongelijke lengte. Voorgevel van het langste bouwdeel met de lange zijde evenwijdig aan de Utrechtsestraat geplaatst. Aan de linkerzijde een smal, hoog, glazen trappenhuis uitspringend uit de voorgevel met een bovendaks uitstekende liftschacht. Tegen het trappenhuis een lager, gedeeltelijk in de voorgevel geschoven, rechthoekig bouwdeel gesteund door twee kolommen. Hier de iets uitspringende ingang bekroond door de letters PGEM in brons, met tourniquet. Hoofdingang werd bewust aan de zuid-westzijde gesitueerd om, na uitbreiding (westelijke zijvleugel werd in de jaren '70 gerealiseerd) te kunnen functioneren als centraal trappenhuis. Tegen de oostelijke kopgevel van het achterste bouwdeel een tweede -eveneens hoger- trappenhuis. Aan de voet hiervan, haaks op het voorste gedeelte, een glazen bouwdeel van één verdieping met gebogen dak. Dit trappenhuis ontsluit de ondergrondse verbindingsgang naar het oude hoofdgebouw: het aan de overzijde van de Utrechtsestraat gelegen Kraton (objectno. 1.28). Deze tunnel loopt onder de keldervloer door naar dit trappenhuis.

Het gebouw bestaat uit een kelder met vier verdiepingen, opgebouwd als staalskelet met betonnen vloeren.

Vlakke voorgevel bekleed met witte natuurstenen platen (voorbouw en tussen de venster reeksen) en met gebroken witte (bovenverdieping en overige gevels) en donker bruine verglaasde Rakodur tegels (plint). Gevel met lange venster reeksen en bronzen ramen. Smalle bronzen gootlijst. Achtergevel vensters verzinkt staal.

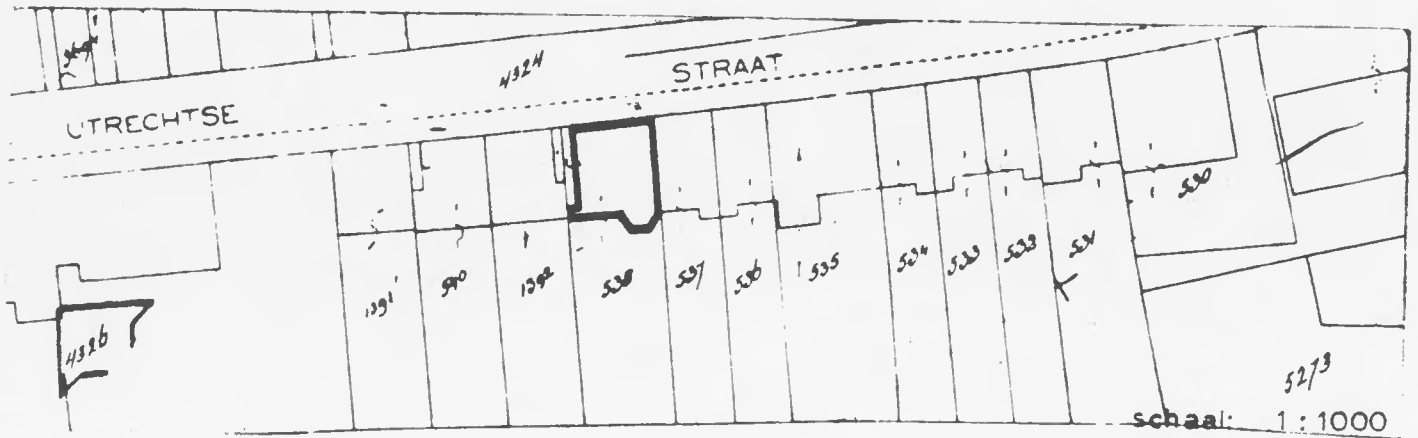
Vensterstroken vóór de gevelkolommen langs doorgezet.

Kolommen bekleed met bronzen platen (voorgevel) en met stroken ondoorzichtig zwart glas (achtergevel).

Belangrijke onderdelen in het interieur, ondermeer: ingangspartij met uitspringend portaal; hal bekleed met speciaal door de Porceleijne Fles gebakken tegels.

adres : Utrechtsestraat 75
objectno.: 1.30
kad.aand.: P538

UTRECHTSESTRAAT 75

objectno.: 1.30
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Eenvoudig neo-classicistisch woonhuis; bijzonder is de brede stenen dakkapel; met name het interieur is waardevol, vanwege enkele nog gave onderdelen; pand belangrijk onderdeel van de zuidelijk straatwand van de Utrechtsestraat.

beschrijving (8-12-'87)

Eenvoudig woonhuis, opgetrokken vanaf een rechthoekige plattegrond. Twee bouwlagen met zadeldak, gedekt met Hollandse pannen. De witgepleisterde voorgevel is vier traveeën breed en heeft een laag hardstenen plint waarin de souterrain vensters zijn opgenomen.

De gevel is licht risalerend ter plaatse van de tweede en de derde travee. Tussen de verdiepingen een eenvoudig geprofileerde waterslaglijst.

Iedere travee bevat een vensteropening. Hoge, getoogde openingen met afgeronde hoeken, omlijst door een eenvoudig geprofileerde rand. Hierin schuifvensters.

De ingang bevindt zich aan de rechterzijde. Hoge deuropening met een zeer hoog bovenlicht, waarvan de indeling, evenals de deuren, niet authentiek is.

Bij de verdieping, ter plaatse van de risaliet, een breed balkon met eenvoudig balkonhek, rustend op grote gesneden consoles. De twee Franse deuren die toegang geven tot het balkon zijn bekroond met een getoogde geprofileerde sierlijst.

De gevel wordt afgesloten door een eenvoudige geprofileerde goot, die bij de risaliet op drie sierlijk gesneden consoles rust. Onder de goot een smalle bleklijst.

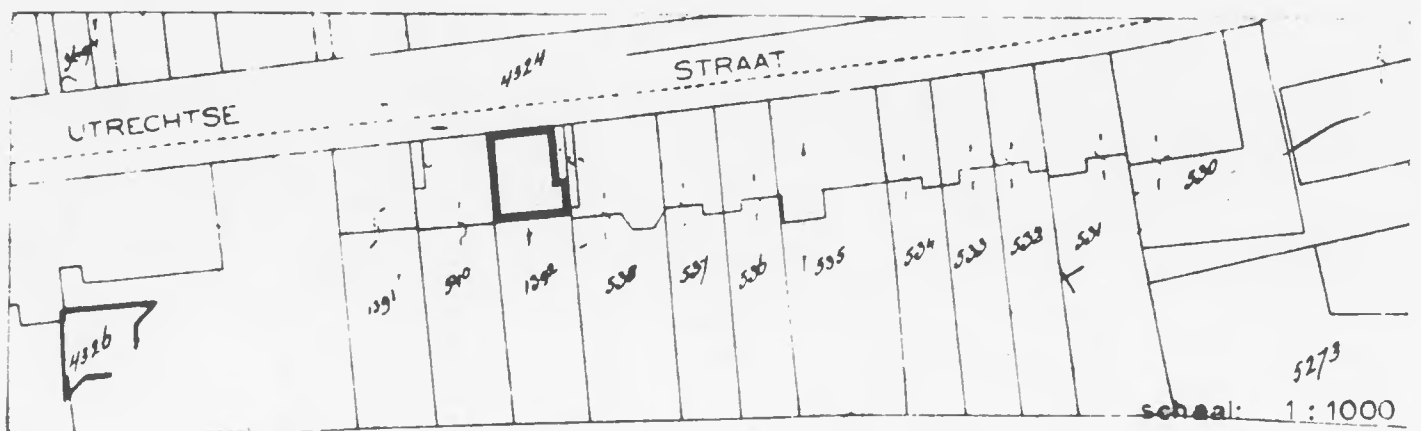
Boven de risaliet een brede, vanaf de goot opgetrokken, witgepleisterde stenen dakkapel met twee naar binnen draaiende vensters. De dakkapel is bekroond met een eenvoudig geprofileerd gebogen fronton, gedragen door drie sierlijk gesneden consoles.

Aan de rechterzijde van het pand een eenvoudige doorgang die leidt naar de ingang van het souterrain.

Enige elementen in het interieur zijn vermeldenswaard: enkele nog vrij gave plafonds, de hal, het trapportaal en de binnenluiken van de voorkamer op de begane grond.

adres : Utrechtsestraat 77
objectno.: 1.29
kad.aand.: P1392

UTRECHTSESTRAAT 77

objectno.: 1.29
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

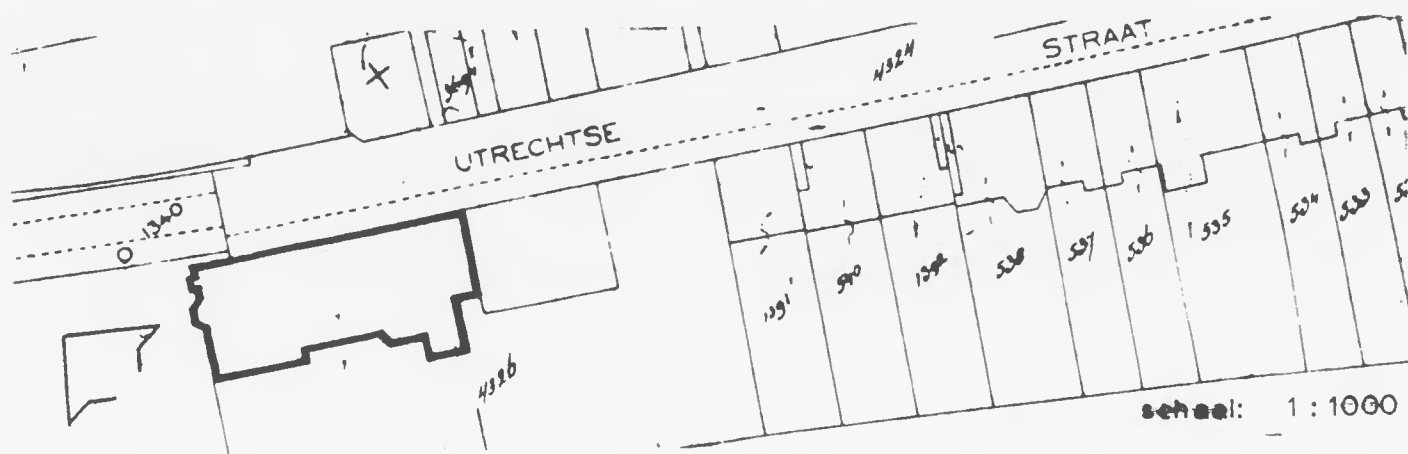
Eenvoudig neo-classicistisch woonhuis; bijzondere ornamentiek in de voorgevel; met name het interieur is waardevol, vanwege enkele nog redelijk gave onderdelen; pand belangrijk onderdeel van zuidelijke straatwand van de Utrechtsestraat.

beschrijving (8-12-'87)

Vanaf een rechthoekige plattegrond opgetrokken woonhuis. Twee verdiepingen op souterrain, onder een zadeldak, gedekt met grijze Hollandse pannen. Souterrainvensters zijn opgenomen in het lage hardstenen plint. De voorgevel is lichtgrijs gepleisterd, drie traveeën breed. Iedere travee bevat een getoogde opening, omringd door een, alleen aan de bovenzijde geprofileerde, vlakke lijst. Ingang met inpandige trap in de linker travee. Groen geschilderde dubbele XIXde voordeur, met bovenlicht waarin glas-in-lood. Op de hoeken van de gevel en aan weerszijden van de ingang gestucte lisenen: bij begane grond met gewormde blokken en bij de verdieping met velden. Tussen de verdiepingen stucwerklijsten met vlakindeling. Boven de ingang een klein balkon met sierlijk gietijzeren hekwerk, gesteund door uitkragende, gesneden, consoles. Verdiepingvensters hebben de oorspronkelijke t-raam indeling behouden. Witgeschilderd kozijn- en raamhout. De openingen bekroond door -de bijzonderheid van dit pand- uitkragende vrouwenkopjes (vermoedelijk terracotta) met een hoge hoofd- tooi waaraan bloemenslingers zijn verbonden die boven de opening zijn gedrapeerd. In het dakvlak, boven de eerste en tussen de tweede en derde travee in, kleine -nog gave- houten dakkapellen met eenvoudige gebogen dakjes, frontonlijst en houten zijstukken. Aan de linkerzijde van het pand een doorgang die toegang geeft tot de ingang van het souterrain. Enige elementen in het interieur zijn vermeldenswaard: de plafonds, het trappenhuis, de natuurstenen vloeren en de kapkonstructie.

adres : Utrechtsestraat 85
objectno.: 1.28
kad.aand.: P4326

UTRECHTSESTRAAT 85 (Kraton)

objectno.: 1.28
bouwjaar : ca. 1880 en 1926
bouwstijl: oorspr. neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn stede-
bouwkundige en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Dominante ligging aan het stedelijke deel van de Utrechtse-
straat, eveneens gezien vanaf Onderlangs; gebouw slechts van
belang als witgepleisterde bouwmassa; grote betekenis vanwege
de rol die dit gebouw, als onderkomen van de Gestapo, in de
Tweede Wereldoorlog heeft gespeeld.

beschrijving (8-12-'87)

Groot gebouw op rechthoekige plattegrond.

Drie hoge bouwlagen met plat dak. Oorspronkelijk in neo-clas-
sicistische stijl gebouwd, maar in de twintiger jaren dras-
tisch gewijzigd. Het rechter gedeelte van het pand dateert
uit 1926. Een gedenksteen is in de gevel ingemetseld.

De gevels zijn witgepleisterd met schijnvoegen.

Tussen verdiepingen eenvoudig geprofileerde cordonbanden.

Geblokte lisenen op de hoeken en bij de licht risalerende
middentraveeën van de gevel langs de Utrechtsestraat.

Iedere travee bevat een zeer hoog venster. Sobere raamomlij-
singen door geprofileerde banden. Diverse raamindelingen uit
later perioden.

Tegen de westelijke gevel een drie-achtste gesloten uitbouw,
met een hoogte van vier bouwlagen en een plat dak. Recente,
laddervormige, vensters.

De gevels worden afgesloten door een eenvoudige uitstekende
goot.

Tegen het talud is de gevel een verdieping hoger, door de
aanwezigheid van een souterrein.

adres : Velperbinnensingel 3-2b
 objectno.: 1.109
 kad.aand.: 04434

schaal: 1:1000

VELPERBINNENSINGEL 3-2b

objectno.: 1.109
bouwjaar : ca. 1850 (verbouwd)
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

beschrijving (7-4-'88)

Woonhuis met een in neo-classicistische stijl gebouwde voor-gevel.

Twee hoge en een lage bouwlaag opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond onder een schilddak met de nok haaks op de rooilijn, gedekt met een grijze Hollandse pan.

De gepleisterde, gelig wit gesausde, lijstgevel op een laag hardstenen plint, is een schijngevel die aan weerszijden van de oorspronkelijke gevel één travee toevoegt. De bagane grond met schijnvoegen wordt bekroond door een ongeprofileerde cordonband.

De gevel is symmetrisch van opzet en vier traveeën breed. In de tweede en derde travee bevinden zich de - niet authentieke - groen geschilderde voordeuren met glaspanelen, bovenlicht van de beneden en bovenwoning.

Iedere travee bevat een rechtgesloten opening. Witgeschilderde schuifvensters, waarvan enkele nog de oorspronkelijke t-indeling hebben behouden.

De twee lage vensters van de derde verdieping zijn enigszins opgenomen in de kroonlijst. Aan weerszijden hiervan bevindt zich een laag schijnvenster.

De openingen van de twee buitenste vensters bij de begane grond zijn versierd met geprofileerde stucwerklijsten, zogenaamd plakwerk, evenals de twee middelste openingen van de eerste verdieping.

adres : Velperbinnensingel 4
objectno.: 1.107
kad.aand.: 02088

schaal: 1:1000

VELPERBINNENSINGEL 4

objectno.: 1.107
bouwjaar : ca. 1850 (verbouwd)
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

toelichting

beschrijving (7-4-'88)

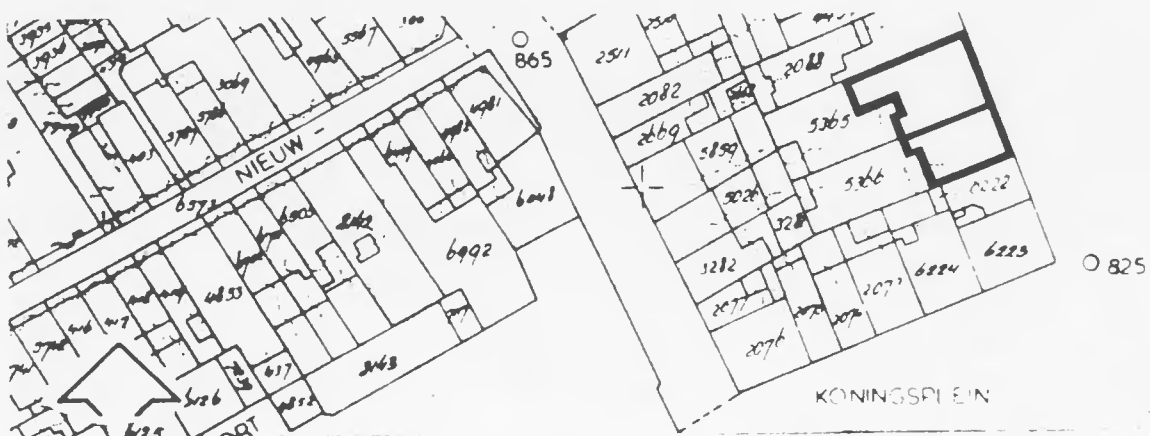
Eenvoudig woonhuis met een in neo-classicistische stijl verbouwde voorgevel.

Eén hoge en twee lagere bouwlagen opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond, onder een schilddak met de nok haaks op de rooilijn, gedekt met grijze Hollandse pannen.

De gepleisterde, lichtgrijs gesausde voorgevel heeft een asymmetrische indeling met de voordeur aan de linkerzijde en is drie traveeën breed. De sobere lijstgevel wordt bekroond met een eenvoudig geprofileerde kroonlijst. Iedere travee bevat een opening met een licht getoogde afsluiting en een witgeschilderd schuifvenster waarvan de t-raamindeling verdwenen is. Bij de verdieping, in de tweede travee, Franse deuren die uitkomen op een klein - later toegevoegd - Frans balkon een met wit stalen hekwerk. De voordeur is vlak, groen geschilderd en heeft een bovenlicht. De voorgevel kent verder geen ornamentiek.

adres : Velperbinnensingel 6 en 5
 objectno.: 1.106
 kad.aand.: 05366 en 05365

schaal: 1:1000

VELPERBINNENSINGEL 6 en 5

objectno.: 1.106
bouwjaar : ca. 1850
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

toelichting

beschrijving (7-4-'88)

In neo-classicistische stijl gebouwd dubbel woonhuis. Opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond, één hoge en twee lagere bouwlagen onder een afgeplat schilddak met een gemetselde schoorsteen in het midden. Beide woonhuizen hebben een laag hardstenen plint en een gecementeerde en gesausde gevel; een cordonband tussen begane grond en eerste verdieping en worden afgesloten door een gecementeerde lijst met een goot op gesneden consoles. Het linker woonhuis heeft schijnvoegen bij de begane grond; is bruin gesausd. De asymmetrische gevel is drie traveeën breed en heeft in iedere travee een opening. De blankgelakte voordeur, van later datum, bevindt zich in de derde travee; Op de eerste verdieping, in de tweede travee Franse deuren en een balkon met eenvoudig houten hekwerk. Het bovenlicht is iets lager dan de hoogte van de vensteropeningen. De openingen zijn rechthoekig gesloten en bevatten gebroken witgeschilderde schuifvensters met een brede middenspijl. Vensters aan weerszijden van het balkon zijn versierd met stucwerk lijstwerk met kuifmotief, evenals het venster in de tweede travee erboven. Het rechter woonhuis heeft een grijs gesausde asymmetrische voorgevel van vier traveeën. Witgeschilderde vensters met identieke versiering. De roodgeschilderde voordeur van later datum, met geblindeerd bovenlicht, bevindt zich in de tweede travee.

adres : Velperbinnensingel 7
 objectno.: 1.3
 kad.aand.: 06222

schaal 1:1000

VELPERBINNENSINGEL 7

objectno.: 1.3
bouwjaar : 1890-1900
bouwstijl: ch alet-stijl
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Belangrijk onderdeel van gave singelwand; goede "eigentijdse" laat XIX invulling in XIX gevelrij; bijzonder zijn de gave erker en ornamentiek.

beschrijving (25-10-'87)

Hoog woonhuis opgetrokken op rechthoekige plattegrond, bestaand uit kelder met twee hoge en een lagere verdieping, met geknot schilddak met grijze pannen. Asymmetrische vlakke voorgevel in rode baksteen, met drie travee en. Iedere travee bevat venster. Gevel horizontaal geleed door geprofileerde band tussen de verdiepingen; witte sierbanden met diamantkoppen; gootlijst op hoge gesneden consoles met in de velden witte ceramische ornamenten. In de eerste travee ingang met dubbele groene deuren met gietijzeren roosters en bovenlicht. Daarboven een uitgebouwde houten wit-geschilderde erker op driehoekige consoles; niet oorspronkelijk balkonhek; twee-deling met gesneden tussenstijlen en halfronde ramen. Openingen in gevel be indigd met sluitsteen met kopje of (eerste verdieping) guirlandes. Onder de schuifvensters blinde nissen met witte tegelmoza eken.

adres : Velperbinnensingel 8-9
 objectno.: 1.105
 kad.aand.: 06223

schaal: 1:1000

VELPERBINNENSINGEL 8-9

objectno.: 1.105
bouwjaar : ca. 1850
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

toelichting

beschrijving (7-4-'88)

Woonhuis in neo-classicistische stijl gebouwd, gelegen aan de Velperbinnensingel, op de hoek van het Koningsplein. Vanuit een rechthoekige plattegrond opgetrokken, drie bouwlagen, met een afgeplat schilddak gedekt met grijze Hollandse pannen. In het midden van de voorgevel een brede houten dakkapel met voluutvormige vleugelstukken.

Vlakke gepleisterde en grijs gesausde lijstgevel, op een laag grijs geschilderd plint, is asymmetrisch van opzet en vier traveeën breed. Eenvoudige kroonlijst door ranke gesneden consoles gedragen. Iedere travee bevat een rechtgesloten opening.

De oorspronkelijke t-raamindeling van de witgeschilderde schuifvensters is verdwenen.

Op de derde verdieping draairamen.

De vensteropeningen zijn versierd met een oudere stucwerklijst en met plakwerk motieven bekroond.

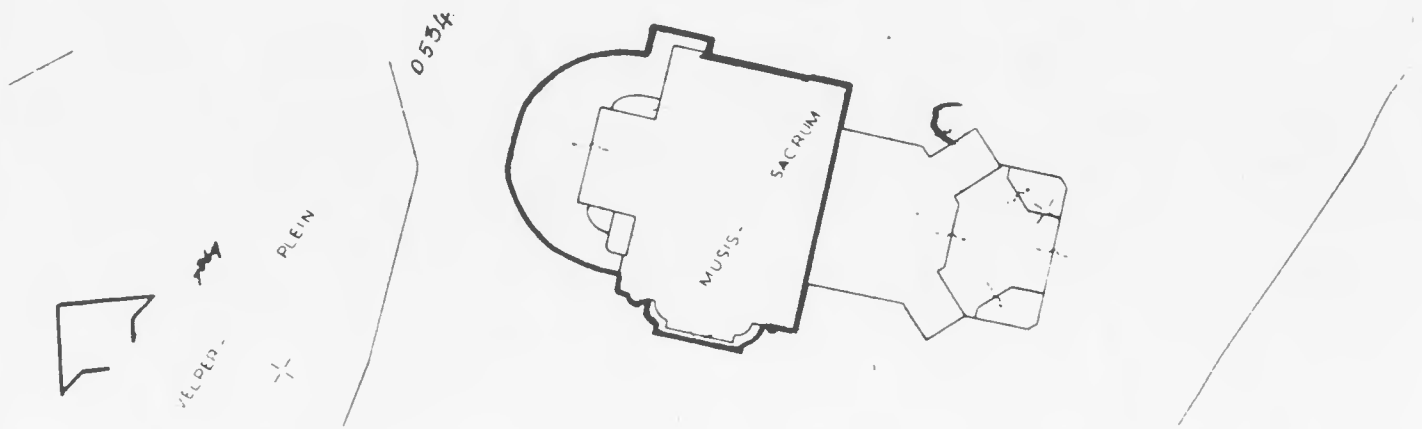
In de tweede en derde travee van de eerste verdieping een door drie gietijzeren consoles gedragen balkon met een wit geschilderde houten balustrade waarin gietijzeren panelen zijn aangebracht. Franse deuren geven toegang tot het balkon. De voordeuren bevinden zich in de beide laatste traveeën, zijn roodbruin geschilderd en bevatten een getoogd raampje met gietijzeren hekwerk. Boven de deuren een bovenlicht.

De zijgevel is vier traveeën breed. Tussen begane grond en eerste verdieping een geprofileerde cordonband. Begane grond heeft schijnvoegen in het pleisterwerk. De gevel in de derde travee bevat geen vensteropeningen; is blind op de begane grond en heeft bij de beide andere verdiepingen schijnvensters.

Overige traveeën bevatten vensters identiek aan die in de voorgevel, alleen de schuifvensters bij de begane grond zijn iets hoger.

adres : Velperbuitensingel 25
objectno.: 1.2
kad.aand.: 0534

VELPERBUITENSINGEL 25 (Muis Sacrum)

objectno.: 1.2
bouwjaar : 1887-1890
bouwstijl: neo-rennaissance
architect: M.W.Smijtink (Gemeentewerken Arnhem)

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische, stedenbouwkundige en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Gaaf voorbeeld neo-rennaissance gebouw; stedenbouwkundige dominant in singelstructuur; uniek qua functie en vorm; van groot plaatselijk belang als concertzaal Caecilia-concerten; belangrijke interieur-elementen.

beschrijving (25-10-'87)

Het bakstenen hoofdgebouw is opgetrokken uit vrijwel vierkante kruisvormige plattegrond en heeft twee bouwlagen en een steile, met grijze leien gedekt, afgeknot schilddak. Op iedere hoek een vierkante torenvormige bouwmassa met samengesteld dak waarop een ui.

Het hoofdgebouw heeft een aan de noordzijde ver uitstekende circelvormige uitbouw, de zogenaamde Rotonde (1940) met stenen balustrade waarop eenvoudige moderne bolvormige lampen.

De rode baksteen gevel is symmetrisch, met in het midden een grote stenen dakkapel met een open gemetseld front, bekroond door een halfrond fronton met rocaille. De gevel is horizontaal geleed door natuursteen banden en verticaal door blokjes en lisenen en wordt afgesloten door rijk geornamenteerde kroonlijst met medaillons met gebeeldhouwde koppen en wapenschilden, op gemetselde consoles die als bogen in de gevel overgaan.

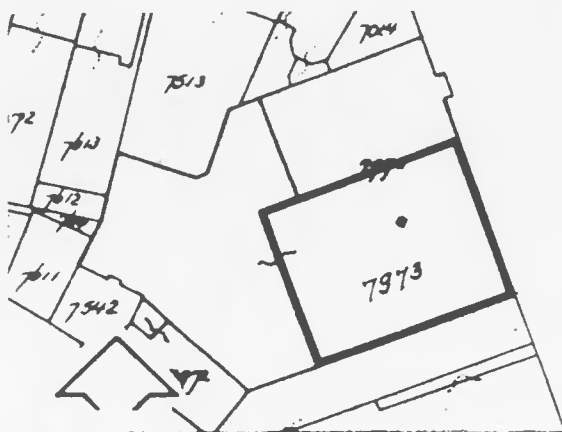
Aan de westzijde bevindt zich een uitgebouwde zij-ingang met bordes. Op de hoeken zijn driezijdig uitgebouwde torens aangebracht. De openingen in de gevels zijn rechthoekig beëindigd, met driehoekig fronton; of uitgevoerd als brede vensters met rondboogjes in licht rode baksteen met natuursteen sluitsteen.

Aan de zuidzijde is een recente uitbouw geplaatst.

Belangrijke elementen in het interieur zijn onder meer de concertzaal, de foyerruimte en het trappenhuis.

adres : Velperplein 9
objectno.: 1.6
kad.aand.: 07973

VELPER -

7069
PLEIN

schaal: 1:1000

VELPERPLEIN 9

objectno.: 1.6
bouwjaar : ca. 1870
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

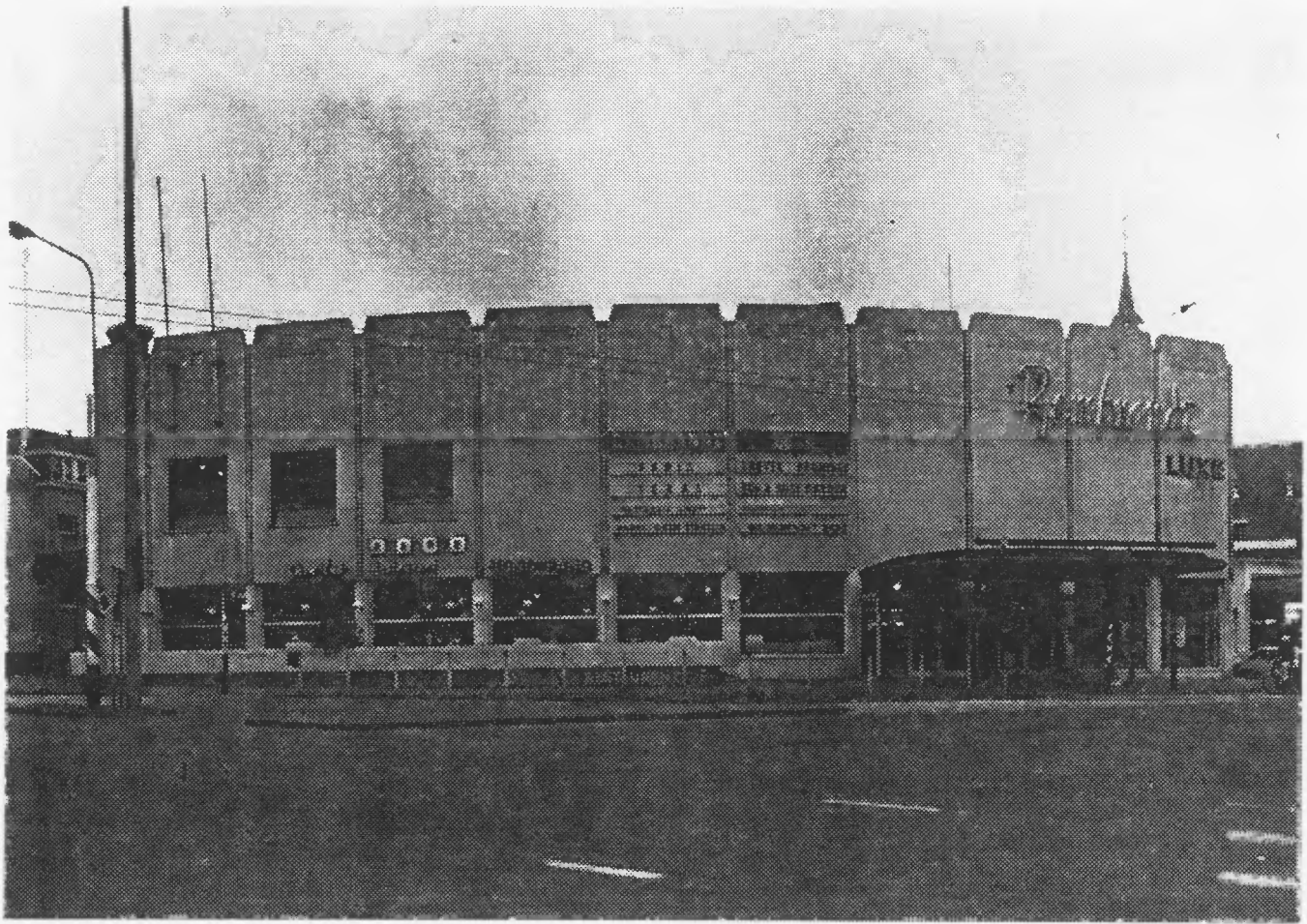
Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

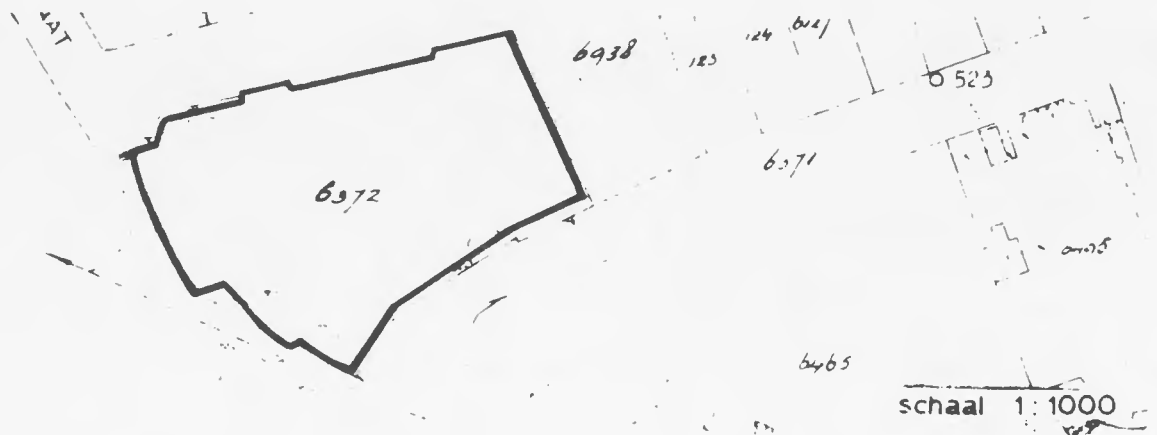
Gaaf voorbeeld van voornamelijk neo-classicistisch herenhuis; enig overgebleven herenhuis van de XIX singelbebouwing langs Velperplein; dominant oriëntatiepunt aan singel.

beschrijving (3-11-'87)

Op vierkante plattegrond opgetrokken herenhuis. Twee en een halve verdieping op souterrain, onder afgeplat schilddak met ongespleisterde schoorsteen. Symmetrische voorgevel, grijs-wit gepleisterd, vijf traveeën, hardstenen plint met souterrainvensters met tralieroosters. Verticale geleiding door: over volle hoogte risalerende hoeklisenen en middentravee. Rechte hardstenen trap in deze travee naar bel-étage met ingangspartij; dubbele groene cassette-deuren met half rond bovenlicht. Daarboven, op zware consoles, geel-wit houten balkon met balustrade, waaruit vlaggemast met oranje knop steekt. Gevel horizontaal geleed door profiellijst tussen bel-étage en bovenbouw; brede geprofileerde gootlijst waaronder tandlijst en gepleisterde vlakke ornamenten. Zware, rijk gesneden consoles in middentravee in paren gegroepeerd. Een enkele console boven iedere liseen. Schijnvoegen in pleisterwerk bij bel-étage en middenrisaliet. Venster op verdiepingen bekroond met getoogde profiellijst met zwaar geprofileerde kuiven. Onder de vensters bel-étage gesneden consoles. Alle vensters witgeschilderde schuiframen, oorspronkelijk waarschijnlijk t-ramen. Boven nog Franse blinden.

adres : Velperplein 10
objectno.: 1.4
kad.aand.: R6372

VELPERPLEIN 10 (Rembrandt-theater)

objectno.: 1.4
bouwjaar : ca. 1950
bouwstijl: nieuwe zakelijkheid
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

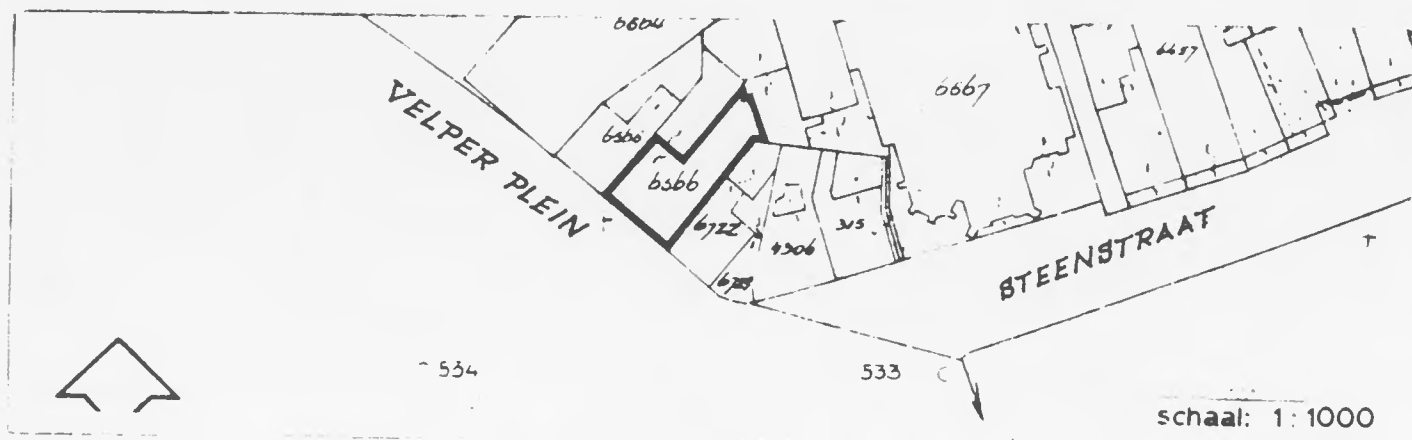
Unicum in deelgebied in functie en architectuur; grote dominant aan begin Jansbuitensingel en als hoekoplossing Velperplein/Apeldoornsestraat; goed voorbeeld na-oorlogse architectuur.

beschrijving (25-10-'87)

Op wigvormige plattegrond opgetrokken bioscoop met afgeronde gevel waarachter drie verdiepingen, onder plat dak. Gesloten asymmetrische voorgevel van elf traveeën. Travee een vormt ronde hoek, geaccentueerd door twee aan gevel bevestigde verticale vlaggemasten. Gevel opgebouwd uit vlakke ongekleurde beton/elementen die volle gebouwhoogte beslaan, boven de dakrand uitsteken en horizontaal beëindigd zijn, met afgeschuinde hoeken. In de tussenliggende "voegen" zijn hemelwaterafvoeren opgenomen. Panelen bij dakrand, om-en-om, versierd met strook waarin bas-reliëf. In travee twee tot en met zeven grote vierkante paneelbrede ongedeelde openingen met stalen vensters, hiervoor een verhoogd terras met witte betonnen omheining. Travee acht en negen bevat ingangen voor bioscoop, geaksentueerd door ver uitstekende afgeronde betonnen luifel op slanke rond kolommen. Op de gevel naam en reclames in neon-letters. In travee tien en elf uitstalkasten voor bioscoop-nieuws.

adres : Velperplein 19
objectno.: 1.104
kad.aand.: R6566

VELPERPLEIN 19

objectno.: 1.104
bouwjaar : ca. 1870
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn stede-
bouwkundige, architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Opvallende ligging in de noord-oostelijke gevelwand van het
Velperplein, vooral gezien vanaf Musis Sacrum en de Rogge-
straat; sobere evenwijdige neo-classicistische architectuur;
eerste pastorie van de St. Martinuskerk aan de Steenstraat.

beschrijving (29-3-'88)

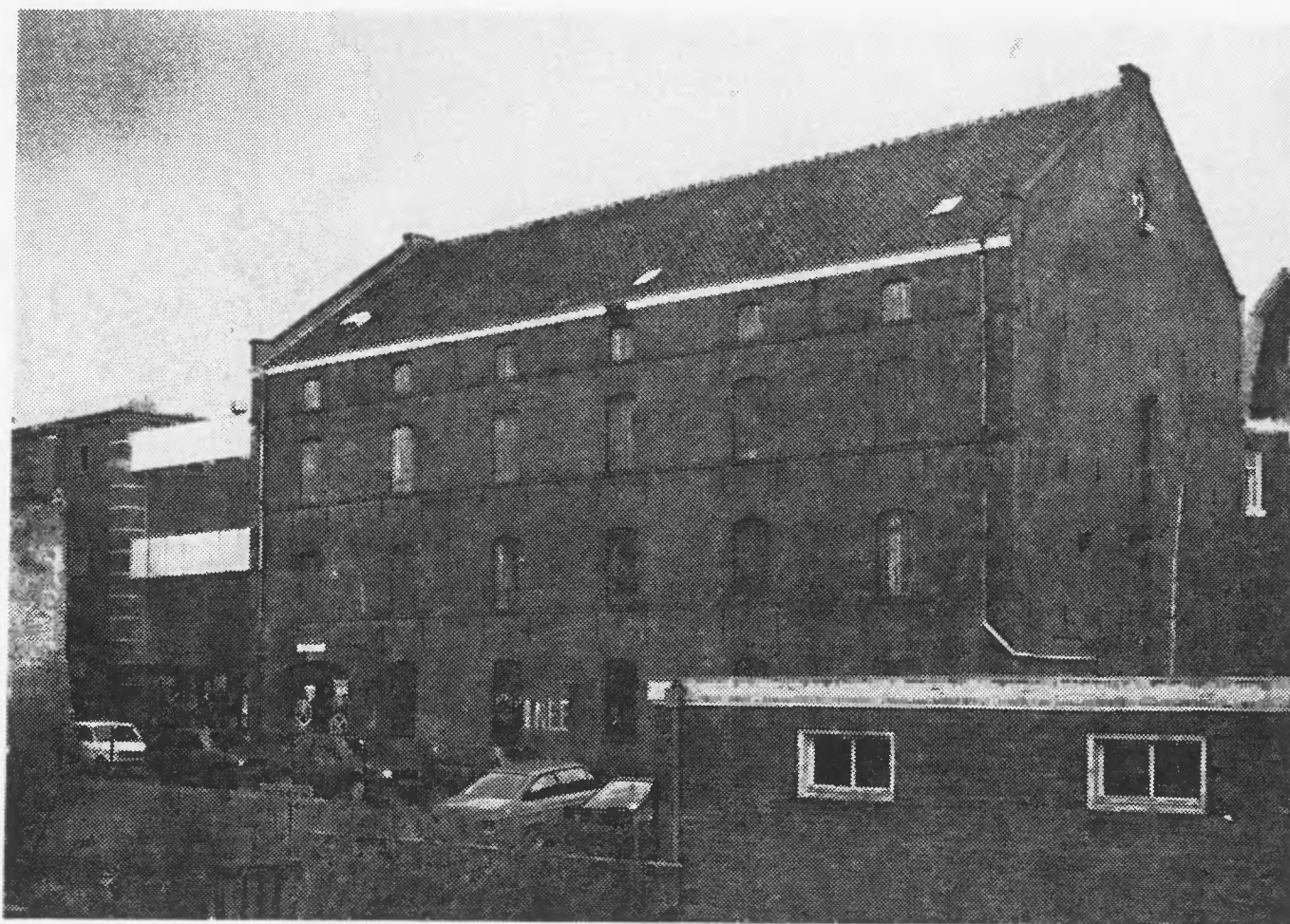
Woonhuis als deel vanaf rechthoekige plattegrond opgetrokken.
Souterrain, twee hoge en een lage verdieping onder een met
grijze en rode pannen gedekt schilddak.

De vlakke, symmetrische voorgevel is gepleisterd en donker-
grijs geschilderd en bestaat uit vijf traveeën. Een laag
hardstenen plint bevat de souterrainvensters. Afgesloten door
een brede kroonlijst met randlijst onder de goot, rustend op
hoge gesneden consoles. De gevel heeft smalle hoeklisenen.

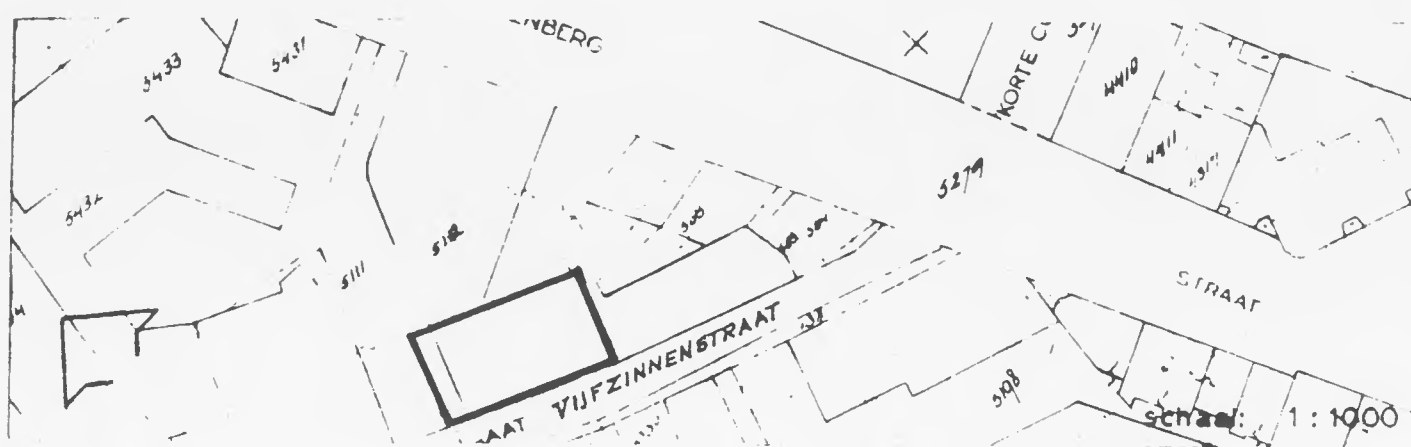
Iedere travee bevat een rechthoekig gesloten opening met
afgeronde bovenhoeken. T-raamindeling met brede middenspijl,
ook de bovenlichten hebben een middenspijltje. Alle houtwerk
is wit geschilderd.

In het midden de ingang met lage stoep van twee hardstenen
treden. Met oorspronkelijke blank gelakte voordeur met hoog
bovenlicht met dito indeling. Dit geheel wordt omvat door
een brede geprofileerde houten lijst.

Boven de ingang een opening met een Frans balkon met hekwerk
van recente datum. De Franse deuren worden omgeven door een
omlijsting die door een tafelement opgesneden consoles wordt
bekroond.

adres : Vijfzinnenstraat 16
objectno.: 1.34
kad.aand.: P5112

VIJFZINNENSTRAAT 16

objectno.: 1.34
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl:
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn stede-
bouwkundige en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Volledig gaaf, groot pakhuis; oorspronkelijk behorende bij de
tabakshandel Frowein (zie objectno. 1.36); enig overgebleven
pakhuis aan de Vijfzinnenstraat; sobere doelmatige baksteen-
architectuur; domoneert het straatbeeld; monument van bedrijf
en techniek, herinnert aan handel en nijverheid in het gebied
achter de haven.

beschrijving (8-12-'87)

Pakhuis dat oorspronkelijk behoorde - en aansluit - bij het
woonhuis van de Arnhemse tabakshandelaar Frowein, het pand
Bergstraat 8 (objectno. 1.36).

Hoog rechthoekig gebouw met vier verdiepingen, opgetrokken
uit rode baksteen, met topgevels die afgedekt zijn met een
rollaag. Het met pannen gedekte zadeldak heeft de nokrichting
evenwijdig aan de Vijfzinnenstraat.

Eenvoudige vlakke gevels, met een laag gecementeerd plint.

Houten bakgoot rustend op de muur.

Tussen de verdiepingen bakstenen waterslaglijsten uitgevoerd
als rollaag, die tevens dienst doet als onderdorpel van de
laadopeningen in de gevel.

Per verdieping een zestal laadopeningen, beëindigd met een
gemetselde strek. Op de begane grond vijf laadopeningen met
een brede poort aan de linkerzijde.

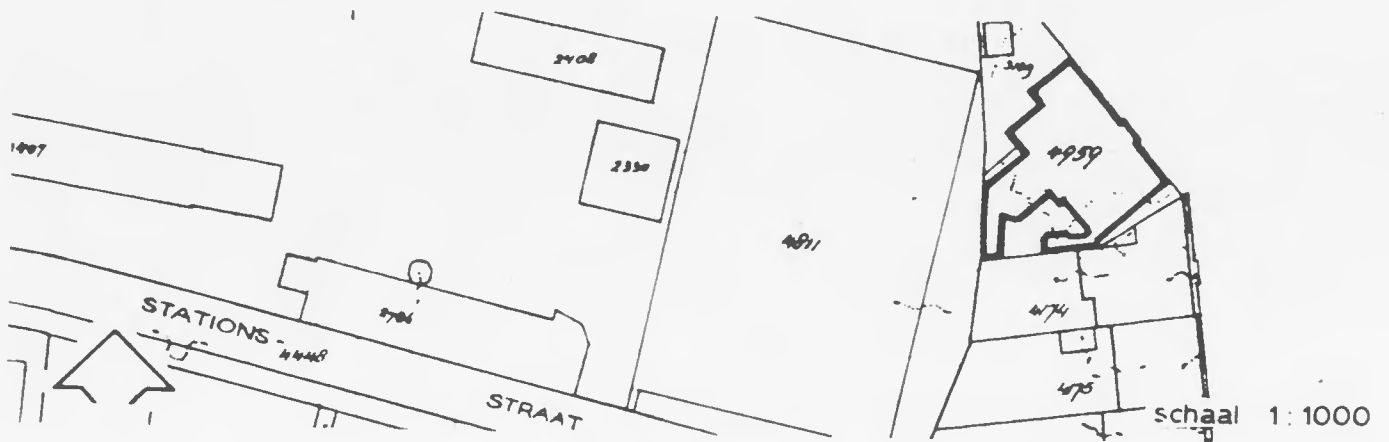
In de openingen groengeschilderde houten deuren. De laadope-
ningen in de derde bouwlaag zijn lager dan die van de overige
verdiepingen.

Reeksen eenvoudige ankers.

In de oostelijke topgevel een eenvoudig witgeschilderd giet-
ijzeren radvenster.

adres : Willemsplein 1
objectno.: 1.11
kad.aand.: P4959

WILLEMSPLEIN 1 (Willem I)

objectno.: 1.11
bouwjaar : 1880
bouwstijl: eclecticisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedeboekkundige waarde.

toelichting

Goed voorbeeld eclecticisme architectuur; sterk bepalend voor het XIXd-eeuwse karakter van het Willemsplein.

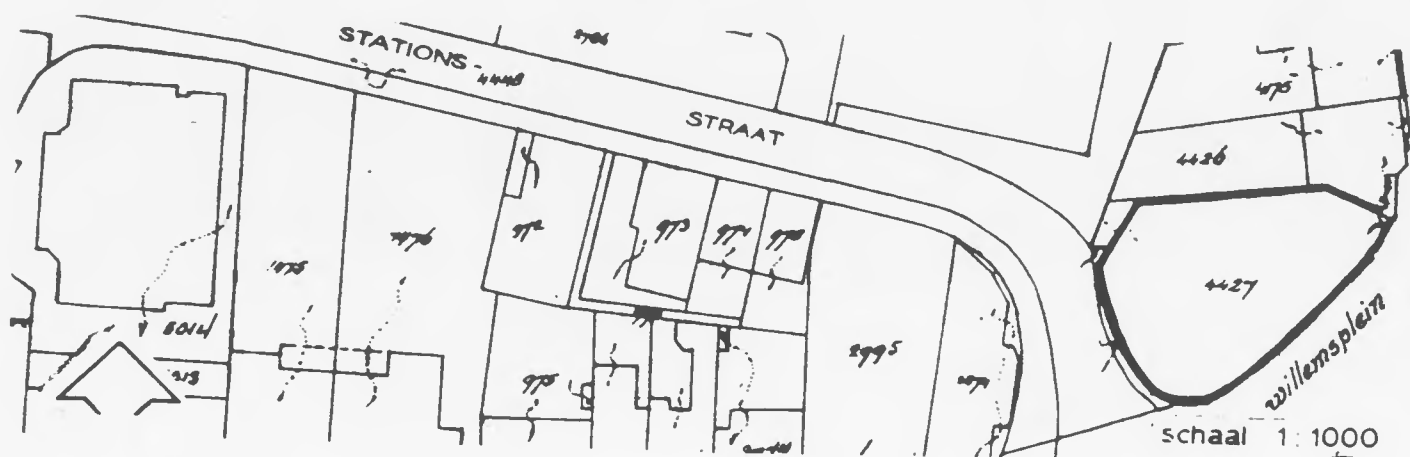
beschrijving (23-11-'87)

Uit rechthoekige plattegrond opgetrokken vrijstaand herenhuis, twee bouwlagen met attiekverdieping onder een afgeplat schilddak, nok-richting evenwijdig aan de straat, gedekt met grijze pannen.

Brede voorgevel van rode baksteen, vijf traveeën breed en symmetrisch beëindigd door een gootlijst waarboven een attiek waarin smalle liggende rechthoekige vensters zijn opgenomen. Vertikale geleiding door tot de kroonlijst lopende witgepleisterde hoeklisenen, gedeeld bij de verdieping; door gestucte lisenen aan weerszijden van de middenpartij. Middelste travee bevat ingangspartij bestaande uit een inpandige bordestrap opgenomen in het hoge plint, daarboven een plaatvormige natuurstenen bekroning op fraai bewerkte natuurstenen consoles; oorspronkelijk een balkon; daarboven een brede stenen dakkapel driehoekig afgesloten, bekroond met een obelisk. In de gevel een boogvormig veld met een gelijkvormig gesloten venster. Iedere travee bevat een opening met een groengeschilderd venster, op begane grond afgesloten door een Tudor-achtige stucwerklijst en op de verdieping omringd met een brede geprofileerde lijst die eindigt op de hardstenen vensterbank. Aan de rechterzijde van het gebouw een verstorende blinde bakstenen aanbouw.

adres : Willemsplein 5-6-6^a /hoek Oude Stationsstraat
objectno.: 1.13
kad.aand.: P4427

WILLEMSPLEIN 5-6-6A/HOEK OUDE STATIONSSTRAAT
(Nederlanden van 1845)

objectno.: 1.13
bouwjaar : 1938
bouwstijl: Nieuwe Zakelijkheid (Dudok 5e periode)
architect: W.M. Dudok (1884-1974)

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Architectonisch belangrijk voorbeeld van landelijk bekend architect; unieke verschijningsvorm; stedenbouwkundig dominant vanuit Jansstraat, Willemsplein en gezien vanaf Janssingels.

beschrijving (30-11-'87)

Groot rechthoekig bouwblok met plat dak met aan de rechterzijde een boven het dak uitkomend trappenhuis met plat dak en een halfronde geheel beglaasde gevel. Voorgevel is horizontaal van opzet en bestaat uit een hoog plint, met zwarte gepolijste natuursteen platen bekleed, waarin de begane grond- bouwlaag is opgenomen. Aan weerszijden van iets terugliggende grote stalen vensters een ingang; aan de rechterzijde een ingang met inpandige trap als goedereningang. Plint bekroond door een veruitstekende vlakke betonnen luifel. Gevel hierboven is vlak, bekleed met gele geglazuurde tegels en bevat een hoge verdieping met gelijkvormige verdiepinghoge in grote vakken gedeelde openingen, met iets teruggelegen stalen kozijnen. De drie hierboven gelegen verdiepingen zijn identiek en hebben een geringere hoogte dan de beide onderste verdiepingen. Sterke horizontale geleiding door toepassing van lange reeksen gelijkvormige rechthoekige openingen met witgeschilderde stalen kozijnen. Zeer belangrijk contrast met de zeer strakke gevelindeling is de aanwezigheid van drie dominante volgroeide platanen in het plantsoen voor het gebouw.

adres : Willemsplein 7-8-9/Oude Stationsstraat
objectno.: 1.15
kad.aand.: P2874

WILLEMSPLEIN 7-8-9/ OUDE STATIONSSTRAAT 1

objectno.: 1.15
bouwjaar : ca. 1880
bouwstijl: eclecticisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Belangrijke hoekbeëindiging Willemsplein/Oude Stationsstraat; afsluiting gevelwand Willemsplein aan de; gaaf voorbeeld eclecticisme; winkelpui is, ondanks gewijzigde indeling, intact.

beschrijving (30-11-'87)

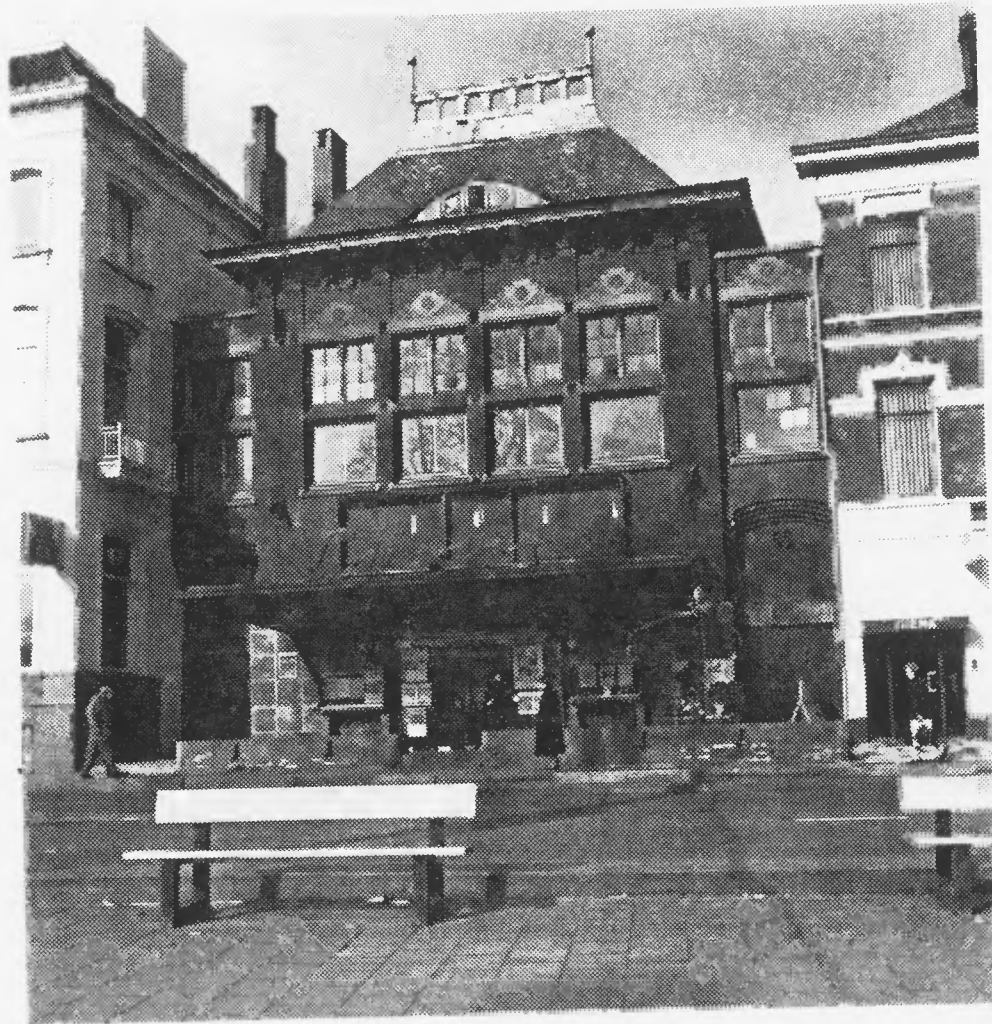
Bouwblok met winkel-woonhuispanden gelegen op de hoek van het Willemsplein en de Oude Stationsstraat.

Vanuit een rechthoekige plattegrond met afgeschuinde hoeken in rode baksteen opgetrokken gebouw, van drie bouwlagen, onder een afgeplat samengesteld en met pannen gedekt dak. Boven de schuine hoeken een hoge houten dakkapel met driehoekig fronton.

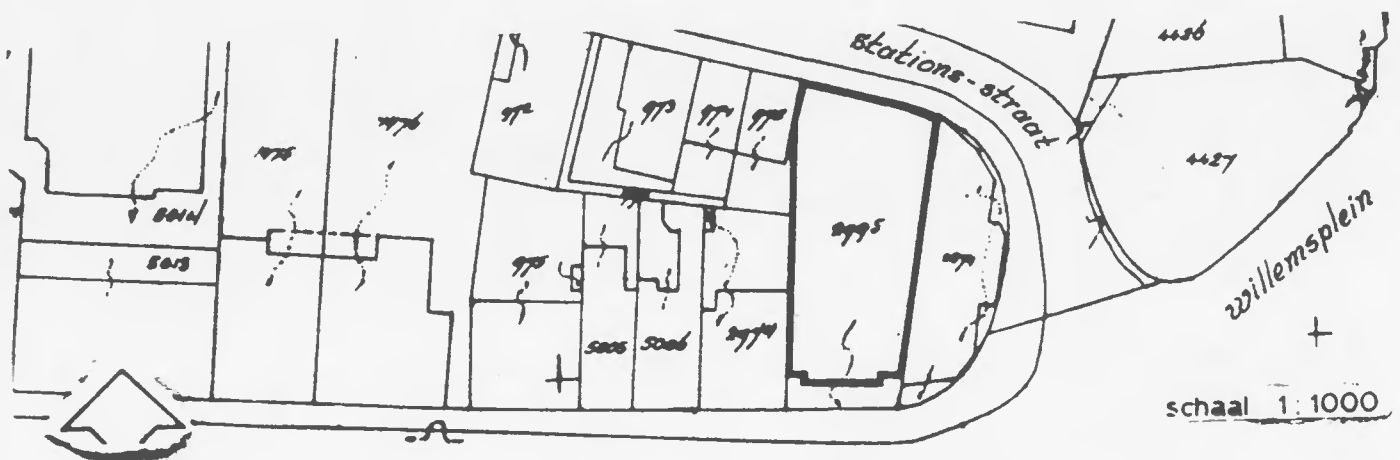
De symmetrische gevel verkrijgt een horizontale geleiding door: de uitvoering van de begane grond, de winkelverdieping, als een hoog geel-wit geschilderd plint, doorlopende dubbele waterslaglijsten onder de vensters; een geprofileerde cordonlijst die vensters bij wisseldorpels onderling verbindt; brede uitspringende sober geprofileerd wit en groen geschilderde gootlijst. Vertikale geleiding door: brede witgepleisterde hoeklisenen met een blokindeling.

Boven de ingangen in de schuine hoektraveeën balkons met oorspronkelijk hekwerk. Ver naar voren springende, vier traveeën brede, middenpartij met op de verdieping een breed balkon waarop Franse deuren uitkomen, afgesloten door gekoppelde geprofileerde rondbogen met sluitsteen. Openingen: begane grond rechthoekig gesloten winkelpuien; eerste verdieping rechthoekig gesloten met brede gestucte band een gesneden sluitsteen; tweede verdieping rechthoekig gesloten met tafelement waarin filigrainversiering, aansluitend op de kroonlijst.

Bijzonder rijk zijn de vensters in de afgeschuinde hoeken: bij de eerste verdieping twee met rondboog vensters afgesloten Franse deuren, terugliggend in een brede geprofileerde rondboog. Dit geheel gaat over in de raampartij op de tweede verdieping, met een brede rechtgesloten opening, met tafelement waarin filigrainversiering, boven een sierlijke slanke kolonnet met gesneden kapiteeltje. De vensters hebben oorspronkelijk een t-indeling gekend. Kozijnen zijn geel-wit geschilderd en het raamhout groen.

adres : Willemsplein 10
objectno.: 1.16
kad.aand.: P2995

WILLEMSPLEIN 10 (Luxor)

objectno.: 1.16
bouwjaar : 1915
bouwstijl: Art Deco
architect: W. Diehl (1876-1956)

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Contrasterend onderdeel van belangrijke classicistische gevelwand; voorbeeld van soort Art Deco, c.q. eigen stijl van plaatselijk bekende architect; uniek gebouw met bijzondere detaillering en ornamentering.

beschrijving (30-11-'87)

Bioscoopgebouw vanuit een rechthoekige plattegrond opgetrokken in rode baksteen. Twee hoge bouwlagen onder een hoog afgeplat schilddak, in Maasdekking gedekt met grijze leien. De voorgevel is vier traveeën breed en symmetrisch van opzet. In het midden de ingang onder een ver uitstekende brede houten luifel. Beide zijn van later datum (ca. 1950). Op de luifel de naam "Luxor" in neonletters.

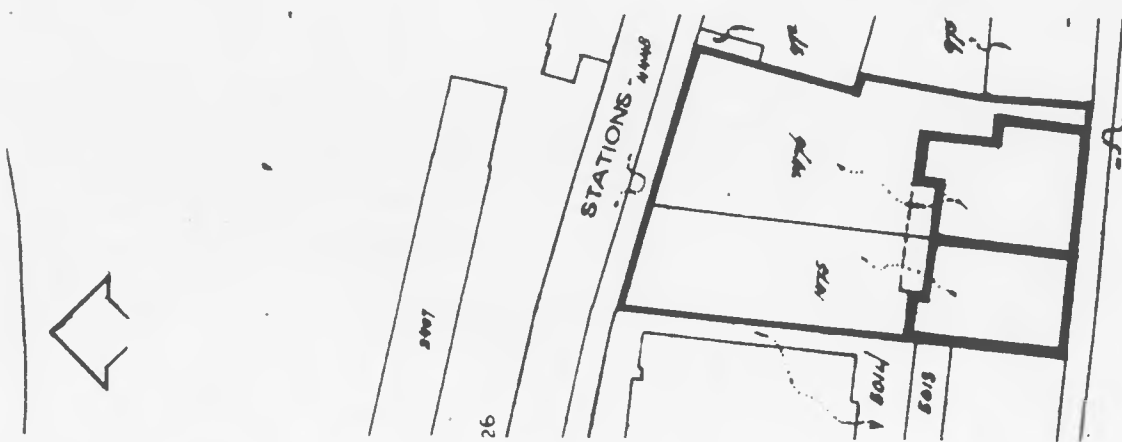
De verdieping bevat vier hoge rechthoekig gesloten openingen, in het midden gedeeld door een zwaar uitgevoerd, bij de oplegging versierd met terracotta-blokjes. De bovenste helft van de vensters bevat een twee-deling met zes-ruits ramen. Iedere opening wordt afgesloten door een brede latei met daarboven een rijke driehoekige reliëfversiering in terracotta.

De vensteropeningen worden onderling gescheiden door smalle penanten die overgaat in een gemetselde consoles als dragers van de veruitkragende sobere gootlijst. Hierboven een brede in het dakvlak opgenomen ovaalvormige met zink beklede dakkapel. Het dakvlak wordt bekroond door een hoge balustrade waarin boogopeningen, met met zink beklede rondboogopeningen en aan weerszijden een stijl bekroond door een bal.

Het hoofdgebouw wordt geflankeerd door plat afgedekte twee verdieping hoge aanbouwen van één travee breed waarin de zijingangen, opgenomen in een terugspringend gevelveld. Het bovengelegen venster is identiek aan de vensters van het hoofdgebouw.

adres : Willemsplein 20-21
objectno.: 1.17
kad.aand.: P1475/P1476

schaal 1:1000

WILLEMSPLEIN 20-21

objectno.: 1.17
bouwjaar : ca. 1880
bouwstijl: eclecticisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Dominante afsluiting van het Nieuwe Plein aan de noordzijde; sobere statige eclectische architectuur; bijzonder zijn de boven elkaar gelegen brede balkons.

beschrijving (30-11-'87)

Statig herenhuis in rij, met een soutterrain, één hoge en twee lagere verdiepingen, opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond, onder een hoog afgeknot schilddak gedekt met grijze Hollandse pannen.

De asymmetrische voorgevel is gestuct, grijs-wit geschilderd en opgetrokken op een hoog hardstenen plint.

Aan de linkerzijde van de hoofdmassa een plat afgedekt bouwvolume van drie bouwlagen. Hier bevindt zich een inpan-dige trap naar de bel-étage.

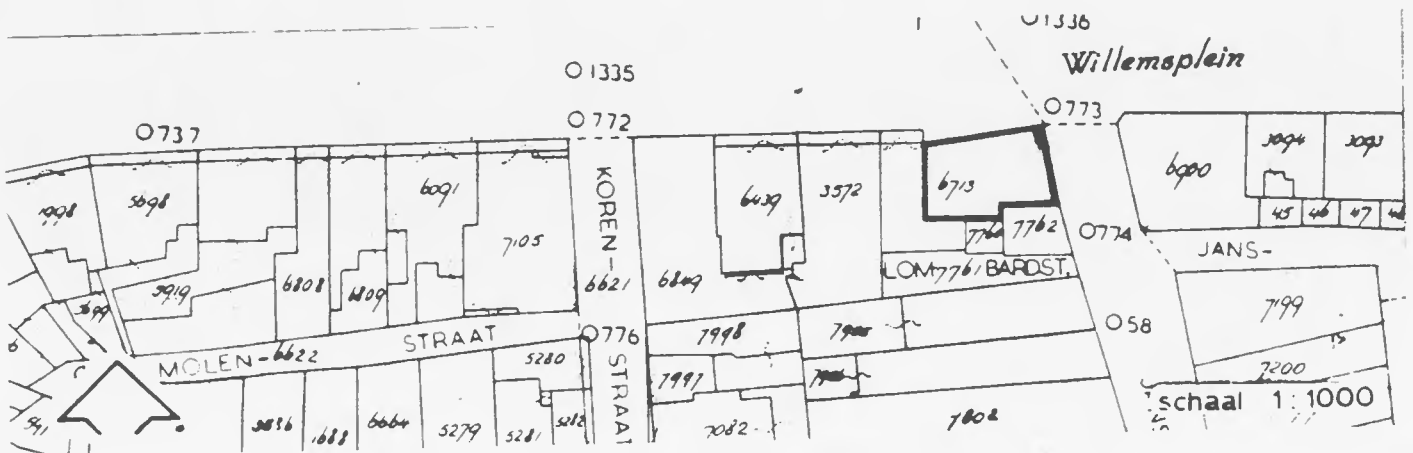
Aan de rechterzijde een lage aanbouw met eveneens een inpan-dige trap naar ingangsportaal; hierboven een stenen balustrade met op de hoeken sier.

De voorgevel van het hoofdgebouw bestaat uit vier brede traveeën waarin telkens twee vensters. Tussen de traveeën smalle lisenen. De beide aanbouwen en de meest rechtse travee springen zover naar voren dat boven de balustrades van de boven elkaar gelegen over drie traveeën doorlopende balkons in hetzelfde vlak liggen. Het bovenste balkon wordt ondersteund door twee muurvlakken met daar tegenaan geplaatste halfzuiltjes. Beide balkons hebben stenen balustrades met ronde balusters. De halfzuiltjes en de balusters zijn bruin geschilderd. Alle vensteropeningen zijn rechthoekig gesloten en worden in het gevelvlak bekroond door een gebogen geprofileerde stucwerk lijst.

De vensters van de bovenste verdieping hebben uitstekende hardstenen vensterbanken gedragen door consoles. De oorspronkelijke houten kozijnen zijn vervangen door aluminium kozijnen. De t-raamindelingen zijn verdwenen.

adres : Willemsplein 38
 objectno.: 1.14
 kad.aand.: 06713

WILLEMSPLEIN 38 (Riche National)

objectno.: 1.14
bouwjaar : ca. 1870
bouwstijl: neo-classicisme
architect:

motivering

Object van belang voor de gemeente Anhem wegens zijn stede-
bouwkundige en (cultuur)historische waarde.

toelichting

Belangrijk als onderdeel van de zuidelijkge gevelwand van het
Willemsplein; bovenpui nog redelijk gaaf voorbeeld van neo-
classicisme; onderpui drastisch gewijzigd; vooral van belang
wegens de rol die dit gebouw in het verleden in het sociale
leven van Arnhem heeft gespeeld.

beschrijving (3-11-'87)

Gepleisterd hoekpand, opgetrokken vanuit een rechthoekige
plattegrond. Twee bouwlagen onder een met pannen gedekt af-
geknot schilddak. De voorgevel is symmetrisch van opzet en
vijf traveeën breed. Een risalerende middenpartij van drie
traveeën. Horizontale geleiding ontstaat door een over de
volle gevelbreedte doorlopend balkon met balustrade, onder-
steund door zware fraai geprofileerde consoles en door een
brede profielband met Grieks meandermotief en een zware
kroonlijst.

De rustica onderbouw heeft zijn oorspronkelijke travee-inde-
ling verloren en bestaat uit drie traveeën waarvan de mid-
delste korrespondeert met de breedte van de er boven gelegen
middenpartij.

Bij de begane grond rechthoekig gesloten openingen. De ver-
dieping heeft een middenpartij van drie traveeën. Vier slanke
gecannelerde Korinthische zuilen op met bladmotief versierde
basementen; hoofdgestel bekroond met fronton waarop oorspron-
kelijk een palmet. Het fries, in drie vlakken, is versierd
met festoenen. Tussen de zuilen drie vensters, afgesloten
door rondbogen.

De middenpartij wordt geflankeerd door muurvelden met een
rechthoekig gesloten opening, waarboven een gezwenkte bekro-
ning met een oeil-de-boeuf. Hoeken beëindigd met dubbele
gecannelerde Ionische pilasters, waarboven- inmiddels ver-
dwenen-hoekversieringen.

4.2. Voor te dragen als gemeentelijk beschermd stadsgezicht

Het grootste gedeelte van het voorgestelde gemeentelijk beschermd stadsgezicht werd, enkele jaren geleden reeds, aangegeven op de overzichtskaart van de te inventariseren voorlopig aangewezen gevoelige gebieden.

In het voorliggende voorstel wordt de status van voorlopig aangewezen gevoelig gebied gewijzigd in een daadwerkelijk te beschermen gebied met de status van gemeentelijk beschermd stadsgezicht.

De voornaamste kenmerken van het te beschermen gebied worden beschreven.

Hierbij worden straten met een oriëntatie oost-west, zoveel mogelijk, beschreven kijkend in oostelijke richting.

De straten met een oriëntatie noord-zuid worden, zoveel mogelijk, beschreven kijkend in noordelijke richting.

Eusebiusbuitensingel in noordelijke richting gezien

no. 40 t/m 33

Gevelrij vanaf de Boulevard Heuvelink gezien in noordelijke richting.

Aaneengesloten rij van herenhuizen uit de periode XIXd. Twee verdiepingen hoog, of twee verdiepingen met een mezzanino. Hierdoor ontstaan wisselende hoogten. De gevels zijn gepleisterd en in blonde tinten gesausd. Karakteristiek zijn de balkons met gietijzeren hekwerken. Eén enkel woonhuis heeft de oorspronkelijke groengeschilderde Franse blinden behouden. Dit huis domineert de gehele rij. De eerste huizen hebben een royale breedte van vier traveeën, meer noordelijk worden de gevels een travee minder breed. Vrijwel alle gevels hebben een hardstenen plint. Opvallend in deze gevelrij is het hoge schoolgebouw dat is gebouwd in een afwijkende bouwwijze; het is veel hoger dan de overige gebouwen en daarbij opgetrokken in een rode, ongesausde, baksteen. Na dit laat negentiende-eeuwse gebouw gaat de gevelrij over in panden uit de wederopbouwperiode, waarvan enkelen met plat dak. De zeer sterk wisselende gevelhoogte, draagt bij tot een uitermate rommelig straatbeeld. Slechts de blonde gevel kleur houdt dit gedeelte van de gevelrij visueel nog enigszins bijeen.

Een brede geasfalteerde weg met een trottoir voor de gevels langs scheidt een grote afstand tussen het vlakke, brede plantsoen. In dit plantsoen herinneren enkele recent aangeplante boompjes aan de vroegere aanleg. Door de grote afstand tussen de oostelijke en westelijke gevelwand is van een directe visuele relatie geen sprake meer.

no. 10 t/m 16

Enigszins verloren, maar toch nog redelijk gave rij van vier woonhuizen. Het hoekpand, met de afgeschuinde gevel, vormt de overgang van het -reeds voorgestelde beschermde stadsgezicht Deelgebied 3 (Spijkerwartier en omgeving) naar het onderhavige stadsgezicht. De Parkstraat en de Singelstraat komen op dit punt samen bij de Eusebiusbuitensingel. De panden zijn tweeënhalve, of drie, verdiepingen hoog. Schilddaken gedekt met pannen. Geçementeerde, of gepleisterde en lichtgekleurde, gevels. Kleine balkons. Ook hier, voor de gevels langs, een

brede steenvlakte, alvorens het plantsoen begint. Aardig doorkijkje naar de Parkstraat.

no. 1 t/m 9

Verreweg de meest dominante gevelwand langs de Arnhemse singels. Rij van hoge, wit gepleisterde herenhuizen met hoge schilddaken. Alle panden zijn vier traveeën breed. Opmerkelijk veel panden nog met de authentieke Franse blinden. Bijzonder gaaf beeld. Elk afzonderlijk herenhuis geniet reeds bescherming als rijksmonument. Coulisserie voor de brede singelaanleg in landschapsstijl; vlakke gazons, slingerende paden, waterpartijen en hoge bomen.

Velperbuitensingel in noordelijke richting gezien

no. 13 t/m 21a en Spijkerstraat no. 1

Nog herkenbare, doch weinig sprekende en gave gevelrij. Gelegen aan een brede stenige vlakte, ingericht met parkeerplaatsen.

Van de oorspronkelijke plantsoenaanleg is niets overgebleven. Hoge aaneengesloten gevelrij, witgepleisterde woonhuizen. Veel dakkapellen. De gevels zijn hier overwegend drie traveeën breed. Enkele zeer verstorende panden en de gehavende onderpuien van de overige panden hebben de oorspronkelijke kwaliteit volkomen te niet gedaan.

De twee meest zuidelijk gelegen panden, vanaf de hoek van de Spijkerstraat, kunnen beeldbepalend worden genoemd. Het tweede is een opmerkelijk hoog woonhuis met in de rij afwijkende, toegepaste baksteen ornamentiek en brede houten erker (obj.no. 1.1).

Musis Sacrum

Op het punt waar de Steenstraat en de wegen van Jansbuitensingel en Jansbuitensingel en de Velperbinnen- en buitensingel elkaar ontmoeten ligt, als het ware op een stenen plateau, het gebouw Musis Sacrum (obj.no. 1.2). Dit gebouw is in dit gebied het laatste restant van de negentiende-eeuwse opzet. Het ervoor gelegen Velperplein-plantsoen is veranderd in een gazon met een groep grote bomen, als een eiland gelegen in de stenige verkeerswoestenij. De koppeling tussen dit gebied, Musis Sacrum en de singels is structureel verbroken doordat in de richting van de openbare ruimte de oorspronkelijke groenstructuur volledig is verdwenen. Van een gordel van singels en plantsoenen rond het hart van de stad, de oude binnenstad, is hier geenszins sprake meer.

Velperbinnensingel in noordelijke richting gezien

no. 2 t/m 9 / Nieuwstad no. 70

Volledig gave laat negentiende-eeuwse gevelrij. Dit is de enige gesloten gevelwand die nog als coulisserie voor de negentiende-eeuwse singelaanleg dient. Gepleisterde, in blonde tinten gesausde, woonhuizen (obj.no. 1.105, 1.3, 1.106, 1.107 en 1.109). Drie verdiepingen hoog met afgeplatte en voornamelijk met pannen gedekte schilddaken. Ook hier de karakteristieke balkons. Weinig uitgesproken ornamentiek. Ieder woonhuis heeft zijn eigen verschijningsvorm door de keuze van een ornamentiek of kleur iets afwijkend van die van de belendende

panden, stuk voor stuk waardevolle panden. In de zijstraten van de singel staan panden die het wezen van de binnenstad van Arnhem laten zien. Dit zijn winkel-woonhuizen met veel minder allure en een veel eenvoudiger, minder stedelijk karakter.

Ook hier is de visuele relatie met de singelaanleg verbroken door de brede verkeersweg tussen de panden en het plantsoen.

Nieuwstad gezien in westelijke richting no. 70 t/m 60

Waardevolle gevelrij, gelegen achter de singelbebouwing. Veelal oudere panden met een laat negentiende-eeuws geveltje of onderpui. Twee sobere baksteengevels in felle kleuren gesausd. Eenvoudige laat negentiende-eeuwse houten winkelpuien (obj.no. 1.80, 1.81 en 1.82). Inleiding tot de oude binnenstad. Het geheel maakt nu een sterk verwaarloosde indruk, mede door de -vaak ongebruikte- bovenverdiepingen. Aan de overzijde van deze gevelwand een kaalslag gebied.

Koningsplein gezien in westelijke richting no. 4 t/m 7 / Velperbinnensingel no.9

Rij vermoedelijk oudere panden met eenvoudige bakstenen lijstgevels. Zeer harmonieus geheel. Net als bij Nieuwstad vormt de gevelwand de visuele entree tot de binnenstad. De zijgevel van het herenhuis aan de Velperbinnensingel speelt ruimtelijk een belangrijke rol.

Velperplein in noordelijke richting gezien no. 17 t/m 21 en Steenstraat no 1 t/m 5

Gebogen gevelrij met tweeënhalve verdieping hoge woonhuizen. Deze eenvoudige laat negentiende-eeuwse panden, vormen de afsluiting van het Velperplein aan de noord-oost zijde en de overgang van Velperplein naar de Steenstraat met de St. Martinuskerk.

Deze individueel gezien weinig indrukwekkende woonhuizen vormen tesamen een waardevolle reeks. Opvallend gaaf hierin is de voormalige pastorie van de St. Martinuskerk (obj.no. 1.104). Ook hier een drukke verkeersweg voor de gevels langs. Op enkele recent aangeplante boompjes na, is geen openbaar groen in de buurt van deze huizen aanwezig. Aan de overzijde het reeds vermelde Velperpleinplantsoen met enkele zeer dominante bomen. Dit gebied heeft zeer zeker de potentie tot een gave groene singelstructuur in zich behouden en zou, met veel zorg, weer in ere kunnen worden hersteld.

Rembrandttheater

De overgang tussen de Janssingels en het Velperplein wordt ruimtelijk gezien nog gevormd door de gekromde gevel van het Rembrandttheater (obj.no. 1.4), gelegen op de hoek van de Apeldoornsestraat en door de noord-oostelijke kant van het Velperplein. Van de oorspronkelijke singelaanleg resteert weinig meer dan een vlak plantsoen met enige desolate lage beplanting.

Apeldoornsestraat gezien in noordelijke richting
no. 4 t/m 16

Deze drie gepleisterde woonhuizen vormen het restant van wat eens de inleidende negentiende-eeuwse bebouwing van het Velperplein was. De sterk verbouwde panden staan nu enigszins verloren te midden van een drastisch en in hoog tempo gewijzigde omgeving.

Na een open ruimte vormt een drietal woonhuizen het restant van de oostelijke straatwand van de Apeldoornsestraat. Redelijk gave en onopvallende, maar wel karakteristieke, bebouwing uit het einde van de vorige eeuw.

Apeldoornsepoort

Dit spoorwegviaduct (obj.no. 1.5) vormt aan de noordzijde de afsluiting van de Apeldoornsestraat. De grens van de singels en de doorgang naar de Transvaalbuurt, Sonsbeek en de gelijknamige stadswijk. Het is het enige spoorwegviaduct dat -vrijwel ongeschonden- is overgebleven.

Jansbinnensingel gezien in westelijke richting

Velperplein no. 9-9a / Jansbinnensingel no. 31 t/m 19a en
no. 15 t/m 8

Aaneengesloten gevelrij van hoge kantoorpanden uit de wederopbouwperiode. Bijzonder dominant aan de westzijde is het hoge XIXc wit gepleisterde herenhuis met de groen geschilderde Franse blinden (obj.no. 1.6). Te midden van vrijwel even hoge, maar plat afgedekte, panden.

Gevelrij buigt in westelijke richting af en vormt de overgang naar de Jansbinnensingel.

Deze gevelrij vormt, met de gevelwand ten westen van de Steenstraat en het Rembrandttheater samen, de ruimtelijke begrenzing van het Velperplein. De inrichting van de openbare ruimte is vlak, overwegend stenig en weinig sprekend.

Gesloten gevelwand bestaande uit voornamelijk winkel-woonhuizen gebouwd in de wederopbouwperiode. De schaal en ritmering van deze panden is enigszins aangepast aan de XIXc bebouwing die oorspronkelijk deze singels begrenste.

Sterk wisselende gevelhoogten. Na-oorlogse woonhuizen in rode baksteen wisselen de negentiende-eeuwse wit gepleisterde af.

Aan de overzijde een aaneengesloten hoge wand van na-oorlogse kantoorbebouwing. Aan deze kant een veel grootschaliger beeld, totaal afwijkend van de hiervoor genoemde kleinschalige panden.

De tussenliggende openbare ruimte heeft een gave rustige negentiende-eeuwse strakke symmetrische groenaanleg met beelden en fontein en rijen hoge bomen. De gevelrij eindigt bij het bankgebouw aan het Willemsplein waar weer een gave, maar totaal andere karakteristiek wordt aangetroffen.

Deze singelaanleg wordt ontsierd door de rijen vlaggemasten waaraan regelmatig vlaggen in zeer harde detonerende kleuren wapperen.

Enkele beeldbepalende panden (obj.no. 1.7 en 1.8). Overwegend twee verdiepingen hoog. Vier, soms vijf traveeën brede gevels met een kunstige, weinig in het oog springende architectuur. Belangrijk is het pand Jansbinnensingel no. 19a-20 (objectno. 1.9) op de oostelijke hoek van het steegje naar de Bastion-

De Zijpse "poort"

straat. Een groot hoog herenhuis, XIXc, met een attiekverdieping en een gepleisterde, lichtgrijs geschilderde gevel. Volledig gave onderpui. Karakteristiek is de teruggelegen hoge aanbouw met een grote boom er voor.

Verder in de richting van het Willemsplein enkele beeldbepalende panden, weliswaar nog met een redelijke negentiende-eeuwse verschijningsvorm, maar met deerlijk verminkte onderpuien.

Willemsplein gezien in noordelijke richting
no. 6 t/m 2

Op de overgang van de Janssingel naar het Willemsplein wordt het Willemsplein gedomineerd door het hoge voormalige bankgebouw van de verzekeringsmaatschappij Vesta (obj.no. 1.10), gebouwd door de Arnhemse architect W. Diehl. In bouwmassa, schaal, materiaalkeuze en ritmering volledig afwijkend van de bebouwing in de directe omgeving.

Ter linker zijde van deze kolos nog enkele "gewone" XIXc woonhuizen, die de inleiding zijn tot de "Zijpsepoort", het spoorwegviaduct dat de noordelijke grens van de singels en de doorgang naar de Burgemeesterswijk, Sonsbeek en de Transvaalbuurt vormt. Aan het eerste negentiende-eeuwse viaduct, met drie doorgangen, herinnert slechts een gevelsteen die op het huidige viaduct is aangebracht. De huidige "poort" is een ruimtelijk sterke afbakening van de Singels. De huidige "poort" zelf is een volledig ontmanteld restant van het tweede, verbrede, spoorwegviaduct.

Willemsplein gezien in westelijke richting
no. 1 t/m 5-6-6a / hoek Oude Stationsstraat

Deze gevelrij vormt de noord-westelijke begrenzing van het Willemsplein. Stuk voor stuk beeldbepalende bebouwing, waarvan een aantal van opmerkelijk hoge architectuur-historische kwaliteit.

Naast de in de bossage opgenomen bunker, staat het sociëteitsgebouw Willem I (obj.no. 1.11), in eclectische stijl gebouwd. Daarnaast drie hoge neo-classicistische woonhuizen (obj.no. 1.12) die -zeer beeldbepalend- de afsluiting van de Janssingels in westelijke richting vormen.

Links hiervan het ontwerp van architect W.M. Dudok, het gebouw "De Nederlanden van 1845". Dit zeer hoge gebouw, met uitgebouwde glazen trappenhuis, is een uitstekend voorbeeld van een toevoeging van nieuwe architectuur in een bestaande gevelrij. De kwaliteit van de gehele is zelfs verhoogd door deze dominante bouwmassa met zijn lichtgebogen, vlakke, betegelde gevel en zijn horizontaal gerichte reeks vensteropeningen. Het is te betreuren dat door de recente verbouwing de rankheid en transparantie van het ruimtelijk concept, door keuze van te brede kozijnen goeddeels verloren is gegaan.

no. 7 t/m 21

Vanaf de hoek van de Oude Stationsstraat tot aan de noordzijde van het Nieuwe Plein, treft men een in karakter sterk wisselende reeks gebouwen aan. Naast een groot bouwblok met XIXd winkel-woonhuizen in eclectische baksteen architectuur (obj.no. 1.15) staat het merkwaardige bioscoopgebouw Luxor

(objectno.1.16). Dit gebouw heeft een sobere gevel in rode baksteen met een bijzonder steile kap met lei-dekking. Het is gebouwd in Jugendstil-stijl met, althans in de bovenpui, rijke terracotta ornamentiek. Dit gebouw is, net als het hiervoor genoemde Vesta, van de hand van de Arnhemse bouwmeester W. Diehl, echter zo'n kleine twintig jaar eerder ontworpen. Hoewel de onderpui uitermate ernstig is verminkt en de onderhoudstoestand deplorabel is, bepaalt dit gebouw in belangrijke mate de kwaliteit van dit gebied.

Via een rij laat negentiende-eeuwse woonhuizen met talloze mede gewijzigde winkelpuien komen wij bij het Nieuwe Plein. Precies in de noord-zuid as van dit gedeelte van de negentiende-eeuwse singels ligt een groot sociëteitsgebouw met twee brede boven elkaar gelegen balkons (obj.no. 1.17). Dit pand ligt op de westelijke grens van het voorgestelde beschermd stadsgezicht.

Willemsplein gezien in westelijke richting
no. 44 t/m 38

De gevelwand aan de zuidzijde van het Willemsplein en een klein gedeelte van het Gele Rijdersplein, vormt een geheel van gebouwen uit diverse perioden en van verschillende stijlen.

Een schoolgebouw, een sociëteitsgebouw en vele kantoorgebouwen en winkelpanden geven een sterk wisselend totaal beeld.

De belangrijke en meest karakteristieke gebouwen genieten als rijksmonument bescherming. Naast het grote neo-classicistische gebouw met de beide frontons staat, op de hoek van de Jansstraat, een pand dat de overgang naar de binnenstad markeert (obj.no. 1.110). De sobere baksteen lijstgevel met afgeronde hoeken dateert uit XIXc en heeft een XIXd winkelpui. Samen met het tegenovergelegen voormalige sociëteitsgebouw Riche, of (vroeger) Riche National, vormt dit pand de afsluiting van de Jansstraat.

Het gebouw Riche (objectno. 1.14) is in eclectische stijl gebouwd en heeft een rijk geornamenteerde voorgevel. De onderpui heeft reeds voor de oorlog zijn oorspronkelijke indeling en daarmee de relatie met de bovenste helft van het gebouw verloren.

Het is te hopen dat de ornamenten die de kroonlijst hebben gesierd en die bij de recente renovatie van het dak zijn verwijderd weer zullen worden teruggebracht om een verdere verarming van dit eens zo rijk geornamenteerde gebouw te voorkomen.

no. 32 t/m 30 en no. 28-27

De gevelrij ten zuiden van het Willemsplein, in de richting van het Nieuwe Plein gezien, bestaat uit een aaneengesloten reeks sobere neo-classicistische woonhuis-winkelpanden. Overwegend drie bouwlagen onder een laag schilddak. Witte gepleisterde gevels met diverse aardige versieringen rond de vensteropeningen. De onderpuien hebben talloze wijzigingen ondergaan en geven een volledig versnipperd beeld. Bij het Nieuwe Plein buigt de gevelwand in zuidelijke richting af. Deze gevelrij vormt duidelijk zichtbaar het scherm, de coulisse, waarachter zich de oude binnenstad bevindt.

De "kleine" Eusebius

Willemsplein

Het Willemsplein zelf heeft weinig van de negentiende-eeuwse singelaanleg behouden. Enkele grote bomen staan op eilandjes van lage beplanting te midden van een stenig ingericht verkeersplein. Het totaal beeld is zeer rommelig door een volstrekt onoverzichtelijke plaatsing van het straatmeubilair. Belangrijke dominant is de grote boom die de Oude Stationsstraat afsluit.

Nieuwe Plein gezien in zuidelijke richting no. 36 t/m 22a

De oostelijke gevelwand van het Nieuwe Plein is, mede door het op enkele plaatsen wegvallen van de bebouwing een onsaamenhangend geheel geworden.

De oorspronkelijke XIXc bebouwing is nog wel aanwezig, maar in zeer verwaarloosde toestand. Enkele panden hebben tijdens de Tweede Wereldoorlog hun kappen verloren en tot op heden zijn deze niet teruggebracht.

Doordat de oprit naar de Nieuwe Rijnbrug zeer ver de stad in steekt, is vanaf de Rijn tot bijna aan het noordelijke einde van het Nieuwe Plein de ruimtelijke eenheid van de beide gevelwanden met een ertussen gelegen groenaanleg geheel verdwenen. Het enige overgebleven ruimtelijke houvast is het oriëntatiepunt dat de toren van de kleine of St. Eusebius, XIXd kerk vormt. Wanneer deze kerk verdwijnt, dan betekent dat de resten van de negentiende-eeuwse singel, de gordel rond de middeleeuwse binnenstad, als het ware, weer een stukje zal worden ingekort. Dan zal geen sprake meer zijn van een gordel, maar veeleer van een afgeknipt lint. Een drietal negentiende-eeuwse woonhuizen bij de kerk herinnert aan het oorspronkelijke karakter van de bebouwing.

Ook hier is de oorspronkelijke groenaanleg nog slechts in een uitgekleden vorm aanwezig. Een versnipperde legpuzzel van groenstukjes met enkele, ruimtelijk gezien zeer belangrijke, volwassen bomen.

4.3. Voor te dragen als gevoelig gebied

1. De reeds als voorlopig aangewezen gevoelige gebieden in dit deelgebied, zoals die zijn aangegeven op het overzicht uit de Atlassen "Singels en Rijnkade", en "Binnenstad 1" en "Binnenstad 2", en op de overzichtskaart van voorlopig aangewezen gevoelig gebieden.
2. Daar aan toe te voegen:
Het gebied omsloten door: aan de westzijde de lijn noord-zuid vanaf het Gemeentemuseum tot aan de Rijn; de Utrechtsestraat aan de noordzijde; de rivier de Rijn aan de zuidzijde; de Vijfzinnenstraat en de Wolvengang aan de oostzijde.
3. Daarvan te laten vervallen:
 - Het gebied omvattende:
 - * Oranjewachtstraat in oostelijke richting
 - * Rijnkade overgaand in de Nieuwe Rijnkade
 - * Airborneplein
 - * Eusebiusbinnensingel, ten zuiden van het Airborneplein
 - * Eusebiusbuitensingel, ten zuiden van het Airborneplein

voorlopig aangewezen
gevoelig gebied
singel - rijnkade

4.4. Lijst van beeldbepalende objecten, behorende bij de te beschermen gebieden.

Deze lijst bevat, als aanvulling op de bijgevoegde kaart, een overzicht van die panden die beschouwd kunnen worden als drager van de karakteristiek van het desbetreffende gebied. Op deze panden kunnen de subsidiemogelijkheden die de Monumentenverordening en Stadsvernieuwingsverordening bieden toegepast worden.

Enkele panden zijn dermate waardevol dat een beschrijving is opgenomen. In dit geval is echter het adres ook het objectnummer van de beschrijving aangegeven. Mogelijk zullen deze panden in een latere fase alsnog worden toegevoegd aan de lijst van gemeentelijke monumenten.

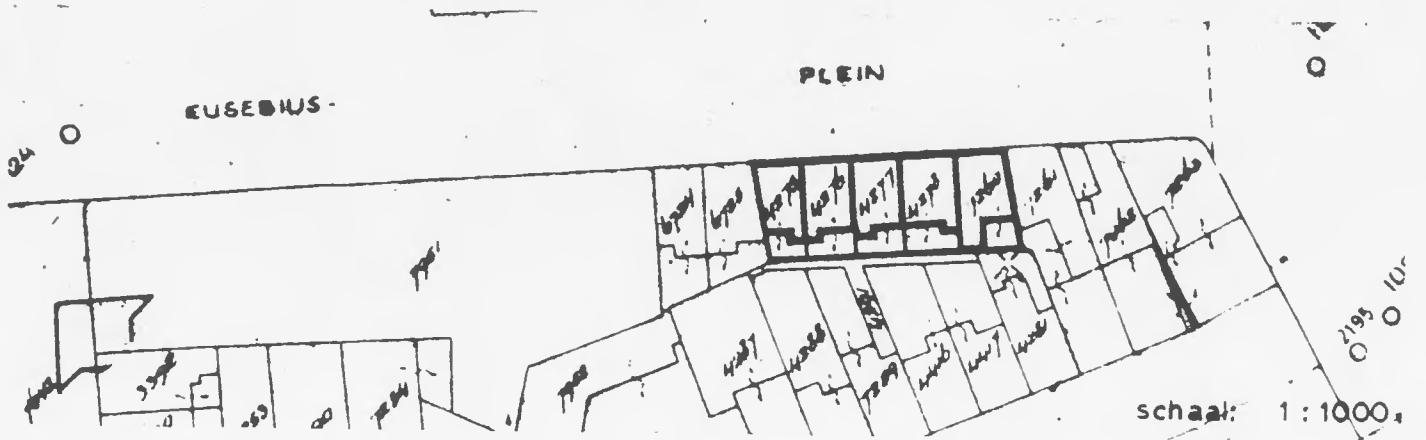
Lijst van beeldbepalende objecten

- Bergstraat 10-12
- Betuwestraat 1 t/m 4a
- " 10-11
- " 12-12a-13-14
- " 15-16
- Brugstraat 9 t/m 15
- Eusebiusplein 29 t/m 33 (objectno. 1.24)
- Jansbinnensingel 15 t/m 11
- " 18a-19
- " 22 (objectno. 1.8)
- " 23 (objectno. 1.7)
- " 26
- Jansbuitensingel 6 (alleen het XIX woonhuis)
- Koningsplein 4
- " 5
- " 6-7
- Nieuwe Plein 24-24a
- " 34
- " 36
- Nieuwstad 60 (objectno. 1.80)
- " 62 (objectno. 1.81)
- " 64-66 (objectno. 1.82)
- Nieuwstraat 56 t/m 64 (objectno. 1.102)
- Onderlangs 9 (objectno. 1.111)
- Renssenstraat 6-6a (objectno. 1.25)
- " 8-8a / Brugstraat 16 (objectno. 1.25a)
- " 13-13a
- Rijnkade 50
- " 51
- " 53
- " 63
- " 64
- " 65
- " 66
- " 84 t/m 93
- Roermondsplein 29-29a
- " 32 (objectno. 1.21)
- " 37-37a
- " 38 / Rijnkade 21

- Utrechtsestraat 61
- " 63
- " 65
- " 67
- " 79
- Velperbuitensingel 6-7
- " 20 (objectno. 1.1)
- " 21-21a / Spijkerstraat 1-1a
- Willemsplein (zonder no.) (Zijpsepoort)
- " 2-3-4 (objectno. 1.12)
- " 11
- " 17-18-19
- " 27
- " 28
- " 30
- " 31
- " 32

adres : Eusebiusplein 29 t/m 33
objectno.: 1.24
kad.aand.: 07260/04278/04277/04276/04275

EUSEBIUSPLEIN 29 T/M 33

objectno.:1.24
bouwjaar :ca. 1890
bouwstijl:neo-classicisme
architect:

toelichting

Voorbeeld van aantal woonhuizen achter één symmetrische neo-classicistisch voorgevel; bepalend voor het karakter in dit gebied; architectonische kwaliteit is matig.

beschrijving (3-12-'87)

Zes woonhuizen in een rij, vanaf een rechthoekige plattegrond opgetrokken. Souterrain, twee hoge bouwlagen onder een met rode Mulden pannen gedekt schilddak.

De vlakke voorgevel heeft een laag grijs gesausd plint waarin de souterrainvensters zijn opgenomen en een hoge eenvoudig geprofileerde kroonlijst.

De gevel is gepleisterd en in diverse tinten afgewerkt.

Op de hoeken gestucte lisenen.

In het midden van de gevel een risaliet met een breedte van drie traveeën, beëindigd door een brede hoge stenen dakkapel.

Aan weerszijden van de middenrisaliet een zijvleugel van zes traveeën met een symmetrische driedeling. De middelste twee traveeën vormen een risaliet met een breed portiek, gemarkeerd door schijnvoegen in de gevel. Inpandig bordes leidt naar twee voordeuren. Boven de ingang twee smalle, hoge schuifvensters. De risalieten worden versierd met eenvoudige getrokken stucwerklijsten.

In het dakvlak een dubbele -niet authentieke- dakkapel.

Iedere travee bevat een opening met een geprofileerde omlijsting met afgeronde hoeken. Hierin een hoog schuifvenster met brede middenspijl.

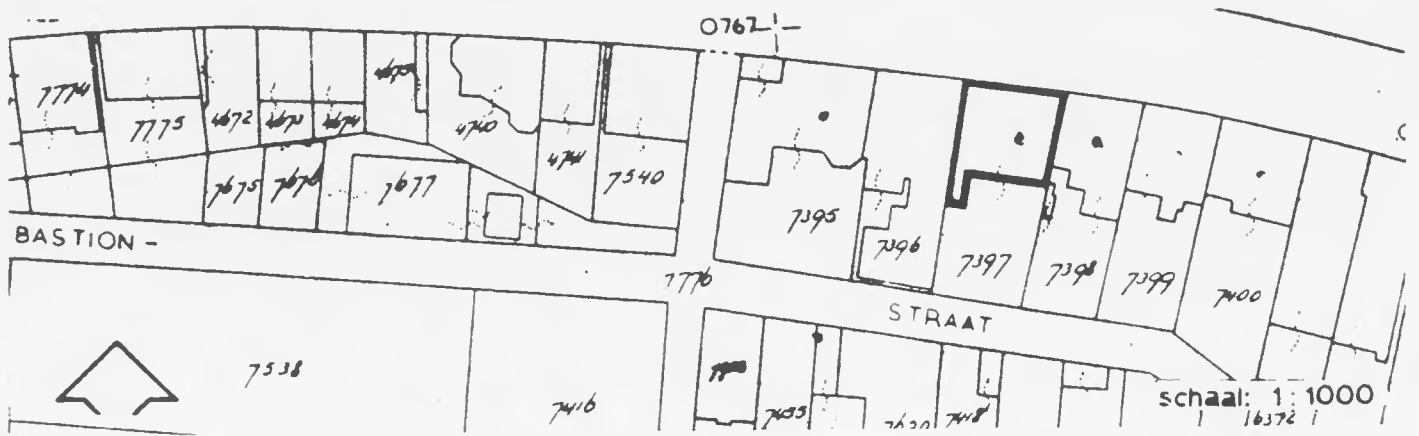
Aan weerszijden van de risaliet een balkon van twee traveeën, gedragen door drie zware gesneden consoles.

Bij de verdieping geven twee stoepdeuren toegang tot een balkon.

De buitenste twee vensters zijn bekroond met kuifornamenten.

adres : Jansbinnensingel 22
 objectno.: 1.8
 kad.aand.: 07397

JANSBINNENSINGEL 22

objectno.:1.8
bouwjaar :1945-1950
bouwstijl:wederopbouw
architect:

toelichting

Beeldbepalend onderdeel van de gevelwand van de Janssingel; redelijk voorbeeld van Wederopbouw-architectuur; samen met no. 23 (objectno. 1.7) aardig geheel.

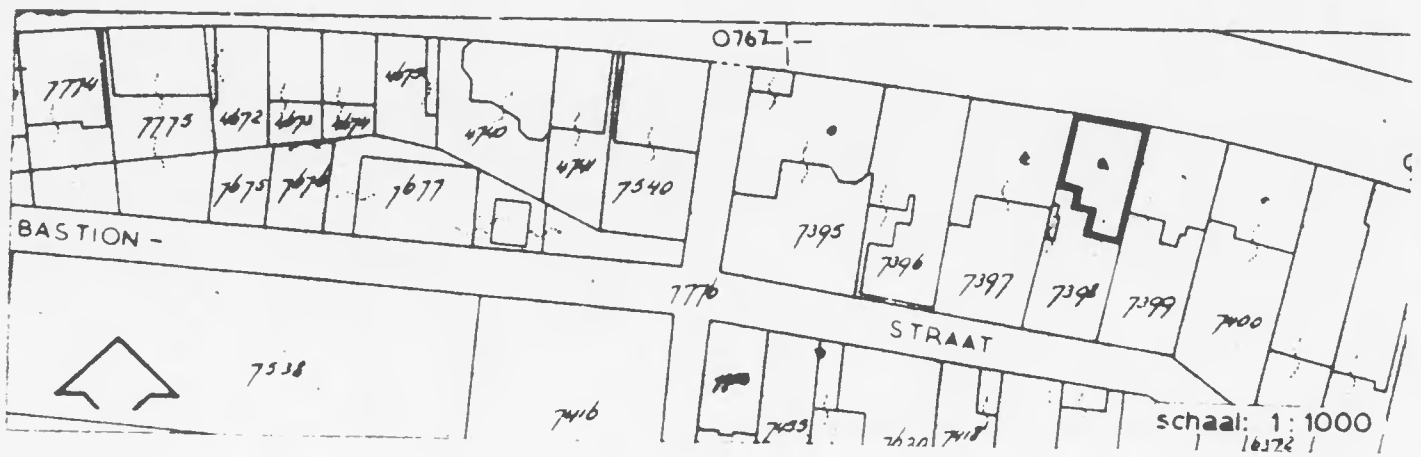
beschrijving (23-11-'87)

Woonhuis op rechthoekige plattegrond, bestaande uit twee bouwlagen met hoog afgeknot schilddak gedekt met grijze pannen. Op de hoeken twee gemetselde schoorstenen. Drie houten dakkapellen met als bekroning driehoekige frontons. Symmetrische voorgevel, opgetrokken uit rode baksteen, met smal hardstenen plint en smalle gootlijst. Ingangspartij in middelste travee bestaat uit blankgelakte paneel deur met getralied venstertje, omlijst door stenen omlijsting. Daarboven Franse deuren met Frans balkon met ijzeren hekje en uitstekende vlaggemast. Iedere travee bevat venster, gebroken wit geschilderd met wit raamhout. Openingen begane grond bestaan uit vier-ruits vensters met bovenlicht waarin snijwerk, omgeven door brede lijst en bekroond met symbolisch sluitsteentje. Verdiepingvensters zijn Franse vensters met groengeschilderd ijzeren hekje. Vensters hebben vensterbank van ceramische tegels en zijn beëindigd door een toog met hoeken sluitsteentjes.

Smalle voor de gehele gevel langs lopende hardstenen stoep met aan weerszijden een stoephekje van smeedijzer in de vorm van een kwart cirkel.

adres : Jansbinnensingel 23
 objectno.: 1.7
 kad.aand.: 07398

JANSBINNENSINGEL 23

objectno.:1.7
bouwjaar :ca. 1860
bouwstijl:neo-classicisme
architect:

toelichting

Beeldbepalend deel van de zuidelijke gevelwand van de Jansbinnensingel; karakteristiek zijn de boogvelden met profiel-lijst als doorlopende cordonband; het geheel is redelijk gaaf.

beschrijving (23-11-'87)

Op rechthoekige plattegrond opgetrokken woonhuis van twee bouwlagen onder met blauw-grijze pannen gedekt schilddak. Boven het midden van de gevel een dakkapel, afgesloten met een boogvormige profiellijst in geel-witte kleur geschilderd; donkergroen raamhout.

Vlakke witgepleisterde voorgevel van vier traveeën. Iedere travee bevat venster. Over volle gevelbreedte een lage, smalle hardstenen stoep.

Voorgevel is horizontaal geleed door een smal, vlak hardstenen plint; ongeprofileerde lijst tussen de verdiepingen; geprofileerde cordonband die boven de vensters als cirkelvormige omlijsting doorloopt en de vensters van de verdieping onderling verbindt.

Openingen begane grond rechtgesloten; bij de verdieping eveneens, met toevoeging van blinde boogvelden.

In de derde travee bevindt zich de -niet oorspronkelijke- voordeur.

adres : Nieuwstad 60
 objectno.: 1.80
 kad.aand.: 02510

NIEUWSTAD 60

objectno.:1.80
bouwjaar :winkelpui ca. 1890
bouwstijl:
architect:

toelichting

Aardig winkelpandje met lijstgevel en laat negentiende-eeuwse winkelpui; nader te onderzoeken op bouwhistorische aspecten

beschrijving (8-12-'87)

Rechter winkel-woonhuis. twee traveeën breed, achter één lijstgevel. samen met het pand Nieuwstad 62 (object.no.1.81). Sobere, vlakke en gesausde. bakstenen gevel beëindigd door een eenvoudig geprofileerde kroonlijst.

De verdieping heeft twee hoge rechtgesloten openingen met schuifvensters, die, momenteel, geen indeling meer hebben.

De begane grond bevat over de volle gevelbreedte een sobere gedetailleerde, laat-negentiende-eeuwse winkelpui, afgesloten door een geprofileerde lijst. Ingang aan de linkerzijde.

In het dakvlak een later toegevoegde -veel te brede- dakkapel.

NIEUWSTAD 62

objectno.:1.81
bouwjaar :winkelpui ca. 1890
bouwstijl:
architect:

toelichting

Aardig winkelpandje met lijstgevel en laat-negentiende eeuwse winkelpui; nader te onderzoeken op bouwhistorische aspecten.

beschrijving (8-12-'87)

Linker winkel-woonhuis, drie traveeën breed, achter één lijstgevel, samen met het pand Nieuwstad 60 (objectno. 1.81).

Sobere, vlakke en gesausde, bakstenen gevel beëindigd door een eenvoudig geprofileerde kroonlijst.

De verdieping heeft drie hoge rechtgesloten openingen met schuifvensters die -momenteel- geen indeling hebben.

De begane grond bevat een gevelbrede, laat negentiende-eeuwse, winkelpui, opgetrokken vanaf een betegeld plint en afgesloten door een geprofileerde lijst met een bloklijst. Deze winkelpui is rijker geornamenteerd dan die van het belendende pand.

De ingang bevindt zich in het midden, met aan weerszijden één etalage. De bovenlichten hebben een fantasie-omlijsting.

In het dakvlak een later toegevoegde dakkapel.

adres : Nieuwstad 64-66
objectno.: 1.82
kad.aand.: 02084

NIEUWSTAD 64-66

objectno.:1.82
bouwjaar :winkelpui ca. 1890
bouwstijl:
architect:

toelichting

Aardig winkelpandje met lijstgevel en laat-negentiende eeuwse winkelpui; nader te onderzoeken op bouwhistorische aspecten.

beschrijving (8-12-'87)

Winkel-woonhuis met een brede eenvoudige lijstgevel. Het schilddak, gedekt met bitumen leien, is danig verzakt.

Sobere, vlakke en gesausde, bakstenen gevel beëindigd door een eenvoudig geprofileerde kroonlijst.

De verdieping heeft drie hoge rechtgesloten openingen met 2x3-ruits schuifvensters.

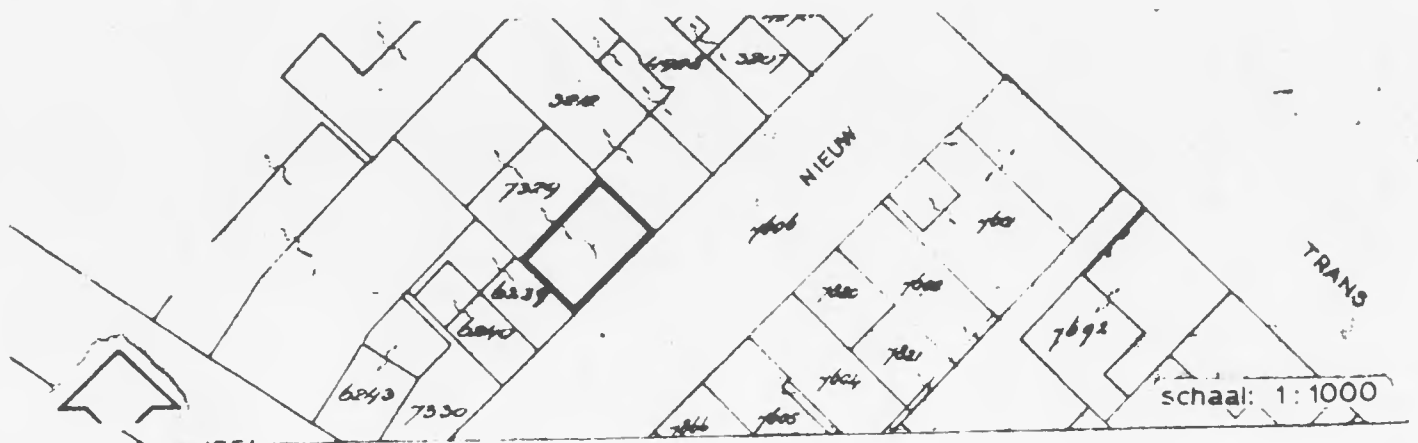
De begane grond bevat een gevelbrede, laat negentiende-eeuwse winkelpui, afgesloten door een geprofileerde lijst.

De indeling van deze winkelpui bestaat uit een brede ingang waarin een dubbele deur; aan weerszijden een breed, onge-deeld, etalage-raam; en aan de rechterzijde de -nog geheel gave- voordeur van de bovenwoning.

Tussen de verschillende gevoldelen bevinden zich kleine, houten pilasters met cannelures en fantasie kapitelen versierd met guirlandes.

adres : Nieuwstraat 56 t/m 64
objectno.: 1.102
kad.aand.: 07329

NIEUWSTRAAT 56 T/M 64

objectno.:1.102
bouwjaar :ca. 1890
bouwstijl:eclecticisme
architect:

toelichting

Voorgevel van een matige architectonische kwaliteit: curieuze ornamentiek en kleurstelling.

beschrijving (3-12-'87)

Woonhuizen, in een rechthoekig bouwblok, twee bouwlagen en een dakverdieping met drie brede dakkapellen.

Vanaf een hardstenen plint opgetrokken gevel in rode baksteen. Tussen de verdiepingen een gecementeerde waterslaglijst.

In het midden van de gevel drie voordeuren met bovenlicht (het linker met gietijzeren levensboom). De middelste voordeur lijkt nog oorspronkelijk.

Boven de voordeuren drie schuifvensters. Aan weerszijden een breed, iets risalerend geveldeel met brede rechthoekige openingen. Aan de rechterzijde een doorgang naar het achterterrein.

Twee balkons op gesneden consoles; met ijzeren hekwerk.

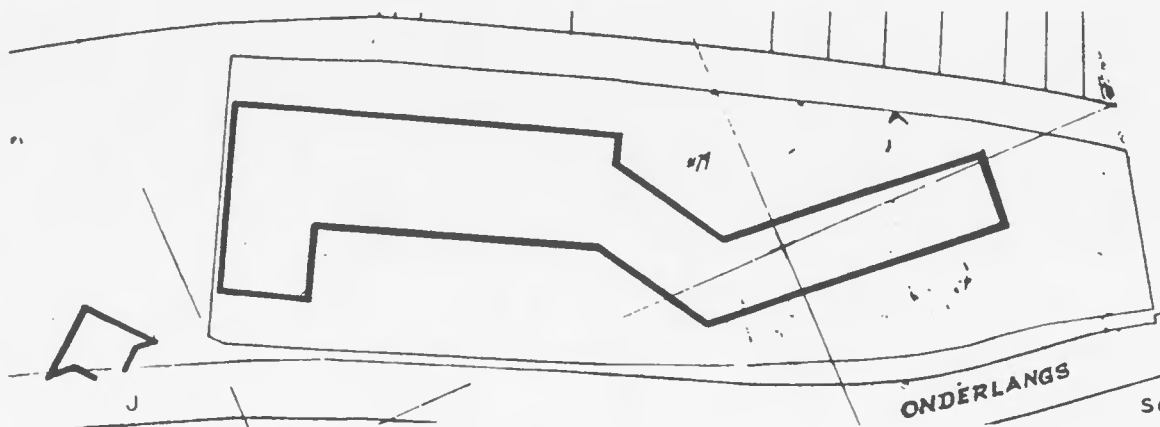
Bij de verdieping deuren die toegang geven tot de balkons.

De opening wordt bekroond, boven de houten stijlen, met een rondboogvormige geprofileerde lijst met een groengeschilderd schelpmotief, geflankeerd door kleine, eenvoudige, liggende voluten.

Het achterterrein van dit gebouw is, in een latere periode, volledig dichtgebouwd.

adres : Onderlangs 9
objectno.: 1.111
kad.aand.: P5179

ONDERLANGS
schaal: 1 : 1000

ONDERLANGS 9 (Akademie van beeldende kunsten)

objectno.: 1.111
bouwjaar : 1957-1963
bouwstijl: functionalisme
architect: G.Th. Rietveld (1888-1964)

toelichting

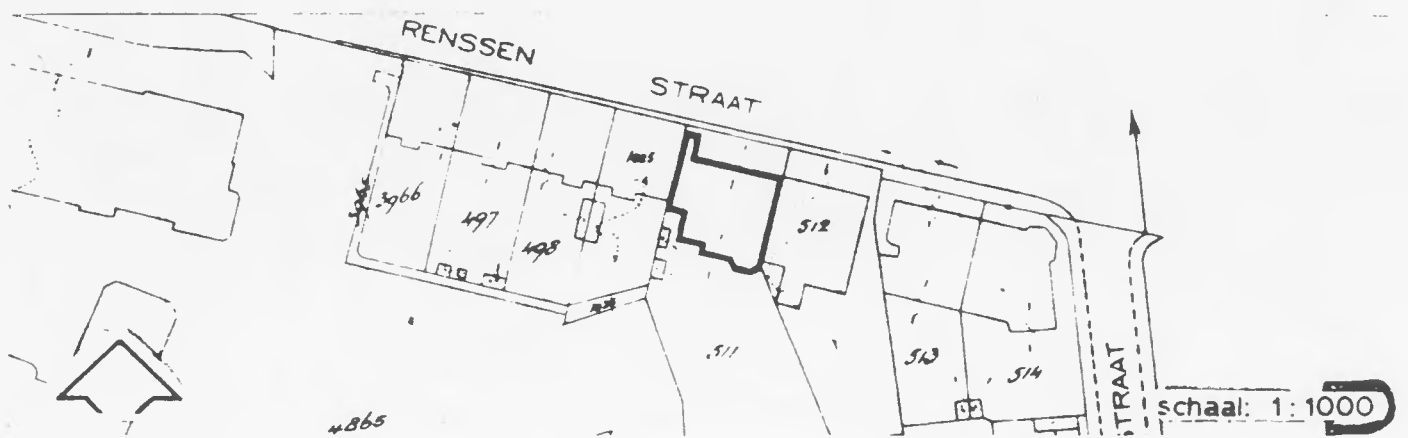
Schoolgebouw gebouwd in heldere functionele stijl, naar ontwerp van de bekende Nederlandse architect G.Th. Rietveld; markante transparante verschijningsvorm als geraffineerd contrast met de steile groene helling op de achtergrond.

beschrijving (19-4-'88)

Schoolgebouw voor de Akademie van Beeldende Kunsten, bestaand uit een dusdanige rangschikking van een drietal bouwmassa's, dat een brede, open, naar de Rijn gerichte voorruimte is ontstaan. Het oorspronkelijke concept omvat de volgende bouw- delen. Een hoofdgebouw dat uit twee, gedeeltelijk uit drie, bouwlagen is opgetrokken vanaf een souterrain. Een aan de westzijde gelegen laag bouwblok, de kantine, dat gedeeltelijk onder het hoofdgebouw is geschoven en haaks daarop is geplaatst. Aan de andere zijde is een langgerekt rechthoekig bouwblok tegen het hoofdgebouw geplaatst. Door een knik in de gevel ontstaat een uitwendige hoek. In deze bouwmassa zijn de praktijklokalen, verbonden door een lage gang, gehuisvest. Aan de achterzijde zijn open, lage werkplaatsen geprojecteerd tussen het gebouw en de begroeide helling er achter. Entree gevormd door de vooruitspringende kantine; de brede trap met lage gemetselde zijmuur; en de over één bouwlaag terugwijkende glaswand van het hoofdgebouw. Het geheel is een harmonische compositie van rechthoekige, doos- vormige bouwmassa's met een heldere transparante ver- schijningsvorm. Dit uiterlijk is verkregen door het bekleden van de prefab betonnen kolommen- en balkenstructuur met een glazen omhulling in de vorm van een vliesgevel. Het hoofd- skelet is uitgevoerd in in het werkgestorte beton. De lagere bouwmassa's hebben gesloten kopgevels, opgetrokken uit witte verglaasde baksteen. Het platte betonnen dak komt nauwelijks boven de glazen gevel uit. De vliesgevels zijn volgens de in het gehele gebouw gehanteerde vaste stramienmaten (1.05m, 2.10m en 2.40m) opgebouwd uit witgeschilderde stalen frames met een glazen invulling. Het oorspronkelijke concept is gedeeltelijk verstoord door: de later gebouwde, derde bouw- laag op het gehele hoofdgebouw; de op de achtergrond domi- nerende hoge bouwmassa van het Kratongebouw aan de Utrechtse- straat, waardoor de beboste achtergrond deels verloren is gegaan; en de bouwtechnisch matige kwaliteit van uitvoering en interieur-uitwerking, te wijten aan financiële problemen bij de bouw.

adres : Renssenstraat 6-6^a
objectno.: 1.25
kad.aand.: P511

RENSSENSTRAAT 6-6a

objectno.:1.25
bouwjaar :ca. 1890
bouwstijl:neo-classicisme
architect:

toelichting

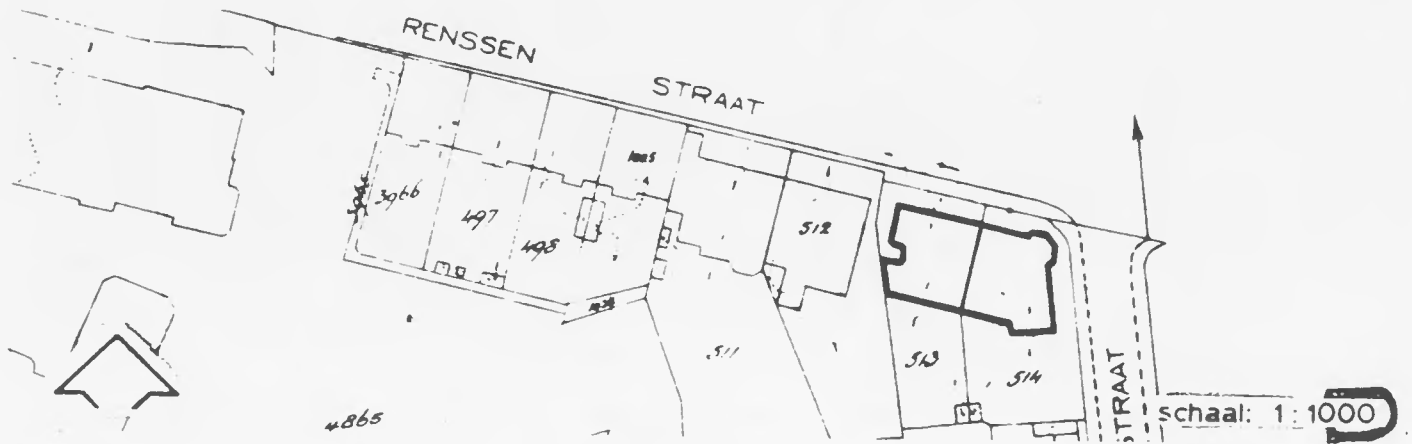
Onderdeel van een rij gepleisterde, aardig geornamenteerde panden: met name het balkon op drie ranke gietijzeren kolommen en de naastgelegen aanbouw, waarop een dakje als een baldakijn met versierde daklijst zijn bijzonder.

beschrijving (8-12-'87)

Woonhuis als onderdeel van een rij eenvoudige, aardig geornamenteerde, neo-classicistische panden.
Als details zijn belangrijk: het brede balkon, steunend op drie ranke gietijzeren kolommen; en de overgang met het naastgelegen, in de rooilijn uitspringende, bouwblok, gevormd door een rechthoekige aanbouw waarop een dakje met sierlijk snijwerk langs de dakrand.

adres : Renssenstraat 8-8^a / Brugstraat 16
objectno.: 1.25^a
kad.aand.: P514/513

RENSSSENSTRAAT 8-8a/BRUGSTRAAT 16

objectno.:1.25a
bouwjaar :ca. 1890
bouwstijl:eclecticisme
architect:

toelichting

Stedebouwkundige waarde wegens de karakteristieke hoekbeëindiging in de vorm van drie-achtste gesloten stenen erker; enige gebouw met Tudor-versieringen.

beschrijving (8-12-'87)

Hoekpand, op een rechthoekige plattegrond gebouwd, met twee hoge verdiepingen en een afgeplat schilddak gedekt met grijze industriële pannen.

Op de hoek een drie-achtste gesloten, over de volle bouwhoogte opgetrokken, stenen erker. Boven de gootlijst een dakverdieping beëindigd met een plat dak.

Hoog hardstenen plint en witgepleisterde gevels met schijnblokversiering. Gevel afgesloten door een smalle gootlijst met een grove tandlijst. De erker wordt afgesloten door een gootlijst gedragen door sierlijk gesneden consoles op de hoeken van de gevelvlakken.

In de gevels rechtgesloten openingen met ronde hoeken, geplaatst in terugliggende velden met korfboog-achtige fantasie beëindiging.

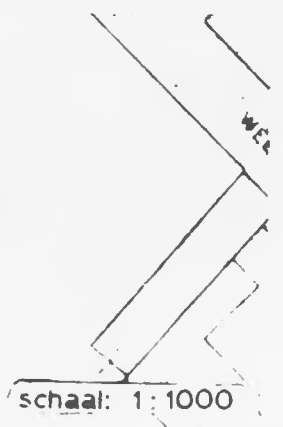
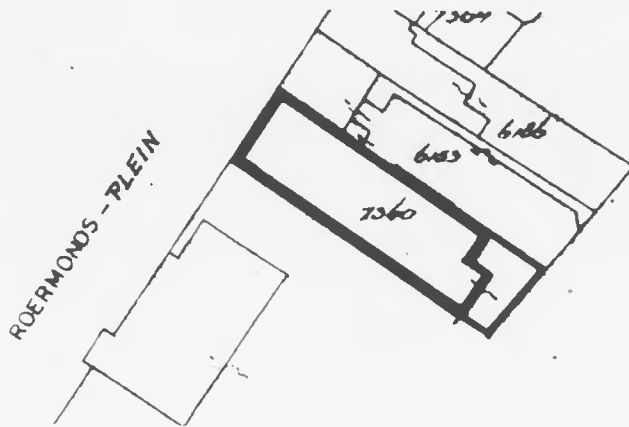
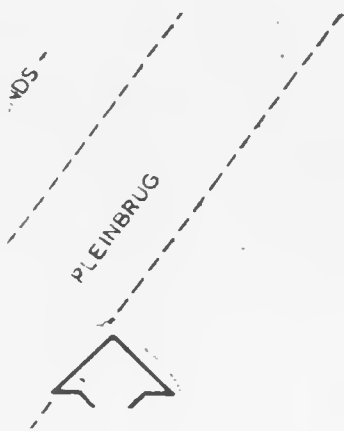
De verdiepingvensters hebben de oorspronkelijke t-raam-indeling behouden. Kozijnhout is wit en raamhout is groen geschilderd. In de bovenlichten glas-in-lood.

Dakverdieping heeft naar binnen draaiende vensters.

Ingangsportiek aan de Brugstraat, met hardstenen treden en een -recente- invulling. Ingang naar de erker met Franse paneeldeuren.

adres : Roermondsplein 32
objectno.: 1.21
kad.aand.: 07360

schaal: 1:1000

ROERMONDSPLEIN 32

objectno.:1.21
bouwjaar :ca. 1890
bouwstijl:
architect:

toelichting

Laat negentiende-eeuws schoolgebouw; karakteristiek onderdeel van belangrijke gevelwand, met name door de topgevel en rood gepleisterde gevel.

beschrijving (1-1-'87)

Schoolgebouw op een langgerekte, rechthoekige, plattegrond. Twee hoge bouwlagen onder een zadeldak, gedekt met grijze Hollandse pannen. Topgevel aan de straatzijde is afgedekt met een houten witgeschilderde geprofileerde lijst.

Vlakke, gepleisterde en rood gesausde, voorgevel op een hoog, lichtgrijs gesausd, gecementeerd plint. Soort hoeklisenen overgaand in een getrapte stucwerklijst. In de top getrokken stucwerk banden.

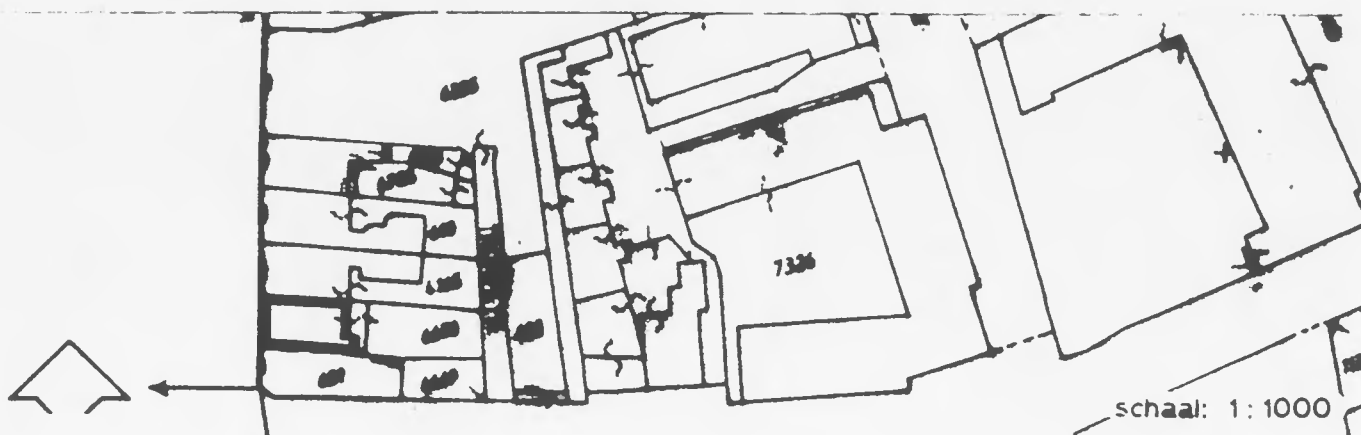
Ingang aan de linkerzijde in een rechtgesloten opening, met een bovenlicht met roedenverdeling. Voordeur van recenter datum.

Sobere gevel, oorspronkelijk, symmetrisch van indeling en drie traveeën breed. Hoge openingen met rondboog afsluiting, met stucwerk lijst met schijn sluitsteen en dito hoekblokjes. Wit geschilderde vensters met een 3x4-roedenverdeling.

Bij de verdieping is het linker venster vervangen door een te klein- soort 'kruisraam'.

adres : Velperbuitensingel 20
objectno.: 1.1
kad.aand.: 06670

VELPERBUITENSINGEL 20

objectno.: 1.1
bouwjaar : 1890-1900
bouwstijl: ch alet-stijl
architect:

toelichting

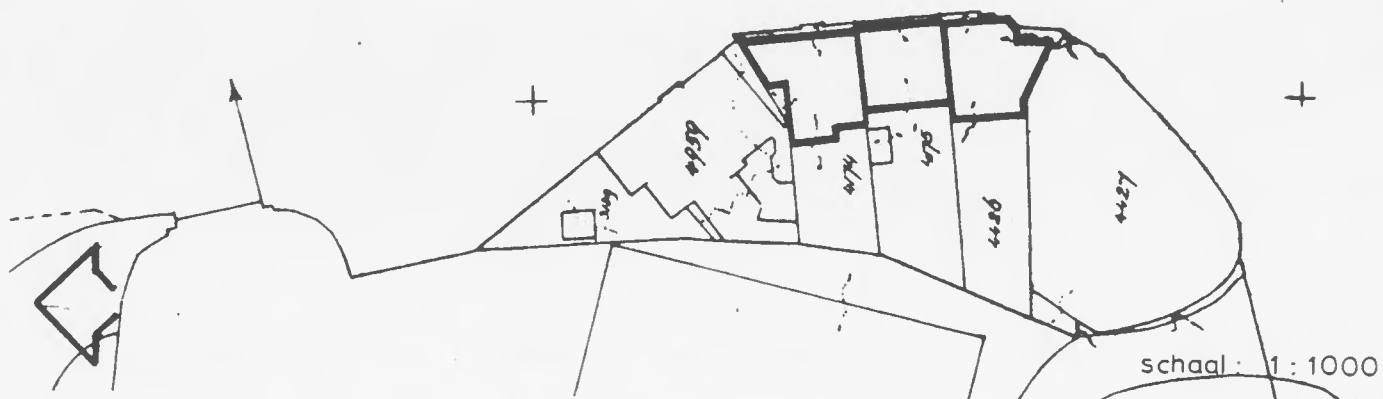
Curieus en redelijk gaaf stadswoonhuis in ch alet-stijl; opvallend is de toepassing van houten erker en gemetseld boogfries.

beschrijving (23-11-'87)

Op rechthoekige plattegrond opgetrokken woonhuis, bestaande uit kelder waarop drie verdiepingen met steile, bijna verticale met bitumen leien gedekte masardekap. Daarop twee witte houten met topgeveltje bekroonde dakkapellen. Licht grijs gesausde vlakke voorgevel afgesloten door smalle witte gootlijst op gesneden klossen. Daaronder een gemetseld vooruit-springend horizontaal boogfries, waarvan het metselwerk langs de eronder liggende vensters doorloopt. Boven de vensters boogvullingen met motieven in rode en gele tegels. De vensteropeningen van eerste en tweede verdieping zijn omlijst door roodbruin gesausde tandlijsten en zijn afgesloten door strekken met afgeronde hoeken. Op de tweede verdieping bevindt zich een twee traveeën brede verdiepinghoge houten erker waarvan het kleine schuine dakje toegankelijk is van af de erboven gelegen verdieping en wordt afgesloten door een houten balustrade. De erker heeft een twee-deling met ranke bruine zuiltjes waartussen schijnbalustraden en eenvoudige ongelede glasvulling. Het geheel is witgeschilderd en wordt be indigd door een gootlijstje met kantwerk, is gesteund door drie hoge consoles. De voorgevel bestaat uit een laag basement van grijze natuursteen blokken, waarin lage keldervensters. Daarboven witgeschilderde schuifvensters met in het bovenlicht gietijzeren middenspijtjes. In de derde travee bevindt zich de ingang met een bruine toogvormige deur, waarboven een hoog bovenlicht met een in drie n gedeelde glasvulling.

adres : Willemsplein 2-3-4
objectno.: 1.12
kad.aand.: P4426/P4175/P4174

WILLEMSPLEIN 2-3-4

objectno.:1.12
bouwjaar :ca. 1880
bouwstijl:neo-classicisme
architect:

toelichting

De drie panden vormen als een eenheid de afsluiting van de westzijde van het Willemsplein, gezien vanaf de Janssingels; architectuur-historische waarde gering.

beschrijving (24-11-'87)

Drie witgepleisterde woonhuizen op rechthoekige plattegrond met drie bouwlagen op laag hardstenen plint, onder afgeplat schilddak. Houtwerk overwegend witgeschilderd. Ieder pand heeft eigen identiteit door toepassing van elementen als: afgeronde hoeken; stucwerk ornamenten boven de vensters en gesneden gootklossen. Het rechterpand (no.2) heeft aan de rechterzijde een achthoekige houten erker, rustend op een stenen witgepleisterde en half geblindeerde uitbouw. De panden no.2 en no.3 hebben, boven een, respectievelijk een twee-en één-travee-brede middenpartij, een balkon, waarboven een gietijzeren hekwerkje, groengeschilderd en een uitgestoken vlaggemast. Het linkerpand (no.4) heeft een afgeschuinde hoek, waardoor de straatwand de richting naar het Stationsplein inleidt en een brede hoge rechthoekige dakkapel met houten klauwstukken.

4.5 Lijst van nader te onderzoeken objecten

In dit overzicht worden die objecten vermeld, waarvan bij de uitgevoerde inventarisatie -dat wil zeggen het inspekteren op uitsluitend visuele aspecten- vermoed wordt dat in de toekomst, na een grondige inspectie van het interieur en mogelijk na bouwhistorisch onderzoek, een hogere waarde aan het object kan worden toegekend.

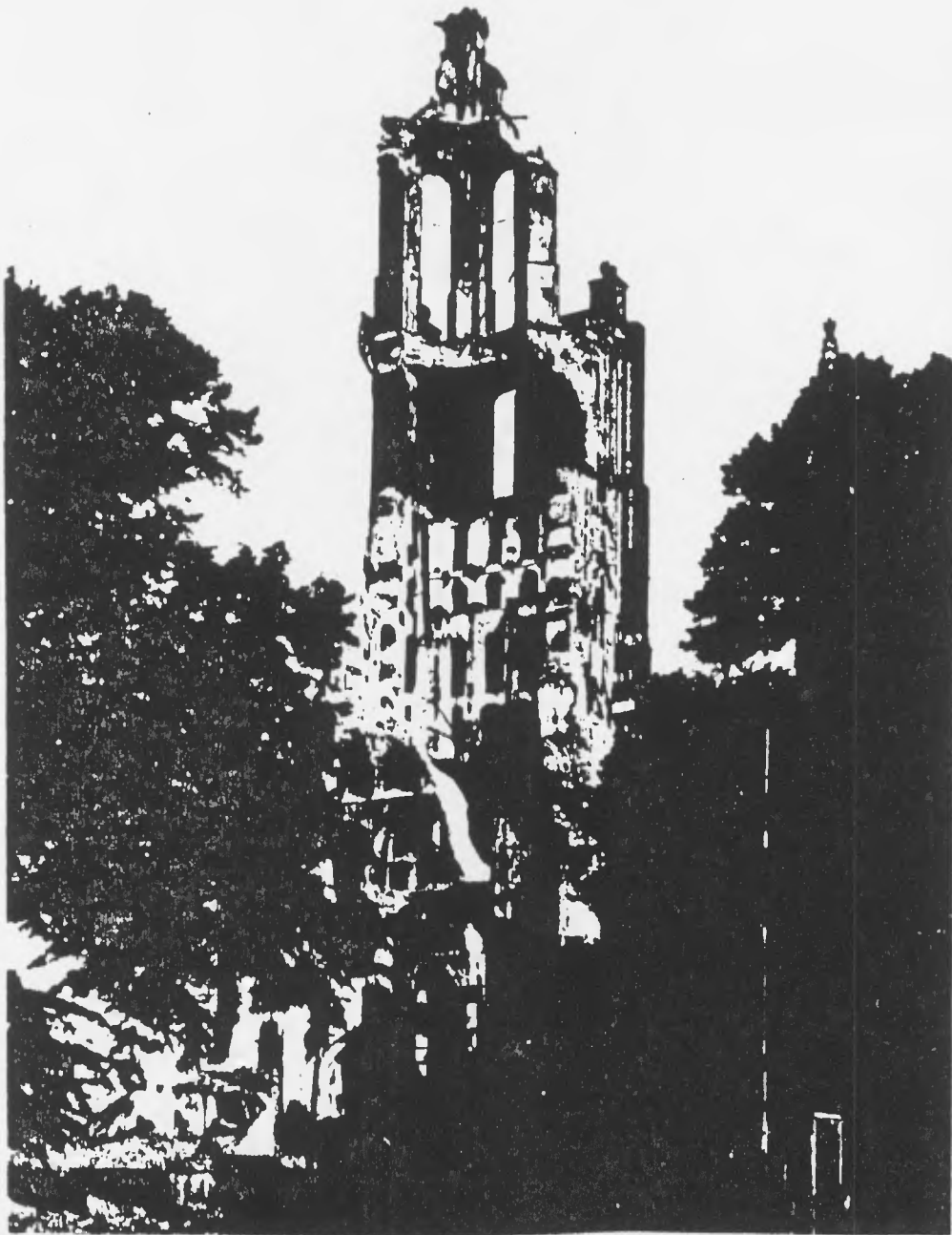
Het gaat in dit eerste gedeelte van het Deelgebied 1, deel 1.1 (Singels-Rijnkade), slechts om een klein aantal woonhuizen.

In het volgende inventarisatie-rapport, deel 1.2 (Binnenstad), zal blijken dat het slechts bij een beperkt aantal objecten mogelijk is om, uitsluitend op grond van een visuele beoordeling een waardebeoordeling te geven. Voorgevels van - met name - winkelpanden worden immers keer op keer gewijzigd, waardoor de waardevolle, historische gegroeide, bouwkundige en bouwhistorische elementen meestal geheel aan het oog zijn onttrokken. De kwaliteit van die objecten zal derhalve in de meeste gevallen, onterecht, veel lager worden ingeschat dan dergelijke panden verdienen.

De nader te onderzoeken objecten zijn:

Velperbinnensingel	3 t/m 6
"	8 t/m 9
Koningsplein	4 t/m 7

BIJLAGEN

ARNHEMS STADSPLAN

RAPPORT
VAN DE STUDIECOMMISSIE VOOR HET
STADSPLAN ARNHEM

THE TOWN PLANNING SCHEME
OF ARNHEM
WITH A SUMMARY
IN ENGLISH

1953

IN OPDRACHT VAN HET GEMEENTERESTUUR
UITGEGEVEN DOOR

S. GOUDA QUINT/D. BROUWER & ZOON
HET HUIS DE CRABBE/ARNHEM

DE HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN ARNHEM

1250*

Op de plaats waar de landweg van Utrecht naar Zutphen, langs de rand van de Veluwe lopend, en de weg die Nijmegen met Deventer verbindt beide de Jansbeek oversteken, is een kleine vestiging ontstaan, op wat hogere grond dicht bij de plaats gelegen waar de Rijn met een grote bocht de stuwwal nadert. De beek (ook wel Zyp, en nu, naar het in de negentiende eeuw gestichte landgoed, Sonsbeek genoemd), die de stad water, beweegkracht en bescherming geeft, komt uit het Noordwesten en huigt ter hoogte van het latere Walburgsplein scherp naar het Westen om. De immunitet van St Walburg hleef buiten de oudste ommuring, die omstreeks 1300 tot stand kwam. Arnhem had toen al haar stedelijke rechten ontvangen (in 1233).

Er is geen enkele reden om te veronderstellen dat Arnhem in deze tijd een andere betekenis zou hebben gehad dan van bescheiden knooppunt in het handelsverkeer van die dagen en van verzamelend, distribuerend en ambachtelijk centrum voor de vrij schaars bevolkte omgeving. † De belangrijkste handelswegen hebben zich later verplaatst, maar de streekverzorgende functie is door de eeuwen heen blijven bestaan.

De oorsprong van Arnhem ligt dus niet aan de rivier. En ook in later tijd heeft zij, hoewel men de kwalificatie 'stad aan de Rijn' gaarne tot een van haar vele loftuitende titels rekende, van de rivier slechts een geringe impuls ontvangen. ‡

1550

De nauwkeurige en fraaie kaart van Van Deventer beeldt een stad af die haar muren en wallen naar het Oosten (omgeving Nieuwstad) en Zuidoosten (immunitet van St. Walburgis) heeft uitgezet en die in het Westen een havenverbinding met de Rijn heeft. De Jansbeek is daardoor binnen de wallen komen te liggen.

Een nieuwe Rijnbedding is omstreeks 1530 langs de stad gegraven, maar de oude bocht is op de kaart nog te zien. Aan de westkant is de schipbrug gelegd. Hier was waarschijnlijk het levendigste deel van de stad te vinden.

Juist in deze tijd werd Arnhem, dat bij het zwaartepunt van het langs Maas, Rijn en IJssel verspreide gewest lag, door de vestiging van de rekenkamer en van de rechterlijke macht (het Hof van Gelre) de hoofdstad van dit gewest. Ambtenaren en leden van de Gelderse adel gingen zich nu in of bij Arnhem vestigen. Dit feit is de kiem geweest voor twee trekken in het latere karakter van de stad: Arnhem werd

* De beschouwingen over de ontwikkeling tot de negentiende eeuw zijn ontleend aan: *Arnhem zeven eeuwen stad*. (Iefenkboek 1933).

† H. BUNK, "Arnhem in haar opkomst en ontwikkeling tot natuurstad en als economische stad, in het bijzonder industriestad." *Tijdschrift voor economische geografie* 1925. Blz. 250 e.v.

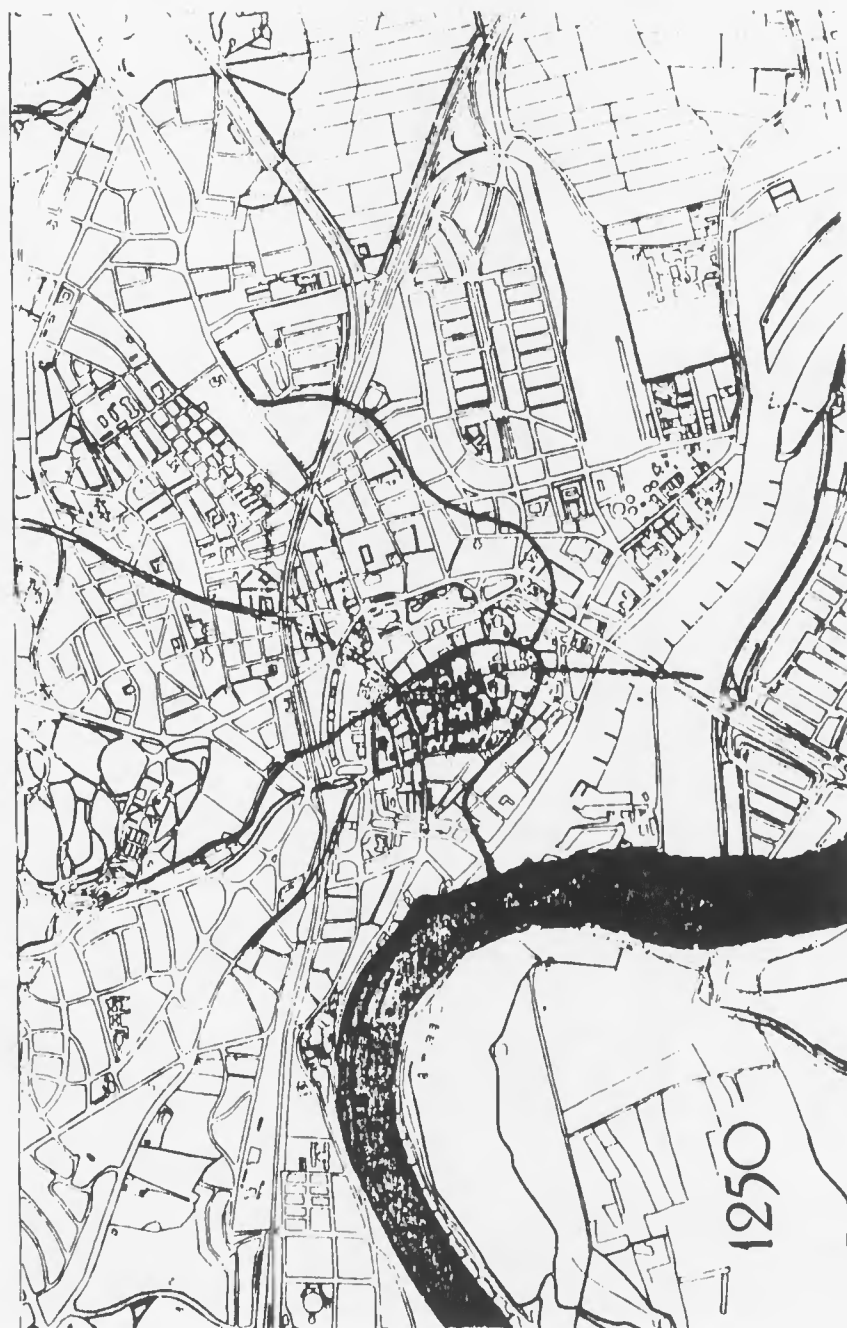
W. KNAP, W. GRN en G. F. C. VERBOORW, *Arnhem 1233-1933*, 1933.

F. LEYDEN, *Nederlandse plattegrondstudies III (Arnhem)*. *Historisch Tijdschrift*, 1940.

‡ F. E. WILMRA, *Historische ontwikkeling van Arnhem*. *Rouw* 1948. Blz. 98.

† Arnhem werd pas laat, in 1343 in de Hanze opgenomen. Vgl. BUNK, blz. 251.

‡ Vgl. Dr. FR. LEYDEN, *Arnhem, Apeldoorn en de IJsselsteden*. *T.E.G.* 1937. Blz. 161 e.v.

De historische ontwikkeling van Arnhem

een deftige provinciestad en zij vormde geleidelijk een traditie van stadsverfraaiing, welke traditie krachtig richting heeft gegeven aan het beleid van het stadsbestuur in de eerste helft van de negentiende eeuw.

1650

Prins Maurits gaf de stad in 1623 een nieuwe omwalling, waarvan de stekelige gedaante paste bij de toenmalige inzichten van de vestinghouwkunde.

De nieuwe gordel werd niet ver buiten de hestaande gelegd, zoals bijvoorbeeld door het Amsterdamse stadsbestuur in diezelfde tijd met verziende blik gedaan werd, naar er tegen aan, behalve aan de zuidzijde, waar tussen de oude en de nieuwe wal de zogenaamde Weerdjes werden ingesloten. Of er later een grote behoefte aan uitbreiding ontstond is zeer de vraag, want gedurende de beide volgende eeuwen blijven de Weerdjes als groentetuinen in gebruik.*

In 1701 legde Menno van Coehoorn nieuwe vestingwerken aan, die als een tweede stekelhuid de bolwerken van Maurits omsloten.

Aan het einde van de achttiende eeuw was Arnhem een stadje van 10 000 inwoners, even groot als de IJsselsteden Zutphen, Deventer en Zwolle,† dat zijn economische grondslag vooral vond in zijn functie als bestuursplaats en als streekcentrum (markten, ambachten, distributie); ook werd de in de omgeving geteelde tahak hier aangevoerd en verkocht en was er handel op Duitsland (vooral in wijnen).

Arnhem in de negentiende eeuw ‡

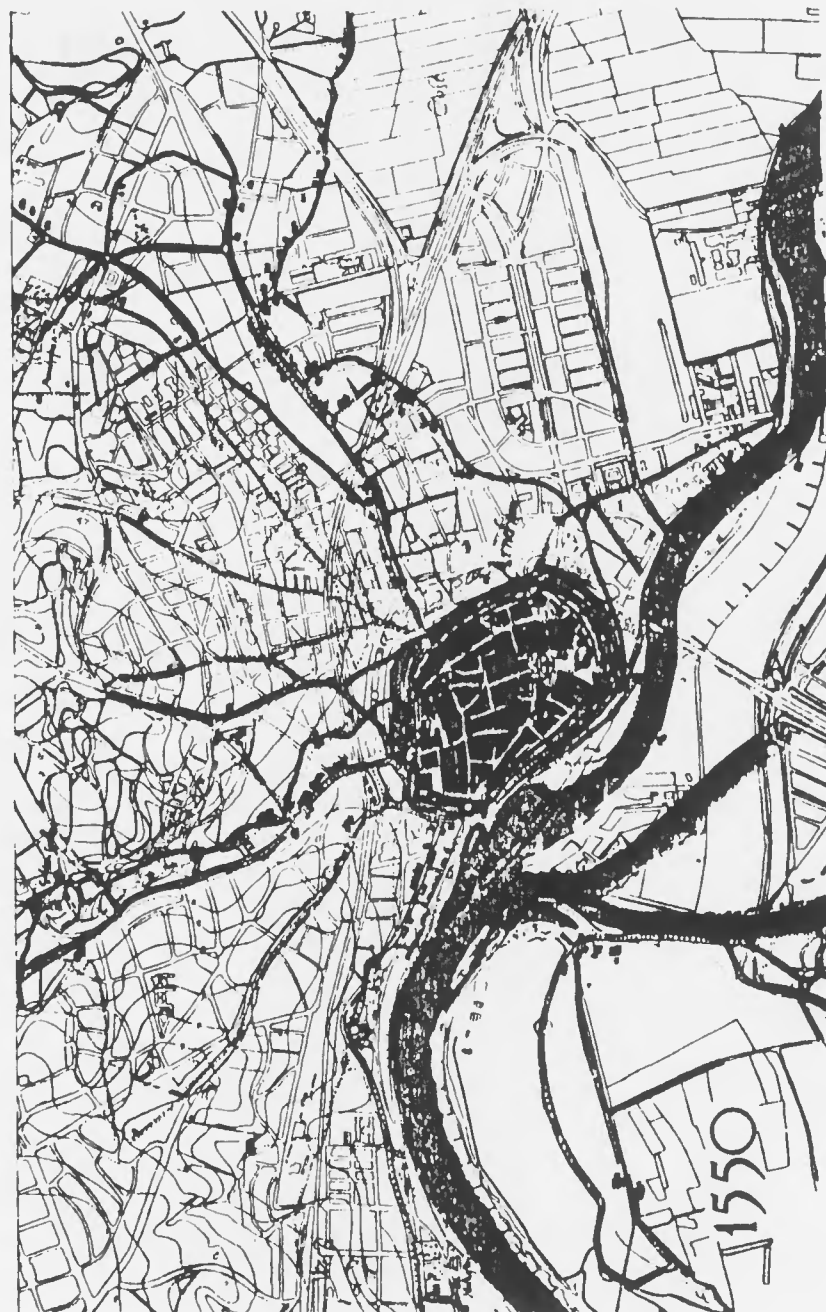
In 1829 kreeg het gemeentebestuur onder zeer gunstige voorwaarden toestemming de hoofdwal te sletten. De buitenwallen waren al eerder, in de jaren na 1817, tot plantsoen gemaakt.

Dit jaar 1829 is het aanvangspunt van de snelle groei en van de grote veranderingen die de stad gedurende de negentiende eeuw onderging. Een korte schets van dit ontwikkelingsproces is noodzakelijk, omdat het karakter van het hedendaagse Arnhem voor een groot deel gevormd is in de negentiende eeuw. En niet pas in het vierde kwart, zoals hij de meeste overige Nederlandse steden het geval is, maar in de periode voor 1870. Want in een tijdvak waarin van groei der steden over het geheel genomen geen sprake was, nam Arnhem snel in bevolking toe. Het aantal van 10 000 inwoners dat Arnhem aan het einde van de achttiende eeuw zal hebben gehad, was in 1830 gestegen tot bijna 15 000, in 1851 tot bijna 20 000 en in 1860 al tot 25 000. In 1880, wanneer elders in Nederland het urbanisatieproces pas is begonnen, heeft Arnhem reeds viermaal zoveel inwoners als aan het begin van de eeuw.

* Ook bleef de bebouwing buiten de poorten onbeïnvloed. Vgl. mr S. J. FOCKEMA ANDRÉPAP, 'De uitbreiding der stad Arnhem tussen 1815 en 1878,' *Bijdragen en mededelingen Gebr.*, deel 28 (1925), Blz. 140.

† Vgl. LUYKEN, blz. 166.

‡ Het overzicht van de stedenbouwkundige ontwikkeling in de negentiende eeuw tot 1878 beruht hoofdzakelijk op de uitnemende studie van mr S. J. FOCKEMA ANDRÉPAP, 'De uitbreiding der stad Arnhem tusschen 1815 en 1878,' *Bijdragen en mededelingen Gebr.*, deel 28 (1925), Blz. 119-183, waarnaar wij voor bijzonderheden verwijzen. Het is te betreuren dat een dergelijke uitvoerige studie van de periode daarna tot dusver niet werd ondernomen. Verder noemen wij nog *Arnhem en zijn toekomstige ontwikkeling* (uitgave V.V.V., 1919).

De historische ontwikkeling van Arnhem

De voornaamste oorzaak van deze groei is niet geweest de uitbreiding van de handel of van het bestuursapparaat, ook niet van de nijverheid, maar de vestiging van welgestelden.

Van het begin af had het gemeentebestuur met de ontmantelingswerken de bedoeling gehad deze toestrooming te bevorderen.

'Het waren de hogere standen, voor wie de verbeteringen het meest waren bestemd, en die men in steeds grooter getal zich in Arnhem hoopie te zien vestigen.'^o

Daarom werden de buitenwerken tot plantsoenen gemaakt, de wallen geëgaliseerd en de grachten voor een deel gedempt. Aan de hinnensingels werden al gauw villa's gebouwd, die in hun grootte, vorm en kleur aan strenge welstandseisen gebonden waren.† Later, toen in 1853 het plan van de stadsarchitect H. J. Heuvelink was aangenomen, werd ook op de Rijnkade een reeks herenhuizen gesticht.

Daarachter echter, in de voormalige tuinen huiten de bebouwing, verschenen grote aantallen kleine arbeidershuisjes, waar al spoedig erarmelijke woningtoestanden heersten. Het gehele streven dezer jaren was er dan ook op gericht, zegt Fockema Andreae,

'vooral de pleinen en de singels zoo fraai en aanzienlijk mogelijk te maken, door middel van de Rijnkade den ring van heerenhuizen rondom de oude stad te aluiten, en op dezelfde wijze de nieuw ontstane arbeiderswijk voor het oog te verbergen. Daarin werd al het heil voor de heele stad gezocht. En zonder twijfel: had men destijds Arnhem niet zoo zorgvuldig opgetooid als een stad van enkel heerenhuizen en alles verstoep wal een anderen indruk kon geven, dan was de toevloed van bevolking en kapitaal voorzeker niet zoo groot geweest.'[‡]

Ook huiten de singels, bijvoorbeeld achter de voormalige Velperpoort (Klarendal) en achter de Fuschiusingel (Rietebek) woekerde de wilde bebouwing door, zonder de handelende opmerkzaamheid van het gemeentebestuur te trekken. Eveneens liet men toe, dat langs de buitensingels herenhuizen opgetrokken werden, daardoor het doelbewuste beleid van de eerste helft der eeuw, dat op een onbelemmerd uitzicht van de hinnensingels was gericht, verlatende.§ Het uiterlijk dat de stad op deze wijze kreeg is weergegeven op blz. 38, welke afbeelding de toestand omstreeks het midden van de negentiende eeuw in acheta brengt.

Tussen 1860 en 1878, in een tijd waarin onder grote en kleine ondernemers een ware bouwwoede heerste, was trouwens, naar het scherpe, maar juiste oordeel van Fockema Andreae 'alle vaste wil, alle orde en regelmaat, ver te zoeken.'[¶]

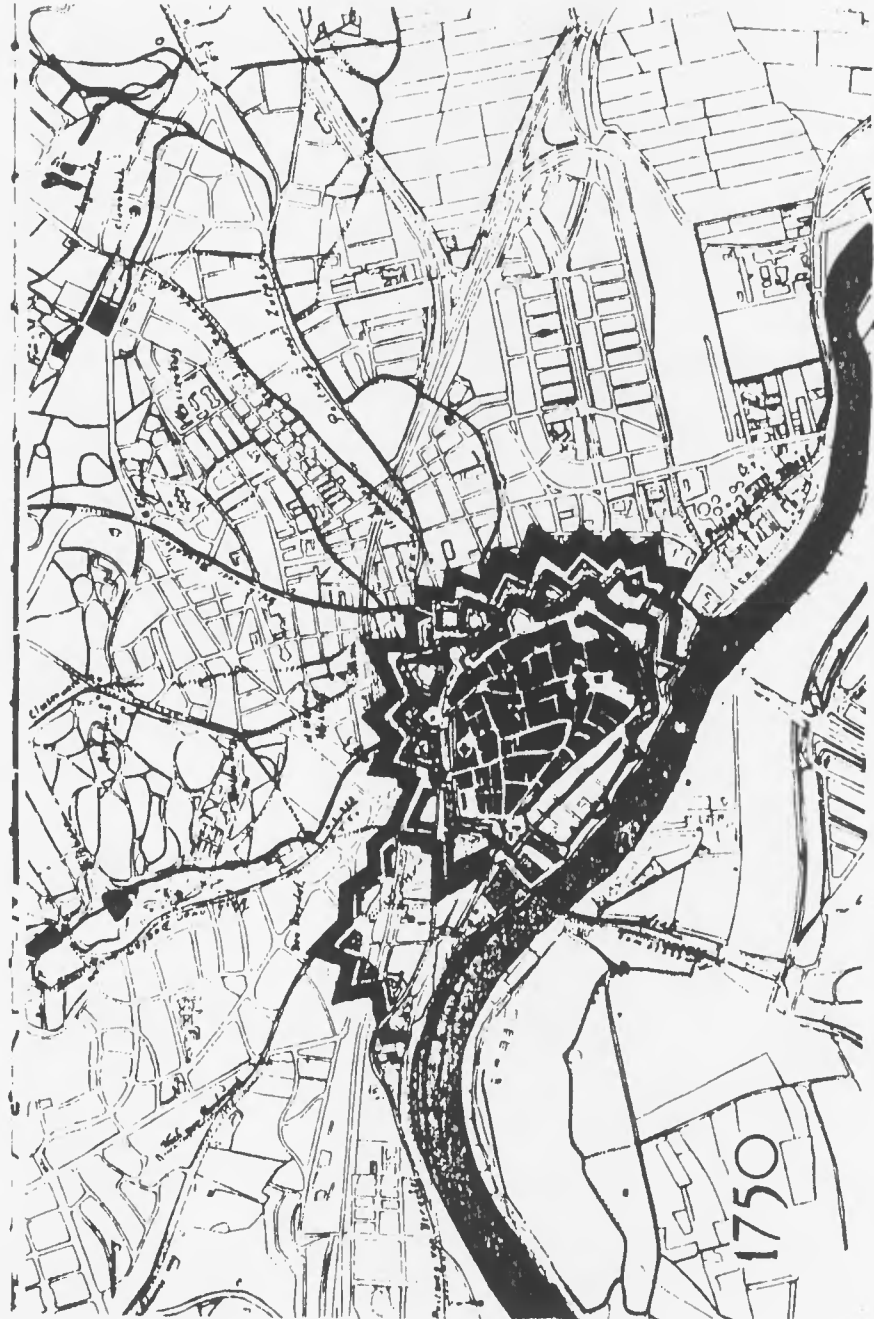
In deze tijd ontstond door particulier initiatief de Spijkerstraat met omgeving. Deze buurt was eveneens voor welgestelden bestemd, maar het stratenplan voldeed slechts aan minimale eisen. Ook tussen de Utrechtsestraat en de spoorweg ontstond

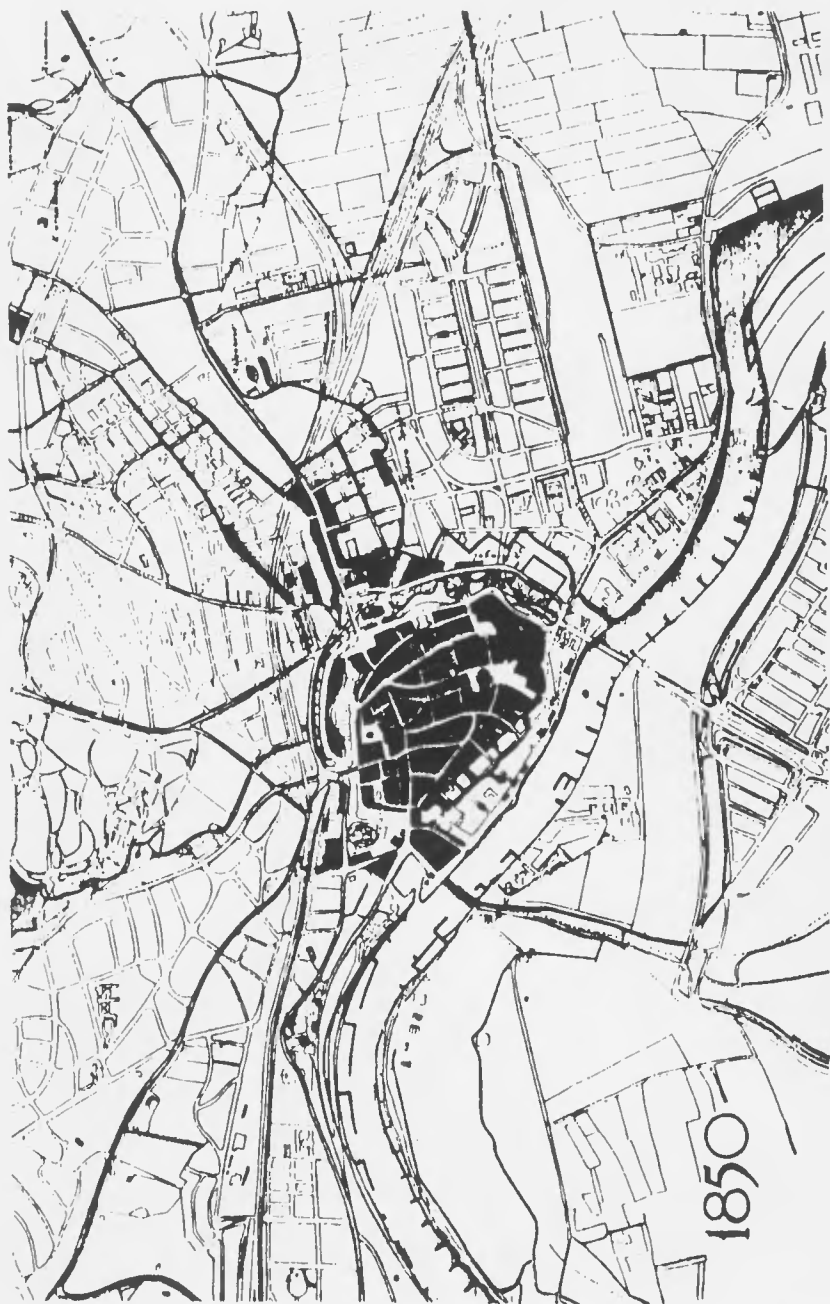
^o FOCKEMA ANDREAË, blz. 144.

[†] De doelbewustheid van deze vestigingspolitiek doet sterk denken aan de hedendaagse bevordering van de industrievestiging.

[‡] Blz. 162. Ook elders in zijn artikel (bijvoorbeeld op blz. 159) wijst hij op deze 'façadevorming.'

[§] Dit uitzicht werd trouwens in 1855 bedorven door de spoordijk naar Duitsland. Blz. 165.

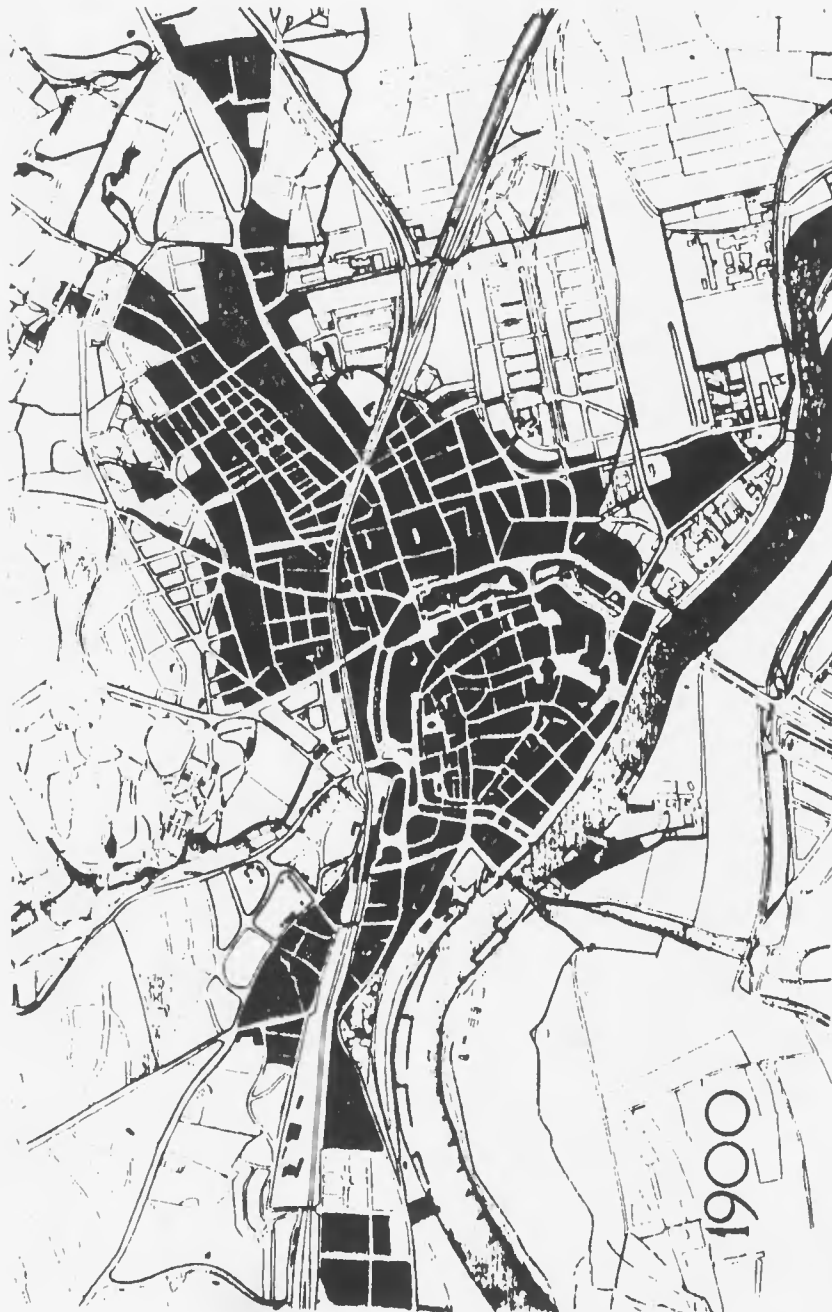
Het Nieuwe Plein omstreeks 1880. Zeventig jaar geleden waren de singels aan weerszijden bebouwd als woonstrook voor gegoede middenstand en welgestelden.

een nieuwe deftige wijk, waar echter de straten als gevolg van de ongunstige verkaveling loodrecht op de helling werden gelegd.

In 1878, toen ook elders nieuwe stedenbouwkundige ideeën ingang hadden gevonden, werd met de aanneming van het Boulevardplan aan het tijdperk van planloosheid een einde gemaakt.

De aanleg van deze Boulevard had ten doel de gronden ten Zuiden van het toen nog bestaande landgoed het Geldersch Spyker voor de woningbouw – ook nu weer van herenhuizen – te ontsluiten. Zo ontstonden de straten tussen de Boulevard en de Parkstraat, die echter pas geleidelijk, en met huizen van geringere allure dan het voornemen was geweest, werden bebouwd.

Ook thans werd dus de uitbreiding gezocht in het rivierkleigebied en niet op het zand. De voornaamste reden hiervoor is de aanleg van de spoorlijnen geweest, die in strijd met de wensen van het gemeentebestuur de stad naar het Noorden toe afsloten. Enkele tientallen jaren nadat Arnhem uit de omknelling van zijn vesting-gordel was bevrijd, was een nieuwe belemmering voor de uitbreiding ontstaan in de vorm van een diepe insnijding in het Westen, waardoor een van de mooiste gedeelten

Arnhem in de negentiende eeuw

van de omgeving bedorven werd, en van een hoge dijk, die toen als een ramp werd beschouwd, in het Noorden en Oosten. In het licht van de latere ontwikkeling en met het oog op de verkeersproblemen van andere steden, kunnen wij thans deze dijk als de minst schadelijke oplossing zien.

De Rijnspoorweg tot Arnhem werd in 1845 voltooid. Dit feit is ongetwijfeld een der redenen geweest voor het succes van de gevolgte vestigingspolitiek. Enkele jaren later werd deze lijn doorgetrokken naar Duitsland. De verbinding met Zutphen kwam in 1865 en met Nijmegen kort na 1875 tot stand. Zo werd ook de mogelijkheid tot een stadsuitleg in grote stijl naar het Noordoosten letterlijk door de spoorweg aan stukken geaened.

Niet alleen de stad, maar ook de omgeving veranderde snel van uiterlijk. Nog meer dan in de vorige eeuwen wordt de stuwwal herachapen in 'een rijk cultuurlandschap, met vaste hand geleid en zorgzaam bewaard, dat misschien zijn weerga niet heeft wat rustigwaardigen aanleg betreft.' *

In het vierde kwart der negentiende eeuw loopt de grote tijd in de geschiedenis van Arnhem ten einde. Ofschoon grondige studies niet ter beschikking staan, mag men toch wel aannemen dat de toevloed van welgestelden minder werd. Na 1870, toen de handel en de industrie in Nederland herleefden, gingen ook andere steden in Inwonertal groeien, waarvoor de Vestingwet van 1874 † de weg vrijmaakte. Onder deze steden waren er ook die eveneens voor welgestelden aantrekkelijk waren, zoals het nabije Nijmegen. Tevens is het mogelijk, dat de roem van Arnhem als vestigingsplaats door het dichtbouwen van de singels is gaan tanen.

Hoe het ook zij, de verminderende betekenis van de goed-ge situeerden als welvaartsbron is in die tijd niet gecompenseerd door de opkomst van andere bestaansmiddelen. Wel ondergingen ook plaatsen in de omgeving, zoals Velp en Oosterbeek in deze tijd een snelle groei, zodat Arnhem zich verder kon ontwikkelen als verzorgingscentrum voor een gebied met een koopkrachtige bevolkingslaag, maar de industrie had slechts een bescheiden omvang. Omstreeks de eeuwwisseling was de stoomsleephelling aan de overzijde van de Rijn, waar toen ongeveer 300 man werkten, het grootste bedrijf ‡.

Buiten de tegenwoordige binnenstad waren nog enkele andere fabrieken gesticht tussen de Amsterdamseweg en de spoorlijn.

Het garnizoen, dat zich na de slechting van de wallen in de Willemskazerne had gevestigd, kreeg er in deze periode een nieuw verblijf bij in de Menno van Coehoornkazerne (1885), nu geheel ingehouwd, maar destijds aan de rand van de stad gelegen.

In het laatste kwart van de negentiende eeuw waren voor het eerst enkele arbeidersbuurten aangelegd met een geordend stratenplan.

* Ir P. VERHAGEN Lzn. 'Bij het uitbreidingsplan van Arnhem.' *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedehouw*, 1911 Biz. 258.

† Bij deze wet werden een aantal plaatsen als vesting opgeheven, en kwamen dus de daarbij behorende belemmeringen te vervallen.

‡ Voor een meer gedetailleerde beschrijving van de industriële ontwikkeling verwijzen wij naar het rapport over *De industrie in Arnhem* en voor de ontwikkeling van het toerisme naar het gelijksoortige rapport *Het toerisme in Arnhem*, beide in 1951 door Burgemeester en Welhouders aan de Gemeenteraad overgelegd.

1950

Het huis Sonsbeek. Sonsbeek, met zijn park een hoofdelement in de stedenbouwkundige structuur en tegelijk een veraanschouwelijking van Arnhem's geschiedenis in de laatste honderdvijftig jaar.

Uit Indië verkregen vermogen stelde in de achttiende eeuw de toenmalige eigenaars in staat de kern van het landgoed te sichten en te verfraaien. In het begin van de negentiende eeuw werden de vijvers en watervallen aangelegd en ontstond het huis in zijn tegenwoordige vorm. Opnieuw werd de herijting door aankoop van naburige gedeeltes uitgebreid.

Uit deze afbeelding spreekt de ruwe behaaglijkheid van woonoord voor welgestelden, aan wie Arnhem toen het grootste deel van zijn bestaansmiddelen, zijn voorkomen en zijn vrijwel nergens elders binnen onze grenzen aangetroffen sociale klimaat aan ontleende. Een aanblik als deze moet de Franse schrijver HAVARD geïnspireerd hebben tot de talloze malen aangehaalde vergelijking van Arnhem met 'een witte vogel in een nest van groen.'

Symbolisch voor het veranderende Arnhem in een zich wijzigend maatschappelijk bestel in 1899: aankoop van huis en landgoed door de gemeente. Niet de rijken geven in Arnhem meer de inon aan maar de 'beter gestudeerden,' die de nieuwe wijken in de omgeving van het landgoed, het Transvaal- en Burgemeesterskwartier gaan bewonen. Nog een andere kenmerkende trek: het huis komt als familiehotel aan het middenstanderalisme ten goede, dat, zich snel uitbreidend, het Arnhem doet ontstaan van de hotels en pensies, van de Stenen Tafel... en van het wandelpark Sonsbeek met waterval en theeschenkerij.

Na de oorlog spraken alleen de ruïnes nog van vergane glorie. Wat er van de overblijfselen zal worden is nog onzeker.

En halve eeuw geleden hield het huis Sonsbeek op een zinnebeeld te zijn van Arnhem als woonoord. Ook wanneer hier opnieuw een hotel gesticht wordt, zal het gebouw niet meer als volledige karakteristiek kunnen dienen van Arnhem als toeristenstad, want thans heeft ook het dagtoerisme zich een zeer belangrijke plaats veroverd.

De twintigste eeuw

Deze huurten zijn: het gedeelte van Klarendal tussen de Klarendalseweg en de Rosendaalsestraat (Johannastraat, Rappardstraat enz.), de buurt tussen de Hommelse- en Apeldoornseweg en in het uiterste Westen Lombok ten Zuiden en Heijenoord ten Noorden van de spoorlijn.

Behalve in de omgeving van de Velperweg werd echter aan gene zijde van de 'poorten' nog niet gebouwd voor welgestelden. Evenals in zoveel andere steden was er dus in deze tijd een vrij scherpe tegenstelling tussen de uitgesproken arbeiderswijken achter het spoor en de meer gemengde bebouwing aan de zijde van de oude stad.*

Dit veranderde nadat in 1899 de gemeente het landgoed Sonsbeek met de hijbehorende terreinen had gekocht.†

De twintigste eeuw

In de periode tussen 1900 en 1910 verrijzen aan de rand van het park in snel tempo op particuliere gronden de Transvaalhuurt en de Burgemeesterswijk, beide voor middenstand en welgestelden bestemd. Ook in het volgende decennium wordt vrijwel uitsluitend ten Noorden van de spoorlijn en dan grotendeels ten behoeve van de middenstand tot de ontlasting van nieuwe kwartieren overgegaan, die men met voorliefde als 'villapark' aanduidde: het Sonsbeekkwartier, waar zich in 1912 de Nederlandsche Heide maatschappij vestigde, het bouwterrein de Braamberg en de omgeving van de Raapopseweg. Door woningbouwverenigingen (de eerste waren al voor de eeuwwisseling met hun zegenrijk werk begonnen) werden omstreeks 1912 het Mussenkwartier op voormalig terrein van het landgoed Klarenbeek en de Van Verschuerwijk gesticht. Deze laatste buurt kwam ten Zuiden van het Boulevardkwartier tot stand, met het doel ook dichtbij de stadskern een woongelegenheden voor arbeiders te scheppen. Ook was deze omgeving gedacht als industriewijk.

In deze tijd kwamen aan de Westervoortse dijk de gasfabriek, het gemeentelijk electriciteitsbedrijf en de tramremise tot stand.

De Enka (later Algemene Kunstzijde Unie genoemd) vestigde zich in 1911 echter niet op dit industrieterrein in wording, maar aan de Vosdijk. Dit bedrijf, dat tot omstreeks 1930 voornamelijk meisjes in dienst had, maar ook aan veel mannen werk gaf, groeide snel uit tot de grootste industrie van Arnhem.

Ook in andere opzichten kondigden zich veranderingen aan: tramverhinderingen en later de streek-autohuusdiensten spinnen een dicht net van openbare vervoermiddelen rondom de stad, waardoor de centrumfunctie van Arnhem zich kon uitbreiden. Eveneens werd door de fiets, de auto en de bus de Veluwe voor het toerisme ontsloten. Het vreemdelingenverkeer, dat in de negentiende eeuw in hoofdzaak de vorm had van vestiging van goed-gestudeerden en omstreeks de eeuwwisseling van verhljftoerisme, kreeg na 1930 steeds meer het karakter van dagtoerisme.

De welvaartsbron die gevoed werd door de vestiging van welgestelden ging langzamerhand minder rijkelijk vloeien. De lijn van de bevolkingsgroei laat dan ook ainsa

* Het stadsdeel binnen de wallen was in deze tijd al een 'binnenstad' geworden: in 1899 woonde slechts 37 % van de 57 000 inwoners binnen de singels. Vgl. LINDEN, blz. 181.

† In 1886 was het landgoed Klarenbeek in het bezit van de gemeente overgegaan.

De historische ontwikkeling van Arnhem

1880 een duidelijke vertraging zien ten opzichte van het verloop in de negentiende eeuw (blz. 50). Van dit jaar tot 1930, dus gedurende een periode van een halve eeuw, vestigen zich uiteindelijk slechts 1300 personen meer dan er vertrekken. De bevolking neemt in dit tijdvak dus vrijwel uitsluitend door geboorte-overschot toe.

Na 1930 komt ook hierin verandering. Tussen dit jaar en 1940 is het vestigings-saldo 7300, dus ruim vijftiemaal zo groot als in de halve eeuw daarvoor.

Hebben de geschietste middelen van bestaan de stad in deze tijd een nieuw stevig economisch fundament kunnen geven? Of mochten we aannemen dat het vestigings-overschot hoofdzakelijk een gevolg was van 'opstuwijng' tijdens de economische depressie?

Ook wanneer dit laatste het geval is geweest menen wij toch te mogen veronderstellen, dat Arnhem geleidelijk een geheel andere economische grondslag heeft gekregen. Tussen 1850 en 1880 bespeuren wij geen andere belangrijke stuwende kracht dan de aanwezigheid van welgestelden. Na 1930 zien wij een drievoudig krachtenstelsel: industrie, centrumfunctie en toerisme.* Dat de industrie zich ook na de oorlog inderdaad tot een belangrijke factor ontwikkeld heeft, blijkt uit de beschouwingen in het vijfde hoofdstuk.

We hebben aan de sociaal-economische veranderingen enkele passages gewijd om tegen deze achtergrond de ruimtelijke ontwikkeling te kunnen beschrijven.

Tussen 1920 en 1930 kwamen de arbeiderswijk de Geitenkamp en de middenstandswijken Paasberg en Hoogkamp benevens de Gulden Bodem als woonoord voor heter gesitueerden tot stand. Ook nu weer werd de uitbreiding dus gezocht naar het Noorden toe. De aantasting van het rijke cultuurlandschap schreed steeds meer voort. De ineenste middenstandswijken werden gehouwd door particuliere grondbezitters, die grote invloed hadden op de stedenbouwkundige vormgeving.

'Jammer genoeg heeft tegenover deze in ons land enige doortastende verzorging van dit staatsbelang' (namelijk de aankoop van landgoederen) 'een nadeel toegeeflijkheid tegenover grond-exploitanten gestaan, die oorzaak is, dat ten Zuid-Westen der groene scheg een even grote scheg geheel aan behouwing werd overgelaten, omvattende de exploitatie van de Gulden Bodem en de Hoogkamp - waarmee minder - en de Sterrenberg, waarmee belangrijk natuurschoon restloos tot bouwterrein wordt verkaveld.'†

Langzamerhand rees echter de bezorgdheid, dat Arnhem door uitbreiding naar het Noorden onbelemmerd toe te laten zijn eigen bestaansgrond zou aantasten. De uitwerking van deze gedachte is neergelegd in het Algemeen Uitbreidingsplan van 1933.‡

In de toelichting bij dit plan wordt betoogd, dat de Schelmsweg de noordelijke grens van de behouwing moet blijven en dat men tussen deze behouwing groene scheggen moet behouden. Bij de stedenbouwkundige detaillering diende men er op uit te zijn zoveel mogelijk van het landschappelijk gegevene te behouden door de

* Deze drie elementen bestonden natuurlijk ook al in de eerstgenoemde periode, maar kunnen dan geen verklaring geven voor de bevolkingsgroei.

† VAN HAAREN, 1933 blz. 258.

‡ Dit plan werd ontworpen door het architectenbureau Granpré Mollère, Verhagen en Kok. Het is wel door de Raad vastgesteld, maar niet door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

De twintigste eeuw

hulzenrijen langs de hoogtelijnen te bouwen en markante punten zoals heuveltoppen, dalen en bossages vrij te laten.*

Nieuwe woonwijken, speciaal voor de arbeidersbevolking, zouden gesticht kunnen worden in het Arnhemse Broek en in Zuid. In het Noorden was als bouwterrein alleen nog gereserveerd Alleeveer en enige grond ten Westen van de Geitenkamp.†

De ontwerpers hadden zich bij deze visie laten leiden door de gedachte, dat de voornaamste bestaansgrond nog steeds de 'vrije vestiging' was.‡ Deze functie van woon- en ook van recreatieoord zou aangevuld moeten worden door industrie en handel. Hiervoor werden in het Zuidoosten uitgestrekte terreinen gereserveerd.

De gedachte om een nieuwe woonwijk ten Zuiden van de rivier te stichten was voor verwezenlijking vatbaar geworden door de bouw van de vaste brug over de Rijn met de daarbij behorende dijk- en ontwateringswerken. Deze nieuwe wijk zou volgens de bedoelingen van de ontwerpers worden

'een ruim aangelegde, verspreide tuinalad op grote schaal. Hoogten en laagten, bossen ontbreken hier. Daarentegen is voor sport- en speelvelden, beoefening aller watersporten, ruime waterpartijen winop aanleiding en gelegenheid. Aangestuurd moet worden op een complete bevolking, waarin alle lagen vertegenwoordigd zijn, al zal de hoofzaak uit arbeiders bestaan. De groene uiterwaarden en de rivier moeten aan dit stadsdeel worden gebonden, als een landschappelijke zoom. In het kort, het moet hier goed wonen zijn, zodat het van de aanvang af het karakter van een kolonie zal ontfopen.'§

In 1933 werd met de bouw van de eerste woonblokken een aanvang gemaakt.¶ Het denkbeeld om van de geboden gelegenheid gebruik te maken was niet alleen ingegeven door het verlangen om elders landschapschoon te sparen, maar evenzeer door het streven de verplaatsing van de city naar het Noordoosten tot staan te brengen.¶

Dit voert ons tot een punt dat even belangrijk is als de vormveranderingen van de stad door uitbreiding. We bednelen de wijzigingen in functie en uiterlijk van het reeds bebouwde deel van de stad. Aangezien dit onderwerp de vraagstukken ver-

* Zie ook het aangehaalde artikel van VERHAFFEN.

† Tot de bebouwing van het laatstgenoemde terrein (Monnikenhulzen) is pas in 1931 volgens een nieuw plan overgegaan.

‡ Dus de niet door werkkring, maar door overwegingen van woongenot bepaalde vestiging van welgestelden.

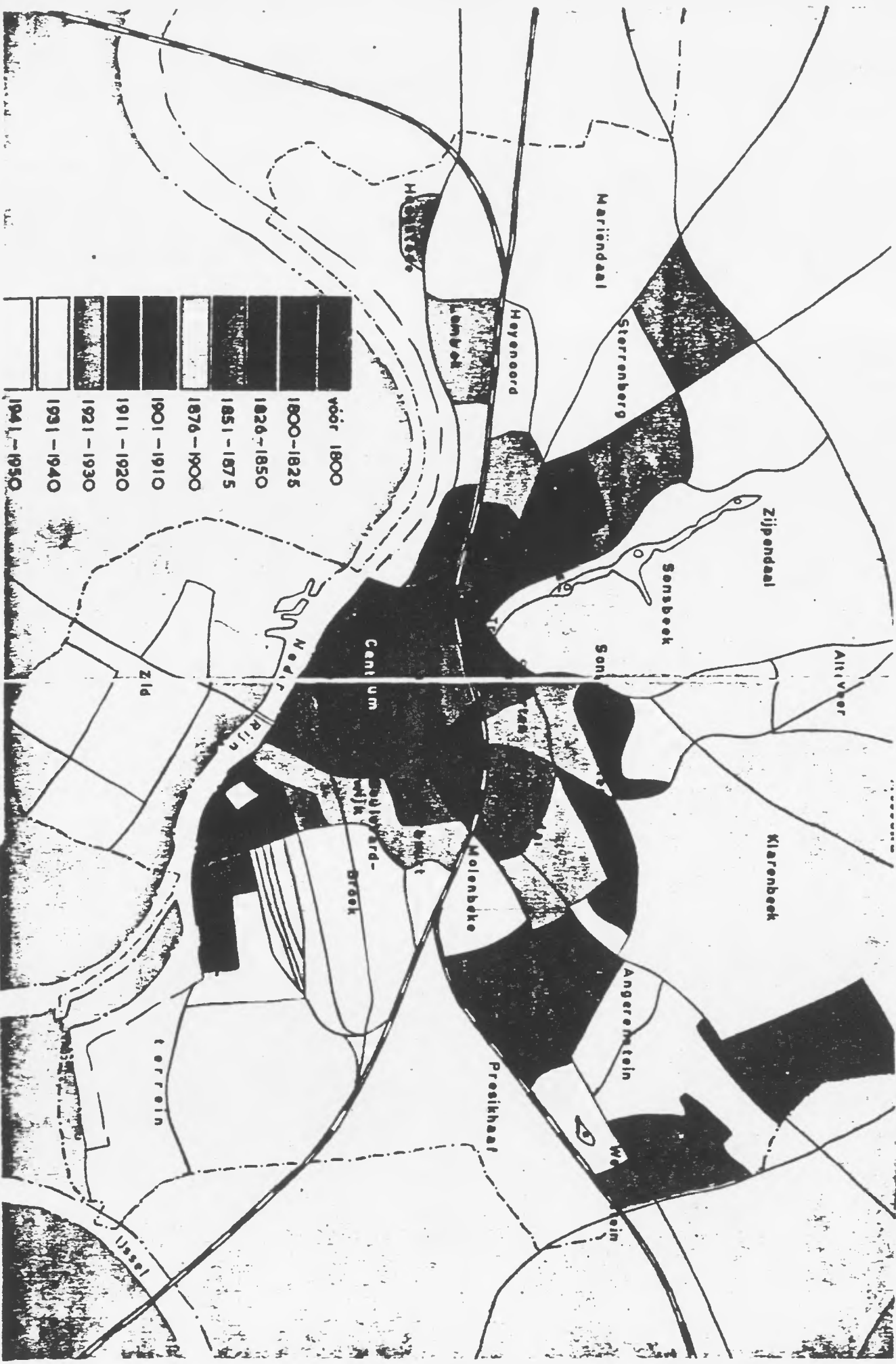
§ Ontleend aan de toelichting bij het Algemeen Uitbreidingsplan 1933.

¶ In deze periode werd eveneens begonnen aan het bebouwen van het terrein bij de Heulbergherweg, op Alleeveer en in het Broek.

¶ Vgl. het artikel van mr. S. J. R. DE MOONCK. 'Een blik op den plattegrond van Arnhem,' in: *Arnhem zeven eeuwen stad*, 1933, blz. 10.

Stadsuitbreidingen sinds 1800. Duidelijk laat het kaartje [op blz. 46-47] zien hoe snel de stad zich in de negentiende eeuw heeft uitgebreid, eerst langs de singels en naar het Oosten en Westen, later naar het Noordwesten.

In de twintigste eeuw grndelt de stad eerst in noordoostelijke en noordwestelijke richting en pas sinds 1930 naar het Oosten en Zuiden. De binnenstad in door deze ontwikkeling geleidelijk aan de periferie komen te liggen. Dit is een van de redenen geweest voor de stichting van Arnhem-Zuid.

	voor 1800
	1800-1825
	1826-1850
	1851-1875
	1876-1900
	1901-1910
	1911-1920
	1921-1930
	1931-1940
	1941-1950

Mariendaal

Sterrenberg

Zijpendaal

Sensbeek

Heyenoord

Lelbeek

Centrum

Alteveer

Klarenbeek

Molensbeke

Angeremtein

Preiskhaaf

Zuid

terrein

Ussel

Ned. Rijn

Molensbeke
Braek

Westerbeek

De historische ontwikkeling van Arnhem

bonden aan de herbouw der binnenstad direct raakt, komen wij hier in het tiende hoofdstuk op terug. We merken alleen nog op dat het demografische en sociaal-economische zwaartepunt van de stad geleidelijk naar het Noordoosten verschuift.

De oude stad (dus binnen de singels) ging voortdurend in inwonertal achteruit. LEYDEN schat in zijn aangehaalde artikel het aantal bewoners in 1889 nog op 16 800; in 1899 echter is dit al gedaald tot 15 300 en in 1935 is hier nog maar ruim de helft (8 300) van over. De open gevallen woonruimte werd ingenomen door winkels, magazijnen, kantoren en nijverheidsbedrijven.

Gedurende de afgelopen vijftig jaar zijn ook de negtiend'eeuwse woonhuurten van karakter veranderd. Het Spijkerviertel werd weldra door de oorspronkelijke bemiddelde bewoners verlaten, vooral toen na 1910 nieuwe woningen in de Burgemeesterswijk en de Transvaalbuurt, dus bij Sonsbeek, ter beschikking kwamen. De verlaten huizen werden gesplitst en door een geheel andere bevolkingslaag betrokken of in gebruik genomen als kantoren en ateliers. Dezelfde opvolging zien we op de Boulevard en omgeving en langs de Rijnkade. Op hun beurt ondergaan de Transvaalwijk en de Burgemeesterswijk thans een overeenkomstig proces van functionele- en gedaanteverandering.

In Klarendal konden al enkele tientallen jaren na de eerste wilde ontwikkeling vrij ingrijpende saneringen geen uitstel meer lijden. Na 1890 werden straten verreed of nieuw aangelegd en werden woningbouwverenigingen in staat gesteld hier goedkope en voor die tijd goede arbeiderswoningen te bouwen. Naar mate er achter de Hommelstraat nieuwe woonwijken ontstonden ontwikkelde deze straat zich tot winkelstraat.

Evenals in zoveel andere steden makten de oude arbeiderswijken geleidelijk bevoond door bevolkingsgroepen die geen andere keus hadden dan woningen met de laagst mogelijk huur te betrekken.

DE DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELINGSTENDENTIES

In dit hoofdstuk zullen wij nagaan welke groeikrachten in de bevolking van Arnhem schuilten. Niet alleen door geboorte en sterfte verandert zij van grootte en samenstelling, maar ook door vestiging en vertrek, processen die bepaald worden door sociaal-economische factoren en wel voornamelijk door de werkgelegenheid en de woongelegenheid die Arnhem te bieden heeft.

Wij zullen de laatstgenoemde factoren in de volgende hoofdstukken behandelen, maar om ons een voorstelling te kunnen maken van de sociaal-economische ontwikkelingsmogelijkheden hebben wij inzicht nodig in de betekenis van geboorte en sterfte voor de omvang en de samenstelling der bevolking.

We zullen dus eerst in beknopte vorm de voornaamste demografische processen als zodanig bespreken, daarna ons in een volgend hoofdstuk wenden tot de sociaal-economische factoren en tenslotte een samenvattend beeld ontwerpen van de vermoedelijke sociaal-economische en demografische ontwikkeling in onderling verband.

Uit de grafieken van de bevolkingsgroei, van de geboorte en sterfte, en van de schommelingen in de migratie (blz. 50 tot 56), kan men zich een oordeel vormen over de bevolkingsveranderingen in het verleden. Vatten wij deze gegevens samen, dan komen wij tot de gevolgtrekking dat de opkomst van Arnhem als woonoord gepaard ging met een snelle bevolkingsgroei, die na 1880 overging in een veel geleidelijker toeneming. Sinds 1930 zette opnieuw een snellere aanwas in, die met een scherpe onderbreking in het laatste oorlogsjaar tot het heden voortduurt.

We zien dus dat de bevolkingstoename als zodanig is toe te schrijven aan het geboorte-overschot, maar dat het nu eens langzame, dan weer snellere tempo wordt veroorzaakt door de veranderingen in vestiging en vertrek.

Met het doel een basis te vinden voor de toekomstige groei is in bijlage 2 een raming gemaakt van de ontwikkelings-tendenties die het gevolg zijn van geboorte en sterfte.

Met behulp van de sterfstatistiek 1947-1949 kunnen wij vrij nauwkeurig bepalen hoeveel personen in elke leeftijdsgroep binnen de eerstvolgende twintig jaar zullen komen te overlijden.

Een voorspelling met dezelfde graad van nauwkeurigheid van het aantal geboorten is niet mogelijk. Toch behoeven wij niet geheel in het duister te tasten. Door het Centraal Bureau voor de Statistiek is namelijk in 1951 een prognose opgesteld over de toekomstige loop der Nederlandse bevolking. Bij deze berekeningen is aangenomen dat de huwelijksvruchtbaarheid in geen geval in een sneller tempo zal gaan dalen dan in het tijdvak tussen 1910 en 1937, en aan de andere kant niet groter zal worden dan in 1952. Wat het percentage gehuwde vrouwen betreft wordt aangenomen dat

MONUMENTENVERORDENING VAN DE GEMEENTE ARNHEM.

De raad van de gemeente Arnhem besluit, gehoord de Monumentenraad, vast te stellen de navolgende MONUMENTENVERORDENING.

Hoofdstuk I Begripsomschrijvingen

Artikel 1

Daze verordening verstaat onder

1. MONUMENTEN:

- a. alle zaken, welke van belang zijn voor de gemeente wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuur - historische waarde;
- b. terreinen, welke van belang zijn voor de gemeente wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder a.;
- c. alle zaken en terreinen, welke van belang zijn voor de gemeente wegens de aan die zaken en terreinen verbonden geschiedkundige herinneringen.

2. STADS- EN DORPSGEZICHTEN:

Groepen van onroerende zaken, hieronder begrepen bomen, boomgroepen, tuinen, plantsoenen, parken, singels, wegen, straten, pleinen en bruggen, grachten, vaarten, sloten en andere wateren, welke met een of meer tot de groep behorende monumenten een beeld vormen, dat van algemeen belang is voor de gemeente wegens de schoonheid of het eigen karakter van het geheel.

3. GEVOELIG GEBIED:

Op de "lijst gevoelige gebieden" als zodanig aangegeven te beschermen gebieden, geen stads- of dorpsgezicht zijnde, die voor de gemeente van belang zijn

- a. als beeldondersteunend gebied van monumenten en stads- en dorpsgezichten;
- b. als kenmerkende uitdrukking van opvattingen van architecten, landschapsarchitecten of stedenbouwkundigen op architectuur, parkaanleg of stadsontwikkeling;
- c. als kenmerkende uitdrukking van gehanteerde normen of toegepaste bouwstijlen met betrekking tot plattegrond, rooilijnen, materiaal- en kleurkeuzes of bebouwingshoogte;
- d. als waarborg voor een vrij zicht op kerken, torens, molens, parken, en andere monumenten;
- e. als waarborg voor een vrije wind- of watertoetreding tot molens of als molenbiotoop;
- f. vanwege de aangetoonde of zeer waarschijnlijke aanwezigheid van archeologische vondsten;
- g. als belangrijk element in de belevingswaarde van straat, woonwijk of stad.

4. GEMEENTELIJKE MONUMENTENLIJST:

De lijst, waarop zijn vermeld de van gemeentewege beschermde monumenten.

5. LIJST "BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN":

De lijst, waarop zijn vermeld de van gemeentewege beschermde stads- en dorpsgezichten.

6. LIJST "GEVOELIGE GEBIEDEN":

De lijst, waarop zijn vermeld de van gemeentewege beschermde gevoelige gebieden.

7. ATLAS ten behoeve van de monumenten, de stads- en dorpsgezichten en de gevoelige gebieden (verder te noemen "de Atlas"):

Gemeentelijk boekwerk, bestaande uit verschillende delen, waarin per deel de architectonische, stedenbouwkundige en landschappelijke kenmerken van een afzonderlijk gebied omschreven zijn.

8. BESCHERMDE MONUMENTEN:

Onroerende monumenten, welke zijn vermeld op de gemeentelijke monumentenlijst.

9. BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN:

Stads- en dorpsgezichten welke zijn vermeld op de gemeentelijke lijst van beschermde stads- en dorpsgezichten.

10. KERKELIJKE MONUMENTEN:

Onroerende monumenten, welke eigendom zijn van een kerkgenootschap, kerkelijke gemeente of parochie of van een kerkelijke instelling en welke uitsluitend of voor een overwegend deel worden gebruikt voor de uitoefening van de eredienst.

11. EIGENAREN EN ZAKELIJK GERECHTIGDEN:

Degenen, die krachtens inschrijving in de openbare registers of op enigerlei andere wijze bij de gemeente bekend kunnen zijn als eigenaar, zakelijk gerechtigde of erfpachter in de zin van het Burgerlijk Wetboek.

12. MONUMENTENCOMMISSIE:

De door de raad ingestelde commissie, tot wier taak behoort burgemeester en wethouders op verzoek of eigener beweging van voorlichting en advies te dienen ter zake van de toepassing van deze verordening.

Hoofdstuk II. De bescherming van monumenten, samenstelling monumentenlijst, lijst beschermde "stads- en dorpsgezichten" en lijst "gevoelige gebieden"; beroepsregeling aanwijzingsbesluit

Artikel 2

1. Bij de toepassing van deze verordening wordt rekening gehouden met de gebruiksmogelijkheden van het monument, stads- of dorpsgezicht of gevoelig gebied.

Overzicht kaartmateriaal

1. Gebiedsindeling deelgebieden ten behoeve van de inventarisatie; D.S.A.
2. Gebiedsindeling structuurplan Arnhem; D.S.A.
3. Stadskaart Jacob van Deventer (±1550).
4. Stadskaart Stedenatlas Jean Blaeu (1649).
5. Stadskaart Isaak Tirion (1741).
6. Plan der te Slegtene Buitenwerken van de Stad Arnhem, A. Godefroy (vermoedelijk copie plan Zocher, 1819 (?)).
7. kadastrale kaart 1821.
- 8a. Kadastraal minuutplan 1832; Sectie O, Binnenstad, Eerste blad.
- 8b. Kadastraal minuutplan 1832; Sectie O, Binnenstad, Tweede blad.
- 8c. Kadastraal minuutplan 1832; Sectie F, Klingelbeek, Tweede blad.
9. Plattegrond der Stad Arnhem; H.I. Heuvelink; 1853.
10. Uitbreidingsplan H.J. Heuvelink jr.; 1878.
11. Stadsplattegrond; 1889, bijgewerkt tot 1892.
12. Plattegrond van Arnhem; 1937.
13. Stadplan Arnhem; 1945.
14. Overzichtskaart voorlopig aangewezen gevoelig gebied; Atlas, deel. "Singels-Rijnkade"; D.S.A.

Straatnamenlijst, met jaartal van (vroegste) raadsbesluit

zonder jaartal

- Apeldoornsestraat: straat richting Apeldoorn, ten zuiden van de spoorlijn.
- Bergstraat: oorspronkelijk de verbindingsweg vanaf Amsterdamseweg door het Retranchement naar het logement "De Zon", aan de Oude Kraan. Deze naam is ontleend aan de heiling van de straat.
- Boterdijk: oude naam, bij de voormalige haven.
- Broerenstraat: naar het Minderbroederklooster (Observanten), werd gesticht in 1488, de kerk werd gesloopt in 1805. Het klooster stond aan de zuidzijde hoek Nieuwstraat.
- Halvemaansteeg: niet vermeld.
- Kleine Oord: waarschijnlijk genoemd als tegenhanger van de "Grote Oord".
- Korte Coehoornstraat
- Langstraat: straat langs de stadsmuur.
- Markt: vroeger Oude Markt, dit in tegenstelling tot Nieuwe Markt (Korenmarkt).
- Marktstraat: straat in de richting van de Markt.
- Molenkom: niet vermeld.
- Nieuwstraat: stadsuitbreiding XVe eeuw, oude naam Nieuwe Steeg.
- Oeverstraat: weg langs de Rijnsoever, vermoedelijk langs een oude Rijnbedding.
- Onderlangs: weg langs de rivier, door volksmond genoemd "Onderlangs" in tegenstelling tot "Bovenover".
- Oude Kraan: naar vroegere hijskraan t.b.v. de schepen in de oude haven.
- Rodenburgstraat: vroeger "Achter Rodenburg" geheten, naar een huis aldaar. In 1853 werd de straat doorgetrokken naar de Rijnkade. Op 5 januari 1952 is de naam in het Wederopbouwplan herleeft. De oude straat met de bebouwing werd in de Slag om Arnhem totaal verwoest.
- Stationsplein (ca.1850)
- St.Walburgisplein: naar de St.Walburgis kerk. Deze kapittelkerk werd te Tiel gesticht (ca.1000), maar na een oproer aldaar naar Arnhem verplaatst (1328). De kerk werd in 1944 verwoest. Herbouwd omstreeks 1950.
- Trompetstraat: ter herinnering aan de verwoeste Trompetsteeg. De naam was ontleend aan het huis "De Trompet".
- Turfstraat: misschien genoemd naar de Turfdragers.
- Vijfzinnenstraat: hier stonden vijf pakhuizen, door de volksmond de "vijfzinnen" genoemd.

1853

- Rijnkade: aangelegd volgens ontwerp in 1853 van de stadsarchitect H.J. Heuvelink op de vestingwerken van Prins Maurits (1626).

1854

- Weerdjesstraat: de naam is ontleend aan de vroegere uiterwaarden, later de "stadsweerdjes" genoemd. In het uitbreidingsplan van de stadsarchitect Heuvelink werd in 1853 de Weerdjesstraat ontworpen.

1855

- Vossenstraat: herkomst onbekend, vroegere naam Kockensteghe
- Willemsplein: naar Koning Willem I 1772-1843, Koning der Nederlanden 1813-1840.

1856

- Nieuwe Plein: werd in 1831 eerst St.Janssingel genoemd. Aangelegd op de vroegere stadsgracht, welke hier echter geen water kon houden en daarom de "Dreuge gracht" werd genoemd.

1858

- Velperbinnensingel: nabij het Velperplein.
- Velperbuitensingel: idem.

1859 (ca.)

- Velperplein (zie Velperbinnensingel 1858)

1861

- Eusebiusbinnensingel: naar de Grote of St.Eusebius kerk waarvan de eerste steen werd gelegd in 1452. De kerk werd in de slag om Arnhem verwoest. Hersteld in 1961.
- Eusebiusbuitensingel: idem.
- Eusebiusplein: idem.
- Jansbinnensingel: naar de Commanderie van de St.Jan, gevestigd te Arnhem, tussen de Doelenstraat en Ruitersstraat.
- Jansbuitensingel: idem.

1865

- Coehoornstraat: Menno van Coehoorn, vestingbouwkundige 1641-1704, ontwierp fortificaties in Arnhem (o.a. het retranchement in 1701).

1868

- Brugstraat: voert naar en van brug (spoorwegviaduct).

1873

- Oude Stationsstraat: straat naar het 1e station (1845).

1878

- Boompjesstraat: het door de spoorlijn afgesneden gedeelte van Brouwerijweg naar Utrechtseweg.
- Kalksteeg: herkomst onbekend.
- Nachtegaalspad
- Utrechtsestraat: vroegere weg naar Utrecht.

1885

- Betuwestraat

1919

- Wolvengang: vroeger spookten hier de "weerwolven".

1932

- Renssenstraat: vroeger Weststraat/ook 1968 R.B.

1951

- Damstraat: herinnering aan de Dam, voormalige verbindingsstraat door de stadsgracht (Lauwersgracht)
- Kerkplein: ten westen van de Grote Kerk. Vroeger lagen hier "Achter de toren", "Torensteeg" en "Klokkenplaats".

1952

- Trans: de omgeving van de Oude Trans werd door de Slag om Arnhem totaal verwoest. Bij de herbouw van de stad heeft een nieuw plein de naam van Trans gekregen. De oorspronkelijke Trans had betrekking op de omheining van het kerkhof van het Minderbroederklooster.

1953

- Ariën Verhoeffstraat: vroeger een deel van de Langstraat. Thans genoemd naar de ontwerper van het front aan de Markt-zijde van de Sabelspoort, anno 1642.

1954

- Helstraat: genoemd naar oud straatje ongeveer ter plaatse n.l., de Helsteeg, vroeger "In der Helle".
- Oranjewachtstraat: genoemd naar de verzetsgroep tijdens de bezetting van 1940-1945 "De Oranjewacht".

1955

- Airborneplein: herinnering aan de luchtlanding op 17 september 1944 en het gevecht om de brug.

1956

- Roermondsplein: ter plaatse van de in 1853 gedempte stadsgracht, de Roermondsgracht. De naam is ontleend aan een huis met een uithangbord "De stad Roermond".

1957

- Prinsenhof: naar het voormalige Prinsenhof, dat daarvoor het "Oude Hof" genoemd werd.

1959

- Stationsplein-west.

1961

- Muislaan: naar het vroegere "Muislaantje", genoemd naar het gebouw Muis Sacrum.

AM/PN

november 1988

AM/15 november 1988